

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Triin Kaurson

**OSAÜHINGU OSA KÄSUTUSTEHINGU VASTUOLU HEADE KOMMETEGA JA
SELLE TAGAJÄRJED**

Magistritöö

Juhendaja
dotsent Kalev Saare

Tallinn

2020

SISUKORD

1. OSA KÄSUTUSE JA KÄSUTUSTEHINGU KEHTIVUSE ÜLDISED EELDUSED JA TAGAJÄRJED	9
1.1. Osa käsutuse ja käsutustehingu kehtivused eeldused	9
1.1.1. Osa käsutuse kehtivuse eeldused ja seosed osa käsutustehingu kehtivusega	9
1.1.2. Materiaalsed eeldused osa käsutustehingu tegemisele	11
1.1.3. Formaalsed eeldused osa käsutustehingu tegemisele	13
1.1.3.1. Osa käsutustehingu vorminõuded	13
1.1.3.2. Käsutustehingu tegemiseks õigustatud isikud.....	16
1.2. Osa kehtiva käsutuse ja käsutustehingu tagajärjed	19
1.2.1. Osa kehtiva käsutuse tagajärjed.....	19
1.2.2. Osa kehtiva käsutustehingu mõju osaühingule.....	20
1.2.3. Osa kehtiva käsutustehingu mõju kolmandatele isikutele.....	23
2. OSA KÄSUTUSTEHINGU TÜHISUSELE VASTUOLU TÕTTU HEADE KOMMETEGA TUGINEMISE EELDUSED	26
2.1. Kriteeriumid heade kommetega vastuolus oleva osa käsutustehingu puhul.....	26
2.2. Materiaalsed eeldused.....	29
2.2.1. Tehingu eesmärgi vastuolu heade kommetega.....	29
2.2.2. Osa võõrandaja ja omandaja vahel seoste loomine kui tühisuse eeldus.....	38
2.3. Formaalsed eeldused.....	42
2.3.1. Käsutustehingu tühisusele tuginemiseks õigustatud isikud ja tühisuse tuvastamine.....	42
2.3.2. Tehingu tühisusele tuginemise tähtaeg ja piirangud.....	46
3. OSA TÜHISE KÄSUTUSE JA KÄSUTUSTEHINGU TAGAJÄRJED	49
3.1. Osa käsutuse ja osa käsutustehingu tühisuse üldised tagajärjed.....	49
3.2. Osa käsutustehingu mõjud	52
3.2.1. Osa käsutustehingu tühisuse mõju tehingu pooletele	52
3.2.2. Osa käsutustehingu tühisuse mõju ühingu sisesuhetele	56
3.2.3. Osa käsutustehingu tühisuse mõju kolmandatele isikutele.....	60

3.2.3.1. Heausksed osa omandajad.....	60
3.2.3.2. Muud heausksed kolmandad isikud	64
KOKKUVÕTE	68
Invalidity of the share transfer and its impact on the company's internal and external relations. Abstract.....	73
KASUTATUD KIRJANDUS	80
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	81
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	82
KASUTATUD MUUD MATERJALID	83
KASUTATUD LÜHENDID	84

SISSEJUHATUS

Osaühingu osadega tehinguid tehakse sageli ja sellised tehingud on tavapärased. Tsiviilõiguses tagab tehingute kehtivus käibekindluse nii majandustegevuses kui ka ühingutes nii sise- kui ka välissuhetes. Kui üldiselt kehtib lepinguvabadus ja pooled on vabad otsustama, mis tingimustel lepinguid sõlmida ja täita, siis seaduses on siiski mõned alused välja toodud, millal lepingud võivad osutuda tühiseks. Õiguskirjanduses on öeldud, et iga õigussüsteem peaks, olenemata lepinguvabaduse printsiibi olemasolust, siiski võimaldama tuvastada tehingu vastuolu heade kommetega.¹ Selle põhjuseks on tagada lepingulist õiglust ja kokkulepitu aktsepteerivatust ka ühiskonnas silmis, kuivõrd reeglina tehingud mis on vastuolus heade kommetega rikuvad mõne teise isiku õigusi ning ühiskond ei saa aktsepteerida eetilistest standarditest hälbivat käitumist.

Vastavalt TsÜS² § 6 lg 3 on õiguste ja kohustuse üleandmiseks ühelt isikult teisele vaja teha sellekohane üleandmise tehing ehk käsutustehing. Lahutamispõhimõtte kohaselt eristatakse kohustustehingut asjaõiguslikust käsutustehingust ehk asja üleandmise tehingust. Selle põhimõtte kohaselt ei piisa õiguse või kohustuse üleminekuks sellekohase kohustuse olemasolust, vaid üleandmisele ja omandamisele suunatud tahteavaldust tuleb väljendada eraldi vastavasisulise tehingu tegemisega ehk käsutustehinguga.³ Seega on käsutustehing kas õiguse või kohustuse üleandmise tehing, mis ei sõltu võlaõiguslikust kohustustehingust. Käesoleva magistritöö teemast tulenevalt on siis osaühingu osa käsutustehinguks osaühingu osa üleandmise tehing.

Magistritöös uuritakse osa käsutustehingu vastuolu heade kommetega ja selle tagajärgi. Riigikohtu poolt tehtud lahendite arv heade kommete vastuolu teemal on viimastel aastatel keskmiselt 2-3⁴. Nagu Riigikohus on lahendites korduvalt öelnud, et kuigi üldjuhul on omandi üleandmise kohta sõlmitud asjaõigusleping õiguslikult neutraalne ega saa olla vastuolus heade kommetega, võib see erandina siiski olla, kui käsutustehingu eesmärk või käsutustehing ise on heade kommetega vastuolus.⁵ Sellest tulenevalt on vajalik välja selgitada, millistel juhtudel osaühingu osa käsutustehing saab olla vastuolus heade kommetega.

Sisustades heade kommetega vastuolu mõistet, peetakse heade kommetega vastuolevaks seda, mis ei ole ühiskonna hinnangul moraalne. Küsimus, mis on moraalne, on inimkonnale alati

¹ Zweigert, K., Kötz, H. Introduction to Comparative Law. Vol. II. Oxford 2011, lk 380.

² Tsiviilseadustiku üldosa seadus. RT I 2002, 35, 216...RT I, 06.12.2018, 3.

³ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne, § 6, komm 3.3.1., lk 20-21.

⁴ Arvutivõrgus: <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid/marksonastik?marksonadObjektIds=206108379> (05.03.2020).

⁵ RKTko nr 3-2-1-80-05, p 26; RKTko nr 3-2-1-140-07, p-d 30-31.

tähtis olnud. Juba filosoof R. Dworkin on arutlenud teemal, mis on moraal ja õiglus ning on välja toonud, et moraal on õigusega tihedalt seotud.⁶ See, mis on mingil ajahetkel moraalne, ei pruugi seda olla kümne aasta pärast ning vastupidi.⁷ Arusaam moraalist muutub ajas ja erineb ka riigiti. Moraal võib olla seotud ka usuliste vaadetega. Seega ei ole ka seadustes selgelt kirjas, mis on heade kommetega vastuolus ehk amoraalne või moraalinormidega vastuolus ja mis mitte.

Näiteks on Riigikohus hiljutises lahendis leidnud, et osaühingu osa käsutustehingu tühisus võib tuleneda sellest, et selle käsutustehingu eesmärk oli kahjustada teisi osanikke.⁸ Nimetatud lahendit ja teisi praktikas väljakujunenud seisukohti osa käsutustehingu vastuolu osas heade kommetega on analüüsitud käesolevas töös. Ebaselgeks on kohtupraktikast jäänud, milliseid tagajärgi tühised käsutustehingud kaasa toovad ja kes sellisest tühisest käsutustehingust mõjutatud saavad ja peaksid üldse olema.

Teema aktuaalsus väljendub selles, et aina enam püüavad inimesed leida võimalusi, kuidas seadusest tulenevat ebaselgust oma huvides ära kasutada. Eeldatakse, et isikud, kes on kantud osanike nimekirja, on õigustatud käsutustehinguid tegema ja osasid käsutama. Probleemid tekivad siis, kui mõni osanik käsutab oma osa selliselt, et varjab oma tegelikke kavatsusi teiste osanike ja/või osaühingu eest. Ei ole harvad ka juhtumid, kus tehingu käigus varjatakse tegelikke osanikke ja kasusaajaid, kes omavad mõju osanike nimekirjas olevate osanike üle, ning osanike nimekirjast nähtuvad osanikud on vaid näilised ja osalus on formaalselt üle antud.

Kuivõrd seaduses ei ole selgelt kinnist loetelu, milliste eelduste täitumisel on kindlasti tehing heade kommetega vastuolus ja seega tühine, on pahatahtlikel inimestel kiusatus katsetada piire. Samuti ei ole selge, millal ja kes saab käsutustehingu kehtetusele tugineda, ning segadust tekitab, millistel juhtudel saab osa käsutustehingut pidada heade kommetega vastuolus olevaks, kui üldse. Magistr töö teema valiku ajendas eelkõige huvi probleemi vastu, et moraalinormidest lähtuvalt on kehtestatud võimalus lugeda tehinguid heade kommetega vastuolus olevaks, kuid üldjuhul on nende tuvastamine osaühingute suletuse tõttu ning ka äriregistris olevate andmete avalikku usaldatavuse puuduse tõttu praktikas keeruline.

Magistr töö eesmärk on välja selgitada sellised moraalinormide rikkumised, mida on peetud piisavalt raskeks rikkumiseks, et see tooks kaasa käsutustehingu tühisuse. Täiendavalt vajab

⁶ Dworkin, R. Õiguse Impeerium. Valgus 2015.

⁷ Avi, A. Tühine tehing. Magistr töö. 2004, lk 105. Arvutivõrgus: <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/1147/Avi.pdf> (01.02.2020).

⁸ RKTKo nr 2-16-11216.

analüüsi kes ja millal saab tugineda osade käsutustehingu tühisusele heade kommetega vastuolu tõttu ning millised on selle käsutustehingu tühisuse tagajärjed. Magistritöö on suunatud osaühingutele ning välja on jäetud muud kapitaliühingud võttes arvesse magistritöö mahtu. Käsitlusele tulevad nii materiaalsed kui ka formaalsed eeldused. Lisaks on analüüsitud, millised tagajärjed ootavad selliseid kehtetuid tehinguid ning kuidas on välja kujunenud senine kohtupraktika. Kõige olulisemaks võib pidada analüüsi, millist mõju avaldab osa käsutustehingu tühisus äriühingu sise- ja välissuhetele.

Kuivõrd osa võõrandamisel eristatakse kohustustehingut käsutustehingust ja ühe kehtivus ei sõltu teise kehtivusest, siis võttes arvesse, et abstraktsioonipõhimõtte on omane nii Eesti õigusele⁹ kui ka Saksa õigusele¹⁰, siis on näiteid toodud Saksa õigusest. Põhirõhk on magistritöös siiski Eesti õigusel ja kohtupraktikal. Materjalidena on magistritöö koostamisel kasutatud mõlema riigi, nii Eesti kui ka Saksa seadusi, kohtupraktikat ja vastavat õiguskirjandust. Näited Saksa õigusest said otsustavaks muuhulgas põhjusel, et Eestil on Saksamaaga sarnane õigussüsteem. Eesti õigusaktidest kasutatakse töös peamiselt äriseadustikku¹¹ ja tsiviilseadustiku üldosa seadust. Saksamaa õigusaktidest on põhirõhk Saksamaa piiratud äriühingute seadusel (Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung)¹² ja Saksamaa tsiviilseadustikul (Bürgerliches Gesetzbuch)¹³.

Kui üldisemalt on heade kommetega vastuolus olevaid tehinguid uuritud ka varem, siis osaühingute osa käsutustehingute tühisuse puhul kitsamalt seda teadaolevalt uuritud ei ole. M. Kuurberg on enda magistritöös analüüsinud heade kommetega vastuolus olevaid tehinguid üldiselt.¹⁴ Viidatud magistritöös analüüsitakse peamiselt seda, kas heade kommete instituut on üldse vajalik, sisustatakse mõistet ning käsitletakse heade kommetega vastuolus olevate tehingute gruppe. Täiendavalt on enda magistritöös uurinud põhjalikult tühise tehingu ühe alusena vastuolu heade kommetega A. Avi.¹⁵ Käesoleva magistritöö uurimisküsimusi M. Kuurberg ja A. Avi enda magistritöödes otseselt ei analüüsi.

⁹ TsÜS § 6 lg 4.

¹⁰ Flume, W. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches. Band 2: Das Rechtsgeschäft. 4. Aufl. Berlin, Heidelberg, New York: Springer 1992, § 12 vnr I-4.

¹¹ Äriseadustik. RT I 1995, 26, 355...RT I, 28.02.2019, 11.

¹² Arvutivõrgus: <https://www.gesetze-im-internet.de/gmbhg/> (03.12.2019).

¹³ Arvutivõrgus: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html> (03.12.2019).

¹⁴ Kuurberg, M. Heade kommetega vastuolus olevad tehingud kui tühised tehingud. Magistritöö. 2004. Arvutivõrgus: <https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/840/kuurberg.pdf?sequence=5&isAllowed=y> (01.02.2020).

¹⁵ Avi, A. Tühine tehing. Magistritöö. 2004. Arvutivõrgus: <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/1147/Avi.pdf> (01.02.2020).

Uurimismeetoditest on kasutatud andmete kogumise meetodit ja andmetöötluse meetodit. Magistritöös on analüüsitud teemakohast erialakirjandust ja kohtupraktikat, toodud näiteid nii Eesti kui ka Saksa õigusest. Saadud tulemusi on tõlgendatud ja sisult on tegemist analüütilise uurimusega. Näiteid Saksa õigusest on toodud eelkõige põhjusel, et mõista, mida Saksa õiguses peetakse heade kommetega vastuolus olevateks osa käsutustehinguteks. Magistritöö on jagatud kolmeks peatükiks, milles igal peatükil on enda uurimisküsimused, millele vastust otsitakse.

Töö esimeses osas on analüüsitud, millised osaühingu osa käsutustehingud on kehtivad. Selgitatakse välja eeldused, millele peab käsutustehing vastama, et saaks öelda, et tegemist on kehtiva osaühingu osa käsutustehinguga. Oluline on eristada kehtivat käsutust kehtivast käsutustehingust. Vastuste saamiseks uuritakse, millised on vorminõuded käsutustehingutele ning kes saab kehtivalt käsutustehinguid teha. Täiendavalt analüüsitud, millist mõju osaühingu osa käsutustehingud avaldavad osaühingule ja kolmandatele isikutele. Olulise probleemina tuuakse välja praegu aktuaalne osanike nimekirja tähendus ning äriregistri andmete usaldatavus ja analüüsitud on seaduse muudatusettepanekuid.

Uurimistöö teises peatükis analüüsitud, millised eeldused peavad olema täidetud, et osaluse käsutustehingu puhul saaks tuvastada selle tühisuse, täpsemalt, vastuolu heade kommetega. Käsitatud on osade käsutustehingu kehtetuse materiaalseid eeldusi ning otsitud vastuseid küsimustele, milliseid tehinguid saab lugeda sisu poolest heade kommetega vastuolus olevaks. Olulisena tuuakse välja, milline on kehtiv kohtupraktika, ja selle tõttu analüüsitud täpsemalt nii Eesti kui Saksa õigusest valitud teemakohaseid lahendeid. Analüüsitud töös täiendavalt seda, milliseid isikuid saab lugeda omavahel seotud isikuteks. See on heade kommete vastuolu tuvastamisel väga tähtis, kuna tuleb tuvastada, et käsutustehingu pooled on omavahel seotud isikud ja samade huvide ning motiividega.

Magistritöö teises peatükis käsitletakse ka osade käsutustehingu kehtetuse formaalseid eeldusi ning leitakse vastused küsimustele, kes on õigustatud käsutustehingu kehtetusele tuginema, milliseid tähtaegasid tuleb silmas pidada ning kuidas tuleb käituda ja mida teha, et saaks tehingu tühisusele tugineda. Oluline on mõista, kas ja millised aegumistähtajad kohalduvad ning mil viisil tuleb tühisust tuvastada.

Kolmandas peatükis on analüüsitud, kas ja kuidas käsutustehingute tühisus mõjutab ühingu sise- ja välissuhteid. Otsitud on vastust küsimusele, mis saab otsustest, mille tegemisel osales isik, kes polnud tegelikult osanik, ja nende otsuste alusel tehtud toimingutest. Oluline on mõista, mida teha olukorras, kui ühingu otsuse on teinud isik, kellel puudus näiteks hääleõigus, isik kes

ei ole kehtivalt saanud osanikuks. Esmalt vajab uurimist, kuidas tühine käsutustehing mõjutab ühingu sisesuhteid ehk kui selgub, et otsus tehti isiku häältega, kes polnud saanud osanikuks, siis kas ühingu jaoks on oluline isikule kuuluv tegelik omandiõigus või üksnes see, kes on kantud osanike nimekirja. Uuritakse, kas ja millist pädevust omab osaühingu juhatus hindamaks temale esitatud osa käsutustehingu kehtivust, kas vormikohase lepingu esitamisel peab osaühing alati lähtuma tehingu kehtivusest ja tegema vajalikud muudatused osanike nimekirjas. Selgitatakse, kas ja mis tingimustel võib osaühingu juhatus keelduda osanike nimekirja muutmisest.

Täiendavalt on analüüsitud, mida peaksid õigeks pidama kolmandad isikud, ehk kehtetu käsutustehingu mõju välissuhtele. Seaduse järgi peaksid kolmandad isikud lähtuma registrikandest, aga probleem tekib olukorras, kui registrikanne on tehtud kehtetu käsutustehingu alusel. Kolmanda peatüki läbiv aruteluteema on, et kui õiguslikult on käsutustehing kehtetu, siis kas ja millal omab see üldse mõju osaühingu või kolmandate isikute suhtes. Põhirõhk käsitlusel on pööratud sellele, keda saab pidada kaitsmist vajavateks ja kaitset väärivateks kolmandateks isikuteks ning kuidas on kaitse neile tagatud.

Magistritööd iseloomustavad märksõnad: äriühinguõigus, juriidilised isikud, tsiviilõigus.

1. OSA KÄSUTUSE JA KÄSUTUSTEHINGU KEHTIVUSE ÜLDISED EELDUSED JA TAGAJÄRJED

1.1. Osa käsutuse ja käsutustehingu kehtivused eeldused

1.1.1. Osa käsutuse kehtivuse eeldused ja seosed osa käsutustehingu kehtivusega

Magistritöö teemast tulenevalt on vajalik esmalt selgitada, mis on kehtiv käsutus ja kuidas see seostub käsutustehinguga. Asja käsutamise all on juriidilises terminoloogias mõistatud asja juriidilise staatuse määramist.¹⁶ Eeltoodu tuleneb ka tsiviilseadustiku üldosa seaduse kommenteeritud väljaandest, mille kohaselt eseme käsutamiseks peetakse eseme juriidilise staatuse määramist, peamiselt eseme võõrandamist.¹⁷ Käsutustehinguga õigust üle andev või käesoleva magistritöö teemat arvesse võttes, siis osa üleandev pool peab omama selleks käsutusõigust.¹⁸ Eesti õiguse kohaselt EVKs registreerimata osade tehinguline käsutamine toimub VÕS¹⁹ § 174 alusel üldise õiguste loovutamise regulatsioonist lähtudes, mida täiendavad ÄS § 149 ja 150.²⁰ Käsutusõigust saab kasutada üldjuhul osa omanik. Andmeid selle kohta, kes on osa omanik saab osanike nimekirjast. Lisaks osanikule on võimalik osa käsutamine ka õigustama isiku poolt vastavalt TsÜS § 114 lg 2, mille kohaselt on võimalik õigustamata isiku tehing kehtivaks pidada, kui õigustatud isik käsutuse hiljem heaks kiidab. Hilisema heakskiidu võimalust TsÜS § 114 järgi käsitleb põhjalikumalt käesoleva magistritöö punkt 1.1.3.2.

Probleemne on see, et ei ole võimalik aru saada millistele andmetele saab tugineda, et tuvastada, kes on käsutuse tegemiseks õigustatud isik. Nimelt andmed, mis kajastuvad EVKs mitteregistreeritud osaühingute osanike kohta äriregistris ei oma avalikku usaldatavust, mis tähendab seda, et ei ole võimalik avalikest andmebaasidest saada andmeid selle kohta, kes on EVKs registreerimata osaühingu puhul osaühingu osanikud, kellel on osa käsutusõigus. Samas kui EVKs registreeritud osa saavad käsutada ainult need isikud, kelle väärtpaberikontole osa on kantud.²¹ EVKs peetav osanike nimekiri on juhatuse peetavast nimekirjast selgema õigusliku tähendusega, mis tähendab seda, et osaniku õigused kolmandate isikute suhtes kuuluvad isikule,

¹⁶ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, § 32, komm. 4.2., lk 393.

¹⁷ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. (koost.). Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne, § 6 komm. 3.3.1., lk 21.

¹⁸ RKTKo nr 3-2-1-127-13, p 18 ja 20.

¹⁹ Võlaõigusseadus. RT I 2001, 81, 487... RT I, 08.01.2020, 10.

²⁰ Saare, K. jt. Ühinguõigus I. Kapitaliühingud. Tallinn: Juura 2015, lk 228, änr 1122.

²¹ *Ibidem.*, lk 225, änr 1104.

kes on kantud osanikuna EVKs peetavasse osanike nimekirja (EVKS § 7 lg 2 p 1).²² Pikemalt on osanike nimekirja avaliku usaldatavuse probleemi käsitletud magistritöö punktis 1.2.3.

„Käsitustehingu kehtivus ja käsutusõiguse olemasolu kui õigusmuudatuse materiaalõiguslikud eeldused ei sõltu kinnistusraamatu kandest, oluline on tegeliku käsutusõiguse olemasolu käsitustehingu tegemise ajal, mille puudumist võib asendada õigustatud isiku hilisem heakskiit.“²³ Eeltoodud Riigikohtu seisukohta saab analoogia korras üle kanda ka osa käsitustehingute puhul. Võttes arvesse, et osa käsutus ei sõltu kuidagi registri kannetest, siis juhul kui isikul puudub käsutusõigus käsitustehingu tegemiseks, siis see ei too kaasa õigusmuudatust, kuivõrd käsutajaks ei ole õigustatud isik. Samas on asjaõigusseaduse kommenteeritud väljaandes kirjas, et see tehing ei muutu ka kohe kehtetuks, kuivõrd sellise tehingu võib õigustatud isik ehk käsutaja hiljem heaks kiita.²⁴

Täiendavalt peab olema kontrollitud, et osa käsutamine ei ole välistatud seaduse, osaühingu põhikirja ega kohtulahendiga. Põhikirjaga on võimalik osa võõrandamiseks näha ette ka lisatingimusi. Näiteks on võimalik sätestada, et osa võõrandamine on lubatud ainult teiste osanike nõusolekul. Sarnaselt on lubatud kokku leppida ka Saksa õiguses (GmbHG § 15 lg 5). Käesolevas magistritöös on käsitletud seadusest tulenevaid eeldusi ja ei puudutata erikokkuleppeid osanike vahel. Seega on oluline kontrollida, et ei ole rikutud TsÜS § 88 järgset kohtu seatud käsutuskeeldu, st kontrollida tuleb, et osa käsutamisele ei ole seatud piiranguid.

Eeltoodust tulenevalt on kehtiv käsutus lõppeesmärk (kui õigusmuudatust kaasatoov käsitustehing)²⁵, mis eeldab kehtivat käsitustehingut (kui tehingut formaalses mõttes)²⁶ ja ka õigustust osa käsutada ehk käsutusõiguse olemasolu. Käsutusõiguse olemasolu eeldab üldjuhul, et isik on kas omanik või saab omanikult vastava heakskiidu. See tähendab, et kehtiva käsitustehingu võib teha ka isik, kes ei ole käsutatava eseme omanik, kuid sellisel käsitustehingul ei ole kehtiva käsutuse toimet ehk ei kaasne õigusmuudatust (v.a heauskse omandamise puhul, mis üldjuhul ei ole osa puhul võimalik, v.a kui osa on registreeritud EVKs). Seega, kui puudub osa käsutusõigus, ei saa kehtivat käsutust teha, kuigi käsitustehingu enese võib kehtivalt ära sõlmida, aga soovitud osa üleandmist ehk tagajärge see kaasa ei too. Märkida tuleb, et osa käsutamine ei tohi olla välistatud seaduse, osaühingu põhikirjaga ega

²² Saare, K. jt. Ühinguõigus I. Kapitaliühingud. Tallinn: Juura 2015, lk 227, änr 1112.

²³ RKTKo nr 3-2-1-127-13, p 21.

²⁴ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M., Puri, T. (koost). Asjaõigusseadus I. Kommenteeritud väljaanne, § 64¹, komm. 3.3.4.1., lk 213.

²⁵ *Ibidem.*, komm. 3.3.4.1., lk 212.

²⁶ *Ibidem.*, komm. 3.3.4.1., lk 212.

kohtulahendiga. Probleeme on see, et on keeruline tuvastada, kes on osa käsutamiseks õigustatud isik, kui osad ei ole EVKs registreeritud.

1.1.2. Materiaalsed eeldused osa käsutustehingu tegemisele

Käesoleva punkti eesmärk on analüüsida, millised materiaalsed eeldused peavad olema täidetud, et käsutustehing saaks olla kehtiv. Käsutustehingu mõistet konkreetselt Eesti seadustest ei leia sarnaselt Saksa õigusega.²⁷ TsÜS § 6 lg 3 esimese lause kohaselt õigused ja kohustused antakse üle üleandmise tehinguga (käsutustehing). Seega käsutustehing on õiguste üleandmise tehing. Eesti õiguses lähtutakse lahutamispõhimõttest, mille sisuks on see, et õiguse või kohustuse üleminekuks ei piisa selle üleandmise kohustuse olemasolust (kohustustehingust), vaid üleandmiseks tuleb teha täiendav üleandmise tehing ehk käsutustehing.²⁸ Lahutamispõhimõte vastandub ühtsuspõhimõttele, mille sisuks on, et eseme ülekandmine toimub koos kohustustehingu tegemisega ehk kohustustehing ja käsutustehing tehakse samal ajal.²⁹ Ühtsuspõhimõte on omane näiteks Prantsuse õigusele, aga näiteks Saksamaa, Austria, Holland lähtuvad suuremal või vähemal määral lahutamispõhimõttest.³⁰ Seega saab osaühingute puhul osa käsutustehingu korral mõista osaühingu osa üleandmise tehingut ning kohustustehingu puhul tehingut, mille alusel üks pool kohustub näiteks müüma või kinkima ja teine pool ostma või vastu võtma, millega osa veel üle ei anta, aga sõlmitakse kokkulepped selle tegemiseks näiteks tulevikus.

Käsutustehingu tegemiseks on vajalik, et osa üleandja avaldaks tahet osa üle anda ning omandaja tahet omandada, see on üks põhilisi eeldusi, et saaks üldse rääkida käsutustehingust. Tahteavaldus oma olemuselt on teatud õiguslike tagajärgede soovimine, ilma milleta ei saa tehingut teha, kuivõrd tahteavalduse tegemine on tehingu tuum.³¹ See tähendab, et osa käsutustehingu tegemiseks on pooled avaldanud selget tahtesoovi omand üle anda.

Mis puudutab Saksa õigust, siis GmbH³² osa on üleantav ja päritav. Nimelt sätestab GmbHG § 15 lg 1 äriühingu (vastavalt siis GmbH) osade võõrandatavuse ja päritavuse põhimõtte. Sellegipoolest Saksa õiguse kohaselt mitmed õiguslikud ja faktilised asjaolud võivad piirata GmbH osade vaba võõrandamist. Teatud majandus- ja kutsetegevusega seotud osaühinguid

²⁷ Kõve, V. Varaliste tehingute süsteem Eestis. Doktoritöö. Tartu 2009, lk 19.

²⁸ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne, § 6 komm. 3.3.1., lk 21.

²⁹ Hoffman, T., Kelli, A., Värvi, A. Abstraktsioonipõhimõtte Eesti ja Saksa intellektuaalse omandi õiguses. Juridica VII/2012, lk 537.

³⁰ *Ibidem.*, lk 537.

³¹ Varul, P. Tahteavaldus ja selle tegemine. Juridica 2010 nr 7, lk 497.

³² Sama mis Eestis on osaühing.

saab võõrandada vaid nimetatud majandus- ja kutsetegevuse ametite esindajatele. Näiteks arstid, advokaadid, audiitorid, maksunõustajad (saksakeelne termin *Steuerberater*). GmbH põhikirjas on võimalik sätestada täiendavaid võõrandamise piiranguid. GmbH osa võõrandamisel kohalduvad vorminõuded nii kohustustehingule kui ka üleandmise tehingule sarnaselt Eesti õigusega. Üleantavaks objektiks võib olla ka tulevane GmbH osa. Nimetatu on oluline veel registreerimata äriühingute ja kapitali suurendamise osas.³³ GmbH osa on päritav vastavalt GmbHG § 15 lg-le 1 ning pärimist ei saa GmbH põhikirjas välistada, millest tulenevalt võib nentida, et Saksa õiguse kohaselt on pärandiseadus ülimuslik äriühinguõiguse ees.³⁴

TsÜS § 6 lg-st 4 tuleneb abstraktsioonipõhimõte, mille kohaselt ei sõltu käsutustehingu kehtivus osa üleandmiseks kohustava tehingu kehtivusest. Abstraktsioonipõhimõte on Eesti õigusesse üle võetud Saksa õigusest. „Käsutustehingu abstraktsus tähendab nii seda, et õiguse või kohustuse üleandmise eesmärk ei pea olema käsutustehinguga kindlaks määratud (nn sisemine abstraktsus), kui ühtlasi seda, et käsutustehingu õiguslike tagajärgede saabumine või posimine ei sõltu kohustustehingu sõlmimise või selle täitmise eesmärgi saavutamisest (nn väline abstraktsus). Seega on abstraktse käsutustehingu sisuks üksnes õiguste või kohustuste vahetu üleandmine kindlale isikule, mitte aga mingi olemasoleva või tulevase kohustuse täitmine.“³⁵ Seega ei ole käsutustehingu kehtivuse seisukohalt oluline, kas osa kohustustehing on kehtivalt tehtud ehk kehtib lahutamis- ja abstraktsioonipõhimõtte. Ka Riigikohus on selgitanud, et üksnes see, et notariaalne müügileping on näilik, ei muuda aga näilikuks osa üleandmisele suunatud käsutustehingut. Tulenevalt abstraktsioonipõhimõttest ei olene käsutustehingu (asjaõiguslepingu) kehtivus õiguse ja kohustuse üleandmiseks kohustava tehingu kehtivusest.³⁶ Selle lahendi analoogiat kasutades heade kommete vastase tehinguga, siis isegi juhul kui osa kohustustehing oli tühine, siis osa üleandmise käsutustehing saab endiselt olla kehtiv tulenevalt abstraktsioonipõhimõttest.

Eeltoodust tulenevalt saab järeldada, et on oluline eristada kohustustehingut käsutustehingust. Osaühingute puhul mõistetakse kohustustehingu all tehingut, mille alusel üks kohustub näiteks müüma või kinkima ja teine ostma või vastu võtma. Käsutustehingu puhul mõistetakse konkreetset osa üleandmise tehingut. Selliseks käsutustehinguks võib olla EVKs registreeritud osade puhul kas väärtpaberite ülekanne pangas või EVKs registreerimata osade puhul

³³ Michalski, L., Heidinger, A., Leible, S., Schmidt, J. Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (GmbH-Gesetz), Band I: Systematische Darstellungen, §§ 1-34 GmbHG. Aufl 3. München 2017. GmbHG § 15 Übertragung von Geschäftsanteilen. Rn. 2-5.

³⁴ *Ibidem.*, Rn. 6-8.

³⁵ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne, § 6 kumm 3.5.1., lk 22-23.

³⁶ RKTko nr 3-2-1-141-14, p 22.

notariaalne osa üleandmise tehing. Sageli tehakse osade võõrandamise puhul kohustustehing ja käsutustehing ühel ja samal ajal. Vaidlusi tekitab olukord, kus käsutustehingu on teinud isik, kelle tegelikud kavatsused on vastuolus heade kommetega. Selliseid olukordi võib põhjustada asjaolu, et asjaosaline soovib varjata oma tegelikke kavatsusi ning tehingu eesmärgi. Tulenevalt olemasolevast Eesti kohtupraktikast on ühinguõiguses taolised olukorrad eelkõige seotud hääleõiguse teostamisega äriühingute üldkoosolekutel ning selliseid sisust tulenevaid heade kommetega vastuolus olevaid juhtumeid on analüüsitud punktis 2.2.1.

Oluline on märkida, et kehtivat käsutustehingut ei pea tegema osa omanik isiklikult, tähtis on, et käsutustehingu tegijal on olemas käsutusõigus, mille olemust on pikemalt analüüsitud käesoleva töö eelmises punktis.

Seega selleks, et käsutustehing saaks olla kehtiv, ei ole materiaalse eeldusena vajalik, et kohustustehing on kehtivalt tehtud ehk kehtib lahutamis- ja abstraktsioonipõhimõtte. Samuti ei oma tähtsust see, kas isik, kes käsutustehingut teeb, on osa omanik, oluline on see, et tal oleks olemas käsutusõigus. Kindlasti on kehtiva käsutustehingu tegemiseks vajalik poolte tahteavaldus omand üle anda.

1.1.3. Formaalsed eeldused osa käsutustehingu tegemisele

1.1.3.1. Osa käsutustehingu vorminõuded

Üldiselt kehtib tehingutele vormivabadus, kui ei ole seaduses välja toodud konkreetset vormi mõne tehingu liigi puhul. Vajab analüüsi millised vorminõuded peavad olema täidetud kehtiva käsutustehingu tegemiseks. Osaühingu osade võõrandamiseks on seadus ette näinud ÄS § 149 kaks võimalust. Vastavalt ÄS § 149 lg-le 4 peab osa võõrandamise kohustustehing ja käsutustehing olema notariaalselt tõestatud. Erandina ei kehti see nõue EVKs registreeritud osade võõrandamisel, mis tuleneb ÄS § 149 lg-st 5. See tähendab seda, et kõik EVKs registreerimata osaühingu osa võõrandamisega seotud tehingud tuleb teha Eesti notaris, aga EVKs registreeritud osade puhul kehtib vormivabadus ehk see võib olla sõlmitud ka suulise kokkuleppe alusel. Seega kehtiva õiguse kohaselt on mõnes mõttes ebavõrdne olukord, kus teatud osaühingutele kohaldatakse erinevaid nõudeid.

Seega esimese võimalusena seadusest tulenevale automaatsele režiimile (registreerimata osa) alluva osa võõrandamine toimub notariaalses vormis, millele eelneb notariaalne kohustustehing, kui neid kahte tehingut ei tõestata üheaegselt.³⁷ ÄS § 149 lg 4 teise lause

³⁷ Saare, K. jt. Ühinguõigus I. Kapitaliühingud. Tallinn: Juura 2015, lk 224, änr 1098.

kohaselt on notaril kohustus saata osa võõrandamise kohta teade äriregistrisse kahe päeva jooksul lepingu tõestamise päevast arvates. Olenemata sellest, et notar esitab osanike andmed registrile, ei ole sellel siiski õigust loov tähendus, mis tähendab, et osa üleminek võõrandajalt omandajale ei ole äriregistrile andmete esitamise või nende seal avaldamisega kuidagi õiguslikult seotud.³⁸

Riigikohus on põhjalikult käsitlenud osa käsutustehingu vorminõuete vajalikkust ja selle olulisust lahendis 3-2-1-141-14, mille mõned seisukohad on magistritöös avaldatud. Nimelt on Riigikohus seisukohal, et: „Osaühingu osa võõrandamise käsutustehingu notariaalse tõestamise vorminõude kehtestamise eesmärgiks tuleb aga pidada eelkõige õiguskindluse tagamist.“³⁹ See tähendab seda, et Riigikohtu hinnangul ei piisa pelgalt tehingu kinnitamisest, vaid oluline on tehingu tõestamine. Tehingu kinnitamise puhul notar tehingu sisule tähelepanu ei pööra, kuid käsutustehingu tõestamisel aga küll. Riigikohus on seisukohal, et tehingu tõestamine tagab poolte kaitse muuhulgas selle läbi, et notar selgitab tehingu õiguslikke tagajärgi, ja peab selle tõttu vajalikuks notariaalse tõestamise vormi.⁴⁰ Riigikohus on lisanud, et notariaalne tõestamisnõue on ühtlasi ka tagatiseks kõigile osanikele, et notar on kontrollinud tehingu asjaolusid ja nõustanud tehinguosalisi.⁴¹ Seega Riigikohtu hinnangul vajavad täiendavat kaitset selliste osaühingute osanikud, kelle osad ei ole EVKs registreeritud. Selle mõnevõrra ebavõrdse seisukoha pinnalt on aga tulemas õige pea seaduse muudatused, mida käsitletakse edaspidi käeolevas punktis.

Praktikas on tulnud ette juhtumeid, kus osaühingute osanikud (peamiselt välismaalased) on EVKs registreerimata osasid võõrandanud lihtkirjalike lepingute alusel ja ei ole mõistnud, miks need Eesti õiguses ei ole siduvad. Selliselt tehtud tehingud on aga tühised, kuivõrd eeldused kehtivaks käsutustehinguks ei ole täidetud (vorminõudeid on rikutud).

Alternatiivselt on seaduseandja osaühingutele andnud võimaluse notariaalse tõestamise vormist kõrvale hoida. Selleks tuleb vastavalt ÄS § 149 lg 5 registreerida osaühingu osad EVKs. Kui osad on registreeritud, toimub osade võõrandamine vormivabalt pankadevaheliselt väärtpaberiülekannete kaudu vastavalt EVKS § 15. Osanike nimekirja pidaja on sellisel juhul EVK. Vastavalt avalikult kättesaadavale statistikale on sellist võimalust Eestis kasutanud 3355

³⁸ Saare, K. jt. Ühinguõigus I. Kapitaliühingud. Tallinn: Juura 2015, lk 225, änr 1103.

³⁹ RKTko nr 3-2-1-141-14, p 34.

⁴⁰ *Ibidem.*, p 34.

⁴¹ *Ibidem.*, p 42.

osaühingut⁴². Võttes arvesse, et 2019. a aastalõpu seisuga⁴³ on registrisse kantud 108 376 osaühingut, siis kasutatakse seda võimalust pigem vähem, ehk vaid pisut üle 3% kõigist äriregistrisse kantud osaühingutest. Üheks põhjuseks võib olla see, et osade registreerimisega kaasnevad ka osade registris hoidmisega seotud halduskulud. Teiseks väga oluliseks põhjuseks on see, et välismaiste osalustega ühingute puhul on viimasel ajal praktiliselt võimatuks osutunud pankades väärtpaberikontode avamine (mis on eelduseks, et saaks osasid omandada, mis on registreeritud EVKs). Täiendavalt võib põhjuseks olla see, et suur osa osaühingutest Eestis on ainuosaniku kontrolli all ja tehinguid selliste osaühingutega tehakse pigem harva kui üldse ja seega puudub vajadus osade registreerimiseks, et kasutada lihtsustatud osade võõrandamise eeliseid.

Kui võrrelda Eesti õigust Saksamaaga, siis ka Saksa õiguse kohaselt peab nii kohustustehing kui ka käsutustehing olema notariaalselt tõestatud.⁴⁴ Saksa õiguses ei ole sellist võimalust nagu Eesti õiguses on, et osasid saab elektrooniliselt registreerida ja selliselt notariaalsest osa käsutustehingu vorminõudest vabaneda. Seega on Saksa õiguses kõigile osaühingutele sätestatud samasugused vorminõuded käsutustehingu tegemisel.

Praegu on Eestis toimumas seoses osa võõrandamise vorminõuetega huvitavad muutused. Ühinguõiguse revisjonikomisjon on leidnud, et osa võõrandamise vorminõudeid tuleks lihtsustada, põhjendades seda muuhulgas sellega, et ei peaks tegema vahet osaühingutel, kelle osad on registreeritud EVKs ja kelle omad mitte. Ehk registreerimata osade puhul ei ole vaja osanikel kõrgendatud vorminõudeid ja täiendavat kaitset võrreldes EVKs registreeritud osadega.⁴⁵ Sellest saab järeldada, et komisjoni eesmärk on lõpetada ebavõrdne kohtlemine registreeritud ja registreerimata osade vahel ja kahe-režiimi-süsteem. Sellega seoses kuulutas Eesti Vabariigi President 11.03.2020 välja uue äriseadustiku muutmise seaduse⁴⁶, millega tehakse äriseadustikus muuhulgas muudatused osa võõrandamise käsutustehingu vorminõuete lihtsustamiseks. See tähendab, et alates augustist 2020 on võimalik, et käsutustehing ei pea olema enam notariaalselt tõestatud vormis, isegi kui osad ei ole registreeritud EVKs. Selleks,

⁴² Andmed pärinevad NASDAQ CSD kodulehelt (22.01.2020 seisuga):

<https://nasdaqcsd.com/statistics/et/summary>.

⁴³ Eesti Statistikaamet. ER029: Statistilisse profiili kuuluvad ettevõtted õigusliku vormi ja tegevusala (EMTAK 2008) järgi. Arvutivõrgus: <http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=ER029>.

⁴⁴ GmbHG § 15 lg 3 ja 4.

⁴⁵ Käerdi, M., Kärson, S., Kõve, V., Pavelts, A., Saare, K., Volens, U., Vutt, A., Vutt, M. Ühinguõiguse revisjoni analüüs-kontseptsioon. Tallinn 2018, p 6.4.1.1.3. Arvutivõrgus:

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/uhinguoiguse_revisjoni_analuus-kontseptsioon.pdf (15.03.2020)

⁴⁶ Äriseadustiku muutmise seadus (osa võõrandamine) 148 SE. Lõpptekst ja seletuskiri on kättesaadav:

[https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20\(osa%20v%C3%B5%C3%B5randamine\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20(osa%20v%C3%B5%C3%B5randamine)) (15.03.2020).

et sellist eelist saaksid osaühingud kasutada, peab vastavalt äriseadustiku uue redaktsiooni, mis jõustub augustis 2020, § 149 lg 6 kohaselt osaühingu osakapital olema sisse makstud ja vähemalt 10 000 eurot ning täiendavalt peavad osanikud selle kohta võtma vastu ühehäälsel otsuse, et see kajastuks ka osaühingu põhikirjas. Vorminõuete muudatuse üks olulisemaid tõukeid on see, et notariaalse tõestamise nõue on eriliselt koormav peamiselt välisosalusega osaühingutele. Tõestamist ei vaja mitte ainult käsutustehing, vaid ka kohustustehing. Ka sellele on seadusandja mõelnud ning alates augustist 2020 ei pea osaühingu osa kohustustehing olema notariaalne, sh kõik optsioonilepingud ja osanike-vahelised lepingud, milles sisaldub kokkuleppeid osa võõrandamise osas.⁴⁷

Seega muutub osa käsutustehingute tegemine alates augustist 2020 oluliselt lihtsamaks ka nende osaühingute puhul, kes ei ole osasid EVKs registreerinud, kuid soovivad võimaldada käsutustehingute tegemist sarnastel tingimustel kui EVKs registreeritud osaühingud. Selline käsitus on võrdsem kui kehtiv absoluutne notariaalse tõestamise nõue osa võõrandamistehingutele ja kindlasti aitab elavdada osa käsutustehingute arvu ning Eesti atraktiivsust välismaiste investorite silmis.

1.1.3.2. Käsutustehingu tegemiseks õigustatud isikud

Vastavalt Eesti Vabariigi põhiseaduse⁴⁸ § 32 on igaühel õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Osaühingu osa kuulub selle omajale ehk osanikule. Seega osaga käsutuse tegemiseks õigustatud isikute ring ei ole väga suur. Kehtiva käsutustehingu tegemiseks on õigustatud isikuks eelkõige teovõimeline osa omanik ehk osanik ise, kes saab endale kuuluvat osa kehtivalt käsutada. Näiteks saab osa võõrandada vaid osanik ise, osast tulenevat hääleõigust teostada osanik isiklikult jne. Eesmärk on välja selgitada, kas keegi veel saab sõlmida kehtiva käsutustehingu.

Lisaks osa omanikule endale saab käsutustehingu teha ka muu isik, kui omanik kiidab õigustamata isiku käsutustehingu heaks vastavalt TsÜS § 114. Nimetatud säte on üle võetud Saksa õigusest, nimelt BGB § 185.⁴⁹ Seega saab ka osa mitteomanik teha kehtivaid käsutustehinguid. Heade kommetega vastuolus oleva osa käsutustehingu puhul võiks kõne alla tulla TsÜS § 114 lg 2, mille kohaselt on võimalik õigustamata isiku tegu hilisemalt heaks kiita,

⁴⁷ Äriseadustiku muutmise seadus (osa võõrandamine) 148 SE. Lõpptekst ja seletuskiri on kättesaadav: [\(https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20\(osa%20v%C3%B5%C3%B5randamine\)\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20(osa%20v%C3%B5%C3%B5randamine)) (15.03.2020).

⁴⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus. RT 1992, 26, 349...RT I, 15.05.2015, 2.

⁴⁹ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne, § 114 komm. 2., lk 341.

et käsutamine muutuks kehtivaks. Sätte üheks eesmärgiks on tagada, et õigustamata isiku poolt tehtud tehing oleks võimalik tagantjärele heakskiiduga kehtivaks muuta, mis vastasel juhul kuuluks tagasitäitmisele.⁵⁰ Selline säte puudutab tehinguid, mis ilma õigustatud isiku kaastegevuseta oleks kehtetu ehk kui puuduks heakskiit või nõusolek. Seega ei ole see säte seotud heauskse omandamisega.⁵¹ Märkida tuleb, et õigustamata isiku käsutus ei too kaasa automaatselt käsutustehingu kehtetust TsÜS § 144 ja § 87 järgi.⁵²

Küsitavusi tekitab see, keda saab pidada õigustatud isikuks osa käsutada. Nimelt juhul kui osaühingu osad ei ole EVKs registreeritud, siis ei tulene äriregistri andmetest mingit õiguskindlust ning ka heauskne omandamine ei ole võimalik. Äriregistris olevad andmed osanike kohta ei ole ÄS § 145 kohaselt registrikaardile kantavad andmed ning seega ei ole neil avalikku usaldatavust. Osanike nimekirja pidamisega seotud probleeme käsitleb põhjalikult punktis 1.2.3.

Õigustatud isiku puhul peab käsutustehingu kehtimiseks olema tal ka teovõime vastavalt TsÜS § 8 lg-le 1. Kui käsutustehingu teeb piiratud teovõimega isik ilma esindaja nõusolekuta vastavalt TsÜS § 11 lg-le 1, siis selline tehing on üldjuhul tühine.

Saksa GmbHG § 16 lg 1 kohaselt peetakse osanikuks seda, kes on kantud osanike nimekirja, mis on äriregistris. Ehk käsutustehingu tegemiseks on õigustatud see isik, kes on kirjast osanike nimekirjas.

Vastavalt TsÜS § 117 lg-le 2 võib esindusõiguse anda ka volitusega. Seega õigustatud isikul on õigus volitada kolmandat isikut osaga seotud käsutustehinguid tegema ehk anda välja volitus. See tähendab seda, et volitatud isikul võivad olla täpselt samad õigused, mis on osanikul endal sõltuvalt volikirja sisust. Volituse andmisel kolmandale isikule on oluline volituses kirjeldada, millisteks tegevusteks on volitus antud ehk määratleda volituse piirid. Et osaniku huvid oleks kaitstud, on osaniku huvides teha volitus võimalikult täpne ja detailne, et volitus ei oleks laialivalguv ja laialt tõlgendatav. Oluline on, et volitatud isikule oleks selge, mida ta tohib teha ja milliste piiride ulatuses on tal õigus ise otsustada näiteks tehingu tingimusi.

Kuivõrd Eestis on palju osaühinguid, kus osanikeks on välismaised isikud, kes isiklikult ei saa erinevatel põhjustel avada väärtpaberikontot Eesti pangas, aga soovivad siiski osasid omandada (sh registreeritud osasid), siis on võimalik selliseid osasid hoida esindajakontodel. Sellist

⁵⁰ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne, § 114 komm. 1., lk 341.

⁵¹ *Ibidem.*, § 114 komm. 3.1., lk 342.

⁵² RKTko nr 3-2-1-110-11, p 14.

teenust pakuvad tavapäraselt suuremad välispangad. Vastavalt EVKS⁵³ § 6 lg 7 esindajakontol olevatest väärtpaberitest tulenevate õiguste teostamiseks on õigustatud ja kohustuste täitmise eest vastutav esindajakonto omanik. Selleks, et tegelik osanik saaks teostada osaniku õigusi, tuleb ka esindajakontol hoitavate osade puhul saada esindajakonto omanikult volitus⁵⁴. Vastasel juhul ei ole võimalik näiteks tegelikul osanikul oma osa käsutada, sest käsutusõigus on sellel, kes on kantud EVKs osanike nimekirja ehk esindajakonto omanikul ehk pangal. See võib tekitada olukorra, kus tegelik osanik ei saa osanike koosolekul teostada hääleõigust. Samamoodi peavad pooled lahendama küsimused, mis on seotud dividendide väljamaksmisega, kuivõrd osaühing teeb väljamakse EVKsse kantud isikule.

Eriarvamusele eeltoodust on jäänud G. Laub ja K. Promet Juridica artiklis: „Tõlgendus, mille kohaselt aktsiatest tulenevate õiguste ning käsutusõiguse teostamine, kohustuste täitmine ja õiguste kaitse on lahutatud isikust, kellele need sisuliselt kuuluvad, pole õiglane ega mõistuspärane. Ratsionaalne on argumentatsioon, mille kohaselt on väärtpaberitest tulenevate õiguste teostamise, väärtpaberite käsutamise ja nende õiguste kaitse õigus isikul, kes on registreeritud (nt aktsiaraamatusse) kantud esindajakonto omaniku kaudu“.⁵⁵ Analoogia korras saab seda tõlgendust kohaldada ka osaühingutele, mille osad on registreeritud EVKs.

Oluline on märkida, et volituse puhul peab järgima vormilisi nõudeid. Vastavalt TsÜS § 118 lg 3 kui seaduses on tehingu tegemiseks ette nähtud teatud vorm, mille järgimata jätmise korral on tehing tühi, peab tehingu tegemiseks antud volitus olema samas vormis. Seega kui osanik volitab esindajat osa võõrandamise käsutustehingu tegemiseks, ning kui osaühingu osad ei ole EVKs registreeritud, peab volitus olema notariaalselt tõestatud vormis nagu ka käsutustehing ise.

Ka Saksa õiguses on võimalik käsutustehingu tegemiseks volitada teist isikut. Väga selge näide sellest, kui selged peavad olema antud volitused, tuleneb ühest Saksa lahendist, mille kohaselt jäi aktsionär oma aktsiatest ilma, kuivõrd esindusõigusega isik tegi tehingu ilma aktsionäri teadmata ja vaidlus oli selle üle, kas esindusõigusega isik käitus pahatahtlikult või mitte. Lõpplahendis jäi siiski aktsionär oma aktsiatest täielikult ilma, kuivõrd polnud võimalik tõendada pahatahtlikkust.⁵⁶

⁵³ Väärtpaberite registri pidamise seadus. RT I 2000, 57, 373...RT I, 04.12.2019, 18.

⁵⁴ EVKS § 6 lg 7.

⁵⁵ Laub, G., Promet, K. Väärtpaberitest tulenevate õiguste teostamiseks õigustatud isik. Juridica 2017, nr 8, lk 575.

⁵⁶ OLG Frankfurt am Main: Urteil vom 11.12.2012 – 5 U 106/11. Arvutivõrgus: <https://openjur.de/u/673764.html> (01.04.2020).

Kokkuvõtvalt saab öelda, et osa käsutustehingu tegemiseks on õigustatud teovõimeline osa omanik, kellel on osa käsutusõigus ning muu isik, kui tal on sellise käsutustehingu tegemiseks nõusolek või hilisem heakskiit. Täiendavalt on käsutusõigust omaval isikul võimalik välja anda eraldi volitus osaniku õiguste teostamiseks. Probleem seisneb siin selles, et keeruline on tuvastada, kes tegelikult on osa omanik, kuivõrd osanike nimekirjal puudub õiguslik usaldatavus või heauskse omandamise võimalus, v.a kui osad on registreeritud EVKs. Tulenevalt sellest vajab täiendavalt analüüsi, millised on kehtiva käsutuse tegemise seosed osanike nimekirjaga ja äriregistrist kättesaadavate andmetega. Osanike nimekirja õiguslikku tähendust ja sellega seotud probleeme käsitleb punktis 1.2.3.

1.2. Osa kehtiva käsutuse ja käsutustehingu tagajärjed

1.2.1. Osa kehtiva käsutuse tagajärjed

Kui kõik eeldused kehtiva käsutustehingu tegemiseks on täidetud, on õige aeg teha järeldusi, mida see tehing kaasa toob. Üldjuhul tehingupoolte jaoks tähendab see seda, et osa omand on üle läinud uuele omanikule. Seega on kehtiva käsutuse tagajärjeks tehingupooltele see, et osa on üle antud käsutustehingu sõlmimisega. Selle eelduseks on see, et üleandjal oli osa käsutusõigus ehk ta oli õigustatud osa käsutama. Juhul kui võõrandaja on omandajale osa üle andnud, peaks omandajale tekkima ka osaniku õigused, mis tähendab, et ta omandab hääleõiguse ja saab osaleda osanike koosolekutel.

Analüüsima peab, kas omandi ülemineku võib siduda osa käsutustehingus lisatingimustega ehk kas võiks sõlmida osa käsutustehingu tingimuslikult TsÜS § 102 mõttes. Näiteks VÕS § 233 lg-s 1 on sätestatud, et kui vallasasja müügi puhul on kokku lepitud, et kuni ostuhinna tasumiseni jääb asja omand müüjale, eeldatakse, et omand läheb ostjale üle ostuhinna täieliku tasumisega, st omandi üleminekut on võimalik seostada näiteks raha maksmisega. Ka osa üleandmise kohta ei ole sätestatud, et selle tingimuslikult tegemine oleks keelatud.

Oluline on märkida, et kuni tingimuse saabumiseni on osanikuks endiselt võõrandaja ja omandajal ei ole võimalik ennast kuidagi osanike nimekirja kanda näiteks eelmärke vormis. Just AÕS 63 lg 1 p 1 sätestatud eelmärke sarnase instituudi loomist on soovitatud ka äriseadustikku toomist, mis kaitseks tingimuslike tehingute puhul osa omandajaid.⁵⁷

⁵⁷ Rammo, K., Koll, K., Niklus, I. Osaühingu osanike nimekirja õiguslik tähendus ja selle pidamine. Justiitsministeerium: Tallinn 2011, lk 39. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/osauhingu_osanike_nimekirja_oiguslik_tahendus_ja_selle_pidamine_0.pdf (12.04.2020).

Omandi üleandmise seostamine raha tasumise tingimuse sätestamisega lepingus on edasilükkav tingimus, mis sõltub tulevikus saabuvast asjaolust. See tähendab seda, et õiguslik tagajärg ehk omandi üleminek saabub, kui tingimus on realiseerunud ehk raha on makstud. Kusjuures pooled võivad ise kokku leppida, kas lepingust tulenevad õigused ja kohustused tekivad tehingu tegemisest või tingimuse saabumisest vastavalt TsÜS § 105 lg-le 2.⁵⁸

Täiendavalt on võimalik kokku leppida VÕS § 110 tulenevalt tähtpäeva määramine. Näiteks selliselt, et omandi üleminek seostatakse omandaja vanusega ehk osa omand läheb näiteks üle, kui omandaja saab 35aastaseks.⁵⁹ Sellistele tehingutele kohaldatakse TsÜS § 102 sätestatut.

Seega kehtiva käsutuse tagajärjeks on see, et osa omand läheb üle ehk saabub poolte soovitud õiguslik tagajärg. Osa käsutustehingut on võimalik sõlmida ka tingimuslikult, oluline on teha tingimused pooltele selgelt arusaadavaks, et ei tekiks vaidlust õiguste ja kohustuste täitmise suhtes ning küsimust, millal õiguslikud tagajärjed tekivad tehingust.

1.2.2. Osa kehtiva käsutustehingu mõju osaühingule

Eelnevast käsitlusest selgus, et EVKs registreerimata osade puhul edastab äriregistrile teate osade võõrandamise kohta notar. EVKs registreeritud osade puhul toimub osaniku vahetus osanike nimekirjas väärtpaberi ülekannete kaudu, kuivõrd osanike nimekirja peab EVK. Registreerimata osade kohta puudub seadusega ettenähtud register, mille kandega oleks osa võõrandamine seotud.⁶⁰ Et mõista, kuidas saab lugeda osa võõrandamist kehtivaks osaühingu suhtes, peab lisaks ÄSi sätestatule tuginema ka Riigikohtu praktikale, et sätteid tõlgendada. Sellega seoses tuleb selles alapunktis välja selgitada, millal muutub osa omand osaühingu jaoks, sh kes ja kuidas peab võõrandamisest teatama ja selle üleminekut tõendama.

Vastavalt ÄS § 150 lg 1 loetakse osaühingu suhtes osa võõrandamine toimunuks ja osanik vahetunuks pärast osaühingule võõrandamisest teatamist ja osa ülemineku tõendamist. Riigikohus on käsutustehingu mõju osaühingule selgitanud lahendis 3-2-1-65-08: „Nimelt ÄS §-dest 149 ja 150 järeldeb, et osa võõrandamisel toimub osast tulenevate õiguste üleminek (osa käsutatakse) omandaja ja võõrandaja kokkuleppel. Osaühingule osa võõrandamisest teatamine või teiste osanike nõusolek võõrandamiseks ei ole osa võõrandamise (käsutustehingu) kehtivuseks vajalik, v.a ÄS § 149 lg-s 3 nimetatud juhul. Osaühingu suhtes loetakse osa võõrandamine toimunuks ja osanik vahetunuks ÄS § 150 lg 1 järgi siiski alles pärast

⁵⁸ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne, § 102 komm. 3.7., lk 323.

⁵⁹ *Ibidem.*, komm. 3.6., lk 323.

⁶⁰ Saare, K. jt. Ühinguõigus I. Kapitaliühingud. Tallinn: Juura 2015, lk 225, änr 1103.

osaühingule võõrandamisest teatamist ja osa ülemineku tõendamist. Osaühingu juhatus muudab ÄS § 150 lg 3 esimese lause kohaselt osa võõrandamisteate saamisel võõrandamisest tulenevalt viivitamata osanike nimekirja kanded. Erinevalt ÄS § 229 lg 4 teisest lausest aktsiaseltsi aktsia ülemineku kohta ei seo seadus aga osaühingu osa üleminekut ka osaühingu enese suhtes kandega osanike nimekirjas (nagu see oli ette nähtud enne 1. jaanuari 2006 kehtinud ÄS § 150 lg 2 teise lause kohaselt), selleks piisab vaid võõrandamisest teatamisest ja osa ülemineku tõendamisest. Kolleegiumi arvates peab võõrandamisest teatama osaühingule ÄS § 150 lg 1 mõttes esmajoones osa senine omaja või peab olema vaieldamatult tõendatud tema tahteavaldus osa tingimusteta võõrandamiseks (tingimusteta käsutustehingu esitamisega).⁶¹

Seega, nagu sätestab ÄS § 150 lg 1, õiguslikult loetakse osa võõrandamine osaühingu suhtes toimunuks ja osanik vahetunuks pärast osaühingu juhatusele võõrandamisest teatamist ja osa ülemineku tõendamist. Võttes arvesse eeltoodud Riigikohtu seisukohti, ei jää juhatuse liikmetele võimalust ise hinnata seda, kas käsutustehing on tehtud kehtivalt või mitte, ja selle tõttu jätta osanike nimekirjas muudatused osanike andmete kohta tegemata. Muudatuse tegemise eelduseks on juhatuse teavitamine ja ülemineku tõendamine. Kusjuures pooled võivad olla kokku leppinud, et omand läheb üle enne osanike nimekirjas muudatuse tegemist, mis tähendab, et omandi üleminek ei sõltu kuidagi sellest, mis on osanike nimekirjas. Selleks et juhatus saaks osanike nimekirjas muudatuse teha, peab olema puudutatud osaniku (kes on kantud osanike nimekirja ja kelle õigusi kanne mõjutab) nõusolek.⁶² Mis puudutab osa ülemineku tõendamist, siis üldjuhul esitatakse juhatusele osa üleandmise leping.

Kui analüüsida, kuidas eristub Saksa õigus Eesti õigusest, siis ei ole Saksa seadustes sarnast reeglit, et osa üleminekuks peab juhatust selleks teavitama või üleminekut tõendama. Saksa õigus erineb Eesti õigusest, kuivõrd GmbHG § 16 lg 1 kohaselt on osaühingu suhtes osanik see, kes on kantud äriregistris olevasse osanike nimekirja. Seega tagajärjed saavad siis, kui muudatus osanike nimekirjas on registreeritud äriregistris. Samas teeb muudatused osanike nimekirjas Saksa õiguse kohaselt kas notar (GmbHG § 40 lg 2) või juhatus ise (GmbHG § 40 lg 1). Kusjuures kommenteeritud väljaande järgi on nii uuel osanikul nõudeõigus enda kandmiseks äriregistrisse kui ka vanal osanikul nõudeõigus enda kustutamiseks äriregistrist ja selline nõudeõigus on mitte juhatuse, vaid osaühingu enda vastu.⁶³ Samas kui GmbHG § 40 lg 3 kohaselt on vastutus juhatuse liikmel endal, kui nimekirja muutmise kohustust ei ole täidetud.

⁶¹ RKTko nr 3-2-1-65-08, p 23.

⁶² Saare, K. jt. Ühinguõigus I. Kapitaliühingud. Tallinn: Juura 2015, lk 138, änr 596.

⁶³ Löbbe, M., Hrsg von Ulmer, P., Habersack, M., Winter, M. GmbHG. Grosskommentar. Ergänzungsband. Mohr siebeck: 2010, § 16, rn 60.

Eestis tuleb taas kord eristada EVKsse kantud ja kandmata osaühinguid. Nimelt omab EVKsse kantud osaühingute suhtes kehtiv käsutustehing teistsugust mõju kui nende puhul, kes ei ole kantud EVK registrisse. ÄS § 150 lg 6 sätestab, et juhatuse teavitamise ja osa üleandmise tõendamine ei kehti osaühingute puhul, mille osad on registreeritud EVKs. Osaühingu suhtes kehtib selliste osade puhul, mis on registreeritud EVKs, reegel, et osaühingu suhtes on osanik EVKsse osanikuna kantud isik, ning sellest kandest tuleb lähtuda ka koosolekute kokkukutsumisel jms.⁶⁴ Seega EVKs registreeritud osade puhul tuleb osaühingul aluseks võtta see, kes on kantud väärtpaberiomanike nimekirja EVK registris. Osaühingu juhatusel ei ole vaja teha muudatusi või muud moodi välja selgitada, kes on konkreetsel ajahetkel osanik, kuivõrd juhatus saab pidada õigeks seda, kes on parasjagu EVKsse kantud osanikuna. Seega on EVKs registreeritud osade puhul juhatuse halduskoormus ja vastutus väiksem võrreldes osadega, mis ei ole EVKs registreeritud.

Äriseadustiku muudatused, mis jõustuvad augustis 2020 puudutavad ka käsutustehingu mõju osaühingu suhtes. Eelkõige selle poolest, et kui EVKs registreerimata osasid hakatakse võõrandama selliselt, et notari nõudeid ei järgita (mida on käsitletud punktis 1.1.3.1), siis on vajalik, et osanik viivitamata teatab juhatusele osanike andmetes toimunud muudatustest ning juhatusel on kohustus viivitamatult esitada äriregistrile vastav teade.⁶⁵ See tähendab, et lisaks ÄS § 150 lg-le 1, tekib juhatusel kohustus viivitamatult teavitada äriregistrit sellisest muudatustest osanike nimekirjas. Sellise kohustuse rikkumise korral on ette nähtud ka juhatuse liikme vastutus.

Tulenevalt eeltoodust on EVKs registreerimata osa käsutustehingu alusel osaühingu suhtes käsutustehing toimunud, kui sellest on osaühingule teavitatud ja esitatud käsutustehingu aluseks olnud leping tõendamiseks üleminekut. EVKs registreeritud osade puhul on osanik see, kes on kantud osanikuna EVKs registrisse. Osa üleminek ei ole kuidagi seotud kandega osanike nimekirja, mis tähendab, et osa võib olla üle läinud olenemata sellest, mis on kirjas osanike nimekirjas. Muudatus osanike nimekirjas iseenesest ei tekita omandiõigust uuele osanikule. Põhimõtteliselt võivad pooled olla kokku leppinud, et omand on üle antud, kuid muudatust nimekirja tehtud ei ole. Kanne EVKs tekitab vaid avaliku usaldatavuse, mis annab aluse näiteks heauskseks omandamiseks, EVKs registreerimata osaühingu puhul paraku ei tekita sedagi.

⁶⁴ Saare, K. jt. Ühinguõigus I. Kapitaliühingud. Tallinn: Juura 2015, lk 227, änr 1112.

⁶⁵ Äriseadustiku muutmise seadus (osa võõrandamine) 148 SE. Lõpptekst ja seletuskiri on kättesaadav: [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20\(osa%20v%C3%B5%C3%B5randamine\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20(osa%20v%C3%B5%C3%B5randamine)) (13.04.2020).

1.2.3. Osa kehtiva käsutustehingu mõju kolmandatele isikutele

Osaühingu osade võõrandamisel on oluline mõista, millisest registrist või muust andmekogust peaks lähtuma kolmas isik, kui ta soovib tuvastada, kes on osaühingu osanik ja kellelt saab osa omandada. Osanike nimekirja peab vastavalt ÄS § 182 osaühingu juhatus (registreerimata osad) või EVK (registreeritud osad). Seega peaks vastavalt seadusele registreerimata osade puhul olema osaühingu juhatus see, kellel on ülevaade osanike ringi kuuluvate isikute kohta, ning registreeritud osade puhul peaks lähtuma väärtpaberiomanike nimekirjast, mida peab EVK. Praktikaga aga kõik nii selge ei ole ning võib öelda, et analüüsida tuleb põhjalikult osanike nimekirja tähendust üldiselt.

Eeltoodust tulenevalt on üheks väga oluliseks aspektiks töös selgitada osanike nimekirja tähendust kolmandate isikute suhtes ning mis hetkest saab kolmas isik olla veendunud, et konkreetne isik on osa omanik, ja kas kolmandate isikute usalduse kaitse on kehtiva regulatsiooniga piisavalt tagatud. Vastavalt ÄS § 34 lg 2 esimesele lausele kehtib kanne kolmanda isiku suhtes õigena, välja arvatud, kui kolmas isik teadis või pidi teadma, et kanne ei ole õige. ÄS § 65 annab kinnise loeteluna, milliseid andmeid kantakse registrikaardile, ning kõik muud andmed, mida loetelu ei nimeta, on registrikaardivälised andmed. Nimetatud loetelu on pikk, lausa 20 erinevat kannet, aga sellest loetelust ei leia andmeid osanike kohta. Seega ei tehta äriregistrisse kandeid osanike kohta ja osanike nimekirja seisukohalt ei ole osanike info käsitletav kandena ning ei kohaldu ÄS § 34 lg 2 mõttes. Osanike andmete puhul on tegemist registriväliste andmetega.

Riigikohus on öelnud, et näiteks nõukogu liikmete nimesid ei kanta äriregistrisse ja neile andmetele ei laiene registrikande avalik usaldatavus ÄS § 34 mõttes.⁶⁶ Sama saab analoogia korras öelda osanike andmete kohta. Teisisõnu on osanike andmete puhul tegemist registrikaardiväliste andmetega ja neil ei ole õiguslikku tähendust. Täiendavalt on Riigikohus asunud seisukohale, et osaühingu osanike nimekirja kannetel puudub õiguslik tähendus kolmandate isikute suhtes pea üldse.⁶⁷

Nagu eespool mainitud, siis äriregistris oleval osanike nimekirjal puudub õiguslik tähendus. Niinimetatud õiguslik usaldatavus on osanike nimekirjal kolmandate isikute puhul ainult EVKs registreeritud osadel. Seda eelkõige selle tõttu, et EVKs registreeritud osa saavad käsutada ainult need isikud, kelle väärtpaberikontole osa on kantud.⁶⁸ EVKs peetav osanike nimekiri on

⁶⁶ RKTko nr 3-2-1-133-11, p 24.

⁶⁷ RKTko nr 3-2-1-65-08, p 25.

⁶⁸ Saare, K. jt. Ühinguõigus I. Kapitaliühingud. Tallinn: Juura 2015, lk 225, änr 1104.

juhatuse peetavast nimekirjast selgema õigusliku tähendusega, mis tähendab seda, et osaniku õigused kolmandate isikute suhtes kuuluvad isikule, kes on kantud osanikuna EVKs peetavasse osanike nimekirja (EVKS § 7 lg 2 p 1).⁶⁹

Seega saab EVKs registreerimata osaühingu kohta äriregistris olevaid osanike andmeid pidada informatiivseteks kolmandatele isikute suhtes. See aga võib palju segadust tekitada, sest inimesed tavapäraselt ei oska eristada, millised on registrikanded ja millised on registrivälised andmed. Inimese jaoks omab tähtsust see, mis on nähtav registris, ja seda peetakse õigeaks infoks. Kuivõrd nende kahe, andmete ja kannete, eristamine on praktikas probleem, siis tasuks kaaluda teha seadusesse selgem määratlus ning ka äriregistris registrikaardil tuua selgelt välja, millised andmed on siduvad ja millised mitte.

Praktikas on peetud probleemiks, et juhatuse poolt peetakse osanike nimekirja vaid suuliselt ning ei täida korrektselt seadusest tulenevat kohustust. Mis muudab asja veel segasemaks, on see, et ka EVKsse osade registrisse kandmise avalduse esitab sama juhatuse liige, kes ehk ei täida oma kohustust korrektselt. Seega on kummastav, et nõuded EVK registrile ja juhatuse peetavale registrile on erinevad. EVK ei kontrolli osade registreerimisel informatsiooni tõepärasust, piisab kui registreerimise avalduse esitab juhatuse liige.⁷⁰

Ka kohtud ise on olnud eksituses, mis puudutab osanike andmeid äriregistris. Kohtupraktikas on kohtud tuginenud äriregistri andmetele ja sellest tulenevalt andnud juhiseid menetlusosalisele taotluse esitamiseks, et ennast kanda äriregistrisse aktsionärina, kuid Riigikohus on sellised korraldused tühistanud ning selgitanud äriregistri usaldatavuse olemust ka alamatele kohtutele endile.⁷¹

Lahendust osanike nimekirja usaldatavusele on pakkunud hiljuti ühinguõiguse revisjonikomisjon ja välja töötati ka seaduse eelnõu, milles pakuti välja, et osanike andmetele anda kannete staatus, et muuta ka need andmed võimalikult tõeseks ja usaldusväärseks, et neile saaks tugineda ka heausksed omandajad.⁷² Revisjonikomisjon pakkus välja kannete staatuse andmise osanike andmetele ning kontrollmehhanismide seadmine osanike nimekirja üle.

⁶⁹ *Ibidem.*, lk 227, änr 1112.

⁷⁰ Veerpalu, A. Shareholder Ledger using distributed Ledger technology: the estonian perspective. Masaryk University Journal of Law and Technology. Volume 13 number 2, 2019, lk 299. Arvutivõrgus: <https://journals.muni.cz/mujlt/article/view/11500/10860> (13.02.2020).

⁷¹ RKTKo nr 3-2-1-163-11, p 33.

⁷² Äriseadustiku muutmise seadus (osa võõrandamine) 148 SE, seletuskirja lk 8. Arvutivõrgus: [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20\(osa%20v%C3%B5%C3%B5randamine\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20(osa%20v%C3%B5%C3%B5randamine)) (01.03.2020).

Nimelt soovitati näiteks äriregistripidaja siduda osanike nimekirjaga selliselt, et registripidaja teostab kontrolli andmete õigsuse üle ehk kontrollib, kas käsutustehingu tegi õigustatud isik ja kas see tehing on kehtiv. Arvestades registriosakonna ressursse, siis pakuti välja sellele alternatiiv. Toetuse sai välja pakutud kontrollmehhanism, mille teostajaks on notar, kes teeks seda äriregistripidaja eest, kuid see ei kajastu kahjuks seaduse muudatuses.⁷³ Seaduse muudatused, mis augustist 2020 jõustuvad, näevad hoopis ette juhatusele selge kohustuse teatada osanike andmetes toimuvatest muudatustest viivitamata äriregistrile vastavalt ÄS § 182 lg 1.⁷⁴ Praeguse seisuga äriseadustik sellist kohustust juhatusele ette ei näe, vaid on ÄS § 179 lg-s 4 sisalduv kohustus teavitada koos majandusaasta aruande muutmisega, kas vahepealse ajaga on osanike andmed muutunud. Seega ei anta osanike andmetele endiselt kande tähendust, aga arvatakse, et kui panna kohustus juhatusele viivitamata esitada andmed osanike nimekirja muutustest, siis see tõstab usaldatavust ja andmete õigsust. Seega ei hakka olema endiselt võimalik heauskne omandamine EVKsse mitte kantud osade puhul ja on kaheldav, kui kaitstuks seega saab pidada heauskseid kolmandaid isikuid.

Kuivõrd Saksa õiguses ei ole EVK-le sarnast elektroonilist osade registrit, peab osanike nimekirja ainult juhatus (GmbHG § 40 lg 1). Samas sätestab GmbHG § 16 lg 1, et õiguslikku tähendust omab ainult see, mis on äriregistrisse kantud. Seega erineb Saksa õigus siin Eesti õigusest, kuivõrd Saksa õiguse kohaselt on õiguslik tähendus sellel, mis on registris osanike nimekirjas, Eestis omavad osanike andmed äriregistris informatiivset tähendust, kuivõrd tegemist on registriväliste andmetega.

Kokkuvõtvalt on kehtiv regulatsioon osanike nimekirjade registrite avaliku usaldatavuse suhtes kehv ja ei kaitse kolmandate isikute ja heausksete omandajate õigusi. Kuigi augustis 2020 tehakse olulised muudatused äriseadustikus, siis endiselt ei anta osanike andmetele kannete tähendust ja neid ei saa lugeda avalikult usaldatavaks ja täielikult õigeks. Küll pannakse kohustus nii osanikule teavitada osa võõrandamisest juhatus kui ka juhatusele viivitamatu kohustus teavitada äriregistris osanike nimekirja muudatustest, mis võib parandada andmete õigsuses oluliselt registrite usaldatavust, kuivõrd andmete esitamata jätmise korral on juhatuse liige ka vastutav. Kuid heauskse omandamise probleemi see endiselt ei lahenda, sest andmetel ei ole kannete tähendust.

⁷³ Äriseadustiku muutmise seadus (osa võõrandamine) 148 SE, seletuskirja lk 9. Arvutivõrgus: [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20\(osa%20v%C3%B5%C3%B5randamine\)\(01.03.2020\).](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20(osa%20v%C3%B5%C3%B5randamine)(01.03.2020).)

⁷⁴ *Ibidem.*, seletuskirja lk 9.

2. OSA KÄSUTUSTEHINGU TÜHISUSELE VASTUOLU TÕTTU HEADE KOMMETEGA TUGINEMISE EELDUSED

2.1. Kriteeriumid heade kommetega vastuolus oleva osa käsutustehingu puhul

Tehingu tühisuse tuvastamisel tuleb otsida eriseadustest sätteid, millega tehing on vastuolus. Juhul kui tehingu tühisus ei tulene eriseadustest ja õigustatud isikule tundub, et tehing ei saa olla kehtiv, siis saab analüüsida, kas tehing võib olla vastuolus heade kommetega ja seega tühine.⁷⁵ Käesolevas magistritöös on käsitletud osa käsutustehingu tühisust vastuolu tõttu heade kommetega. „Tühise tehingu puhul on tegemist sellega, et tehing on küll tehtud, st asjakohased tahteavaldused on väljendatud, kuid tehing on siiski sellise puudusega, mis tingib tehingu kehtetuse selle tegemisest alates. Tühine on seega tehing, mis teatud puuduste tõttu ei too kaasa õiguslikke tagajärgi.“⁷⁶ Selles alapeatükis analüüsitakse, millised heade kommetega vastuolus olevaid kriteeriume saab sellise abstraktse käsutustehingu puhul, mis ei sisalda ei õigusi ega kohustusi, vaid üksnes tahet osa omandi üleminekuks, üldse arvesse võtta.

Kuivõrd õiguskirjanduses ei ole selgelt tuvastatav, millised tehingud on ebamoraalsed, ja seega heade kommetega vastuolus ehk tühised, siis on oluline püüda neid tõlgendada, võttes appi Eesti kohtupraktika ja näited Saksa õigusest.

Tühise tehingu võivad tingida mitmed alused. Näiteks isikutest tulenevad alused, vorminõuetega seotud puudused. Samuti võib tehingu sisu olla tehingu tühisuse põhjus. Käesolevas töös on keskendutud peamiselt heade kommetega vastuolus olevatele käsutustehingutele ja teisi tehingu tühisuse aluseid põhjalikult ei ole analüüsitud.

Heade kommete vastase tehingu alus tuleneb TsÜS § 86 lg 1, mis saab olla asjakohane, võttes arvesse käesoleva töö teemat. TsÜS § 86 sätte eesmärk on heade kommetega vastuolus oleva tehingu tühisus. Oluline on mõista, kuidas hinnata heade kommete vastuolu ehk mida tähendab üldse heade kommete vastuolus olemine. Mõiste ise oli olemas juba Rooma õiguses, kuid seadustes ei ole heade kommete ega heade kommetega vastuolu mõistet määratletud.⁷⁷ Saksa õiguse kohaselt on tegemist heade kommete vastuoluga siis, kui käitumine on vastuolus ausalt ja õiglaselt mõtleivate inimeste sündsustundega.⁷⁸ Ei ole oluline kuidas suhtub konkreetsesse käitumisse üksikisik, vaid millised on ühiskonnas enamuse väärtushinnangud.⁷⁹

⁷⁵ Kuurberg, M. Heade kommetega vastuolus olevad tehingud kui tühised tehingud. Juridica 2005 nr 3, lk 201.

⁷⁶ Varul, P. Tühine tehing. Juridica 2011 nr 1, lk 35.

⁷⁷ *Ibidem.*, lk 36.

⁷⁸ Palandt, O. Bürgerliches Gesetzbuch. Band 7. Aufl. 74. München 2015, lk 138.

⁷⁹ Bramberger, H.G., Roth, H. Kommentar Zum BGB §1-610. Aufl 2. München 2008, § 138.

Praktikas võib tunduda üsna keeruline leida vastust küsimusele, millised osa käsutustehingud on vastuolus heade kommetega ja millised mitte. Siit tõusetub küsimus, mida üldse tähendab vastuolu heade kommetega või mis on konkreetsel ajahetkel head kombed? Samuti, kes saab hinnata, mis on konkreetses kontekstis moraalne? Lõpliku otsuse teeb kohus, kelle ülesanne on sellistele küsimustele leida lõplikud lahendused. Kohtunikelt eeldatakse, et nad on aatelised ning neil on kõrged eetilised väärtused. Kohtunikelt eeldatakse võimet ja teadmisi hinnata olukordi objektiivselt ja õiglaselt.

Riigikohus on leidnud, et heade kommetega võivad tehingud olla vastuolus erinevatel põhjustel, mida ühiskonnas valitsevate arusaamade järgi võib pidada ebamoraalseteks ja taunitavateks.⁸⁰ Seega võib olla oluline ka konkreetne ajahetk, millal mõnda tehingut võib pidada vastuolus olevaks heade kommetega. Heade kommetega vastuolus olev tehing on tühine, kuivõrd sellise tehinguga on rikutud ühiskonna moraalinorme.⁸¹ Moraal on heade kommete tuvastamisel ka üks peamine vaidlusalune küsimus, st see, mis on just praegu moraalne. Tähtis on asjaolu, et see, mis on praegu moraalne, ei pruugi seda olla mõne aasta möödudes. Moraal sõltub ka sellest, mis riigis elatakse ja millised on riigis usulised vaated.

Riigikohus on näiteks põhjendanud, et tehing saab olla heade kommetega vastuolus: “kui see eksib ausalt ja õiglaselt mõtlevate inimeste õiglustunde ja väärtushinnangute ning õiguse üldpõhimõtete vastu tehingu tegemise ajal. Tehingu heade kommete vastuolu tuleneb kas tehingu eesmärgi heade kommetega vastuolust või ühe poole ebamoraalsest käitumisest tehingu tegemise eesmärgil ning neid asjaolusid tuleb hinnata kogumis.”⁸²

Kui analüüsida, millised osaühingu osa käsutustehingud võivad olla ebamoraalsed, siis sellisteks põhjusteks võiks olla just see, et sellise tehinguga püütakse kahjustada mõnda teist isikut. Täpsemalt on analüüsitud, keda võidakse osa käsutamisel kahjustada ja milles kahjustamine seisneb, järgnevas alapeatükis. Ebamoraalsuse põhjendamiseks tuleb tegusid hinnata koos tõendatud asjaoludega ja nende hindamisel kogumis saab jõuda järeldusele, kas tegemist on konkreetsel ajahetkel moraalse käitumisega või mitte.⁸³ P. Varul on artiklis jõudnud järeldusele, et vastuolu heade kommetega tuleks kaaluda alles siis, kui muud tehingu tühisuse või tühistatavuse alused on kontrollitud.⁸⁴ Seega on heade kommete vastuolule tuginemine

⁸⁰ RKTko nr 3-2-1-80-02, p 10.

⁸¹ Kook, K. Näilik tehing kui tühine tehing. Magistritöö. Tartu 2014, lk 60.

⁸² RKTko nr 3-2-1-80-05, p 23.

⁸³ Varul, P. Tühine tehing. Juridica 2011 nr 1, lk 38.

⁸⁴ *Ibidem.*, lk 37.

justkui õlekõrs, mille seadusandja on ette näinud juhuks, kui ei ole võimalik muudele alustele tugineda, kuid ebaõiglane olukord on olemas.

Seaduses ei ole välja toodud kinnist loetelu, milliseid tehinguid saab pidada kindlasti heade kommetega vastuolus olevaks ja seetõttu tühiseks. Seega toimub tühisuse tuvastamine iga konkreetse kaasuse puhul eraldi ning kohus peab hindama, mis konkreetsetel ajahetkel ja arvestades konkreetseid asjaolusid on heade kommetega vastuolus ja mis mitte. Kui käsutustehing selle tegemise ajal vastab headele kommetele, kuid tehingust tulenevaid õigusi teostatakse hiljem, kui heade kommete mõiste sisustamine on muutnud, siis võib tehingust tulenevate õiguste teostamine sattuda ka vastuollu hea usu põhimõttega.⁸⁵

Saksa kohtud on leidnud, et vastavalt BGB § 138 lg 1 on heade kommetega vastuolus eelkõige selline leping, mis rikub lepingu sisu või üldist iseloomu, mida saab hinnata selle eesmärgi kaudu, kui need rikuvad tervikuna kõigi arukalt ja õiglaselt mõtleivate inimeste sündsustunnet.⁸⁶ Lisaks, kui tehing ei riku moraalseid otsuseid, tuleb vaadata ka toimingute sooritaja käitumist, mida oleks võimalik talle ette heita, ning sellises käitumises peab olema eriline taunitavus, mis omakorda võib tuleneda tehingu eesmärgist.⁸⁷ Heade kommetega vastuolu võib tuleneda asjaolust, et tehinguga seotud poolte eesmärk on teadlikult ja tahtlikult teha koostööd, et rikkuda kolmandate isikute õigusi.⁸⁸ Seega on selles osas tõlgendamise meetodid Eesti kohtupraktikaga sarnased, et on vajalik tuvastada, mis on poolte tegelik eesmärk, ning juhul kui see on kolmandate isikute õiguste kahjustamine, siis võib tuvastada sellise tehingu heade kommetega vastuolus olevaks.

Kokkuvõtvalt, kuivõrd puudub kindel loetelu olukordadest, mida saab osa käsutustehingu puhul lugeda heade kommetega vastuolus olevaks, siis toimub tõlgendamine peamiselt kohtupraktika kaudu ja kohtutele on antud õigus iga tehingu asjaolusid arvesse võttes otsustada, kas käsutustehingu tühisuse eeldused on olemas või ei. Eeltoodust tulenevalt on vaja järgnevalt analüüsida nii materiaalseid kui ka formaalseid eeldusi, mis peavad olema täidetud, et saaks tuvastada osa käsutustehingu vastuolu heade kommetega.

⁸⁵ Bramberger, H. G., Roth, H. Kommentar Zum BGB, §§ 1–610. 2. Aufl. München 2008, § 138, äärenr 28.

⁸⁶ BGH: Urteil vom 16.7.2019 – II ZR 426/17, p 28. Arvutivõrgus: <https://openjur.de/u/2180318.html> (01.04.2020); BGH: Urteil vom 15.10.2013 – VI ZR 124/12, ZIP 2013, 2466 p 8. Arvutivõrgus: <https://openjur.de/u/659097.html> (01.04.2020).

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ BGH: Urteil vom 16.7.2019 – II ZR 426/17, p 29 Arvutivõrgus: <https://openjur.de/u/2180318.html> (01.04.2020); BGH: Urteil vom 25.01.1973 – II ZR 139/71, BGHZ 60, 102, 104f. Arvutivõrgus: https://www.prinz.law/urteile/bgh/II_ZR_139-71 (01.04.2020).

2.2. Materiaalsed eeldused

2.2.1. Tehingu eesmärgi vastuolu heade kommetega

Kuivõrd seadusest ei tulene sisust tulenevad eeldused, siis sellisel juhul sisustab seda kehtiv kohtupraktika. Nii Eestis kui Saksamaal on kohtud mitmeid kordi analüüsinud käsutustehingu vastuolu heade kommetega ja on välja kujunenud teatud teemadel kindlad seisukohad. Kuivõrd kõik lahendid ei ole konkreetselt seotud osaühingute osade käsutustehingutega, siis on käesolevas töös kasutatud ka analoogiat. Kuivõrd seadustes ei ole lõplikku loetelu juhtumitest, mida saab pidada heade kommetega vastuolus olevaks, siis selliste nõuete esitamisel tuleb eelkõige vaadata kohtupraktikat. Väga suures osas toimub sisu poolest käsutustehingu hindamine tõlgendamise meetodil ehk on vaja põhjendada, miks konkreetne käsutustehingu eesmärk võiks olla ebamoraalne ja seetõttu tehing on tühine. Seega on järgnevalt analüüsitud, millistele seisukohtadele on kohtud jõudnud osa heade kommete vastuolu sisustamisel osaühingu osa käsutustehingute eesmärgi tõlgendamise puhul.

Heade kommetega vastuolus oleva tehingu puhul saab analüüsida materiaaalsete tunnustena eelkõige käsutustehingu sisust tulenevaid eeldusi tehingule, st tõlgendada käsutustehingu sisu ja selle eesmäärke ning selle vastavust üldistele headele kommetele ja ühiskonna moraalile. See on ka üks raskemaid ülesandeid saada aru, mis oli tehingu sisu ja tegelik eesmärk, kuivõrd ei ole selget juhust, mille järgi tuleb otsus teha. Igale tehingul on oma kindel eesmärk. Näiteks osaühingu osa võõrandamise üldine eesmärk on ühelt isikult teisele osa üle anda. Olukorra muudab keeruliseks tehingute tegelike eesmärkide tõlgendamine ja nendest aru saamine. Ainuüksi tahteavalduste vahetamist ei saa pidada eelduseks kehtiva käsutustehingu tegemiseks. Tahteavalduste taga võivad olla kavatsused, mis on vastuolus ühiskonna üldiste ootustega moraalile ja tõekspidamistele.

Vastavalt Riigikohtu kodulehel olevale lahendite märksõnastikule on tehtud Riigikohtu poolt märksõnaga „Heade kommete või avaliku korraga vastuolus olev tehing” kokku 45 lahendit.⁸⁹ Nendes olulisemaid käsitletakse põhjalikumalt edaspidi. Saksa kohtupraktikast on samuti näiteid toodud lahenditest, mis väärivad käesoleva magistr töö eesmäärke arvestades põhjalikumalt käsitlust.

Nagu eelnevalt välja toodud, siis Riigikohus on öelnud, et üldiselt ei saa käsutustehing olla vastuolus heade kommetega, välja arvatud juhul, kui käsutustehingu eesmärk või käsutustehing

⁸⁹ Arvutivõrgus: <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid/marksonastik?marksonadObjektIds=206108379> (05.03.2020).

ise on vastuolus heade kommetega.⁹⁰ Seega saab järeldada, et iga juhtumi lahendab kohus üksikult, kuivõrd on väga keeruline kõikvõimalikud eeldused seadusesse kirjutada, sest vastuolu heade kommetega on praktikas raskesti tuvastatav ja kõiki olukordi ei ole võimalik ette näha.

Lahendi 3-2-1-156-12 näitel oli vaja tuvastada, kas osa käsutustehing sai olla tühine oma eesmärgist või tehingust tulenevalt. Kaasuse sisu oli, et osaühingu endise osaniku vastu sooviti esitada kahjunõuet. Endine osanik võõrandas temale kuuluva osa endaga seotud isikule. Pärast võõrandamist toimus osaühingu üldkoosolek, kus hääletati endise osaniku vastu kahju hüvitamise nõude esitamisel. Uus osanik, kes oli seotud endise osanikuga, hääletas kahjunõude esitamise vastu. Vaidlus oli selle üle, kas uuel osanikul oli hääleõigus, võttes arvesse, et ÄS § 303 lg 1, mille esimese lause kohaselt ei või aktsionär hääletada, kui otsustatakse tema vabastamist kohustusest või vastutusest, aktsionäri ja aktsiaseltsi vahel tehingu tegemist või aktsionäri õigusvaidluse pidamist ning selles tehingus või õigusvaidluses aktsiaseltsi esindaja määramist või küsimusi, mis puudutavad selle kontrollimist või hindamist, milline on aktsionäri või tema esindaja tegevus juhatuse või nõukogu liikmena. ÄS § 303 lg 1 teise lause kohaselt esindatuse määramisel konkreetse aktsionäri hääli ei arvestata. Riigikohus leidis, et juhul kui vastab tõele hagejate väide, et aktsiate omandiõiguse üleandmise käsutustehingu eesmärgiks oli vältida ÄS § 303 lg-s 1 sätestatud hääleõiguse piirangut, võib see tuua kaasa selle, et aktsiate omandiõiguse üleandmise käsutustehingu saab lugeda vastuolus olevaks heade kommetega. TsÜS § 86 lg 1 kohaselt on heade kommete või avaliku korraga vastuolus olev tehing tühine.⁹¹ Sellest tulenevalt on vajalik kaasusepõhiselt hinnata, mis oli käsutustehingu eesmärk. Juhul kui on võimalik tuvastada, et käsutustehingu eesmärk oli hääleõiguse piiramine või tehing ise oli heade kommetega vastuolus, siis on selline tehing tühine⁹². Tehingu heade kommete vastuolu hindamisel tuleb arvestada kogumis kõiki sellega seotud olulisi asjaolusid, mh tehingu sisu ja selle tegemise asjaolusid.⁹³ Riigikohus saatis asja uuele arutamisele ringkonnakohtule, kelle ülesandeks jäi hinnata käsutustehingu eesmärki ehk kas käsutustehingu eesmärk oli vältida hääleõiguse piirangut ja tegemist oli heade kommetega vastase käsutustehinguga, mis on tühine.

Hääleõiguse piirang üldiselt on mõeldud teiste isikute kaitseks ehk et ei saaks hääletada isikud, kelle üle konkreetset otsustatakse, et vältida huvide konflikti. Hääleõiguse piirang kehtib ka

⁹⁰ RKTko nr 3-2-1-80-05, p 26; RKTko nr 3-2-1-140-07, p-d 30-31.

⁹¹ RKTko nr 3-2-1-156-12.

⁹² RKTko nr 3-2-1-140-07, p-d 30-31.

⁹³ RKTko nr 3-2-1-29-02, p 9.

juhul, kui isikud on osa omandanud hääleõiguse piirangu vältimise eesmärgil.⁹⁴ Seega ei ole kasu sellest, et tehakse käsutustehinguid hääleõiguse piirangu vältimiseks, kui eesmärk jääb endiselt samaks.

Riigikohus on lahendis nr 2-16-7090 selgitanud, et „tehing on vastuolus heade kommetega, kui see eksib ausalt ja õiglaselt mõtleivate inimeste õiglustunde ja väärtushinnangute ning õiguse üldpõhimõtete vastu tehingu tegemise ajal. Tehingu heade kommete vastasus võib tuleneda kas tehingu eesmärgi heade kommete vastasusest või ühe poole ebamoraalsest käitumisest tehingu tegemise eesmärgil ning neid asjaolusid tuleb hinnata kogumis“.⁹⁵ Nagu Riigikohus on ka varem öelnud, siis ei ole asjaõiguslepingu kui õiguslikult neutraalse lepingu tühisusele tuginemine lepingu heade kommetega vastuolu tõttu võimalik, v.a kui asja käsutamise eesmärk on teise isiku kahjustamine. Viimati viidatud lahendis ei ole ringkonnakohtu hinnangul hageja asjaolusid tehingute ebamoraalsuse ja taunitavuse kohta tõendanud ja Riigikohus leidis, et ringkonnakohtu ei ole rikkunud menetlusõiguse norme, mis annaks alust ringkonnakohtu otsuse tühistada.⁹⁶ Analoogia korras saab samu tõlgendusi kasutada ka osauhingute osa käsutamise puhul. Ehk keskseks küsimuseks on siiski see, kuidas hageja suudab tõendada, et tegemist on ebamoraalse ja heade kommetega vastuolus oleva tehinguga.

Sarnaselt eelnevaga on Riigikohus ka lahendis nr 2-15-13695 asunud samale seisukohale. Nimelt andis hageja kostjale I kinkelepinguga üle kinnistu, mille kostja I kinkis viis päeva hiljem edasi kostjale II. Hageja taganes esimesest kinkelepingust ja soovis alusetu rikastumise sätete alusel kingitud eseme tagasi saada. Hageja seisukohad olid, et teine kinkeleping on näilik või alternatiivselt vastuolus heade kommetega. Riigikohus leidis, et käsutustehingu puhul näilikkusest ei saa pigem rääkida. Vaid väga erandlikel juhtudel saab teise kinkelepingu puhul olla tegemist heade kommetega vastuolus oleva tehinguga. Riigikohus tõi välja, et eelkõige peab vastuolu tulenema tehingust ise või sellise tehingu eesmärgist.⁹⁷ Seega on Eesti kohtupraktika korduvalt ja järjepidavalt seisukohal, et kõige olulisem on välja selgitada käsutustehingu eesmärk.

Kõige märkimisväärsimaks võib pidada lahendit, mille Riigikohus tegi 2019. aasta lõpus. Lühidalt on kaasuse asjaolud, mis omavad tähtsust magistratöö raames, need, et ühingu osanik on esitanud ühingu vastu hagi tuvastamiseks osanike koosoleku otsuste tühisus ja lugeda, et neid ei ole vastu võetud ehk tegemist on mitteotsusega. Hagejale kuulub 832 euro suuruse

⁹⁴ Saare, K. Hääleõiguse piirang kapitaliühingu huvide kaitse abinõuna. Juridica 2016 nr 9, lk 634.

⁹⁵ RKTko nr 2-16-7090, p 14.

⁹⁶ *Ibidem.*, p 14.

⁹⁷ RKTko nr 2-15-13695.

nimiväärtusega ühingu osa (32,5% osakapitalist), kuni 29.03.2016 kuulus teisele osanikule (ka juhatuse liige) osa nimiväärtusega 896 eurot (35% osakapitalist) ja kolmandale osanikule (ka juhatuse liige) osa nimiväärtusega 832 eurot (32,5%) osakapitalist. 23.03.2016 asutasid kaks eelnimetatud eraisikut (teine ja kolmas osanik) koos kolmanda isikuga uue ühingu ning võõrandasid neile kuuluvad ühingu osad uuele ühingule. Osa käsutustehingu tulemusel kuulus ühingu enamusosalus nüüd uuele ühingule (osa nimiväärtus 1728 eurot, mis moodustab 67,5% ühingu osakapitalist). Uue osaniku häältega võeti vastu ka osanike otsused, mille tühisuse tuvastamist hageja nõuab. Osanike otsuste sisu oli seotud sellega, et sooviti mitte esitada kahju hüvitamise nõuet juhatuse liikmete vastu. Kuivõrd uus osanik omas 67,5% hääleõigust, siis olid koosolekud otsustusvõimelised ning uus osanik hääletas selliste otsuste vastu. Hageja, kes oli jäänud vähemusosanikuks, peamine argument on see, et on tehtud tema jaoks kahjustavaid otsuseid.⁹⁸ Selle lahendi pinnalt oli tuvastatud asjaolud, et sooviti teha kahjustavaid otsuseid nii teise osaniku kui ka ühingu suhtes seoses sellega, et sooviti hääleõiguse piirangut vältides kahju hüvitamise nõuet mitte esitada. See eesmärk sooviti saavutada selliselt, et tehti osa käsutustehing seotud isikule, kes justkui sai kahjunõude esitamise otsuse vastu hääletada, sest talle ei kohaldunud hääleõiguse piirang. Ringkonnakohus tuvastas, et juhatuse liikmete ja osanike eesmärk oli uue ühingu asutamisega vältida hääleõiguse piirangut, sest nad pidid aimama, et hageja soovib nende kui juhatuse liikmete vastu esitada kahju hüvitamise nõuet. Kui nad oleks ise jäänud osanikeks, ei oleks nad nende hääli arvesse võtta, võttes arvesse ÄS § 177 tulenevat piirangut. Uue ühingu asutamise ja osade üleandmisega saavutasid nad aga kontrolli ühingu üle ja said võtta vastu neile sobivaid otsuseid, sealhulgas otsustada nende vastu mitte kahju hüvitamise nõuet esitada. Ühtlasi oli menetluse käigus esitatud tõend, millega uus osanik oli otsustanud ühingu kapitali suurendada selliselt, mis vähendab hageja osalust 32,5%-lt 9,72%-le. Seega leidis kohus, et pikemas perspektiivis oli osade võõrandamise eesmärk hageja kui vähemusosanik välja tõrjuda ühingust. Kokkuvõtvalt lisas ringkonnakohus, et selline eesmärk on taunitav ja ebamoraalne, mistõttu on osade võõrandamise tehingud vastuolus heade kommetega ja TsÜS § 86 lg 1 järgi tühised. Kolleegiumi arvates ei ole ringkonnakohus seejuures tõendite hindamisel ega asjaolude tuvastamisel menetlusõiguse norme rikkunud ega materiaalõiguse norme valesti kohaldanud. Kolleegium lisas, et ei ole oluline, kas hageja oleks oma häältega ka tegelikult saavutanud nõude maksmapaneku otsuse vastuvõtmise või mitte, kuna kõnealuste tehingute heade kommete vastasuse hindamisel on olulised eeskätt tehingupoolte eesmärk ja tehingu tegemise motiivid.⁹⁹ Käesolevas kaasuses olid tehingu motiivid selgelt välja toodud ja ka tõendatud. Lisaks hääleõiguse piirangu vältimisele oli ka

⁹⁸ RKTko nr 2-16-11216.

⁹⁹ RKTko nr 2-16-11216.

hilisemate tegude pinnalt võimalik tuvastada, et eesmärk oli vähemusosaniku õigusi kahjustada ja tema osalust ühingu vähendada ja seeläbi teda välja tõrjuda. Asjaolu, et sooviti hääleõiguse piirangut vältida ja enda vastu kahju hüvitamise nõudest pääseda, näitab aga seda, et kahju sooviti tekitada ka ühinguks.

Täiendavalt võiks tuua kohtupraktikast näitena tuua olukorra, kus soovitakse välistada ostueesõiguse teostamist. Seda on puudutanud ka ringkonnakohus, mis ajendas konkreetset tõlgendust täpsemalt analüüsima.¹⁰⁰ Vastavalt ÄS § 149 lg 2 kehtib osa võõrandamisel kolmandale isikule teistel osanikel ostueesõigus ühe kuu jooksul võõrandamise lepingu esitamisest. Sellest tulenevalt osa käsutustehingu puhul on seadusest tulenevalt teistel osanikel ostueesõigus, kui omandaja on kolmas isik. Võõrandamistehing oleks väga lihtne ja selge, kui osa võõrandatakse rahalise vastutasuga. Keerulisemaks muutub praktikas aga olukord, kui kasutatakse mitterahalise sissemakse võimalust ehk osaühingu osa antakse üle mitterahalise sissemakse teel. Mitterahaliseks sissemakseks võib olla nii mõni ese (näiteks arvuti, auto, mööbel), teise äriühingu osalus, nõude loovutamine jne. Kuna keeruline on mõista, kuidas olemasolev osanik saaks ostueesõigust teostades anda üle samaväärse asja, siis on vaja analüüsida, kas ostueesõiguse teostamine on üldse võimalik.

Seadustes ei ole selgust selles suhtes, kas ja millises osas mitterahalise sissemakse puhul on võimalik ostueesõigust teostada. Sellest tulenevalt tuleb vaadata, millisele seisukohale on asunud ostueesõiguse teemal Riigikohus. Varasemas lahendis on Riigikohus asunud seisukohale, et osaühingu osade eest mitterahalise sissemaksega tasumisel ei ole üldjuhul ostueesõigust teostada võimalik. Analüüsitava lahendi puhul oli mitterahalise sissemakse esemeks teise osaühingu osalus. Vastavalt VÕS § 244 lg 1 loetakse ostueesõiguse teostamise korral ostueesõigust omava isiku ja müüja vahel sõlmituks müügileping samadel tingimustel, milles müüja ostjaga kokku leppis, ehk ostueesõiguse teostaja peab pakkuma samaväärset, mida pakkus ostja müüjale. Riigikohus põhjendas oma seisukohta selliselt, et osaühingu osa eest mitterahalise sissemaksega tasumisel on omandaja põhikohustus anda mitterahalise sissemakse ese üle osaühinguks ning osaühingu põhikohustus on anda omandajale vastu osaühingu osa. Samas ei ole ostueesõigust omaval isikul võimalik ise sellist põhikohustust täita, kuna tal ei ole võimalik müüjale üle anda täpselt sama eset, mida algne müüja oleks üle andnud.¹⁰¹ Riigikohus lisas, et mitterahalist sissemakset ei ole võimalik ka mingi teise väärtusega (näiteks rahaga) asendada ning seeläbi ostueesõigust teostada, sest vastasel juhul jääb eseme võõrandaja olulisel määral ilma sellest, mille ta võõrandamislepingu kohaselt saaks eseme eest, mille suhtes kehtib

¹⁰⁰ RKTko nr 2-16-11216, p 7.

¹⁰¹ RKTko nr 3-2-1-121-09, p 12.

ostueesõigus.¹⁰² Võttes arvesse Riigikohtu selgitusi, siis konkreetselt olukorras, kus mitterahalise sissemakse esemeks on osaühingu osa, ei ole kehtiva seaduse alusel võimalik ostueesõigust teostada. Analoogia korras saab seda ka muude mitterahalise sissemakse esemete suhtes kohaldada, mida ei ole võimalik asendada samaväärsega. Samaväärset osaühingu osa ei ole võimalik üle anda.

Riigikohus on viidanud eelnevalt analüüsitud lahendis, et seadusest tuleneb osaühingutele võimalus näha põhikirjas ette, et osa võõrandamiseks kolmandale isikule on nõutav osanike otsus, mille poolt peab olema antud vähemalt 2/3 osanike häältest. Riigikohus lisas, et kui põhikirjas on viidatud piirang sätestatud, siis välistab see ka osaühingu osaga mitterahalise sissemakse tegemise ilma osanike sellekohase otsuseta.¹⁰³ Võttes arvesse Riigikohtu põhjendusi, jääb mulje, nagu on osaühingutele endale pandud vastutus veenduda, et vajadusel oleks põhikirjas vastavad sätted olemas, sest vastasel juhul võivad pahatahtlike kavatsustega osanikud seaduse ebaselgust ära kasutada ning seeläbi teiste osanike õigusi rikkuda.

Eeltoodust tulenevalt võiks ostueesõiguse teostamise problemaatika mitterahalise sissemakse puhul olla üheks aluseks käsutustehingu tunnistamiseks vastuolus olevaks heade kommetega. Nimelt juhul kui on võimalik tuvastada, et käsutustehingu eesmärk on välistada ostueesõiguse teostamist, siis on alust kaaluda, kas selline eesmärk võiks olla vastuolus heade kommetega. Täiendavalt võib pikas perspektiivis sellise teingu eesmärk olla seotud teiste osanike huvide kahjustamisega. Riigikohus on teinud ostueesõiguse küsimuses lahendi, mille probleemiks oli kinnistuga seonduv ostueesõigus, kuid seda saaks analoogia korras ka osaühingutele kohaldada.¹⁰⁴ Nimelt leidis Riigikohus, et ei ole välistatud käsutuslepingute tühisus, kui need on tehtud ilmse eesmärgiga välistada ostueesõiguse teostamine või seda piirata, ja lisas, et sellised käsutustehingud võivad oma eesmärgi tõttu olla vastuolus heade kommetega ja seetõttu tühised.¹⁰⁵ Kusjuures Riigikohus on asunud samas lahendis seisukohale, et heade kommetega vastuolu tõttu tühine võib olla ka enne omandi üleminekut kinnisasja piiratud asjaõiguse koormamise asjaõigusleping, kui see on sõlmitud ilmse eesmärgiga välistada ostueesõiguse teostamine või seda piirata, mille tagajärjeks on see, et kinnisasja omanikuks on ikkagi müüja ning ostueesõiguslane võib nõuda temalt omandi üleandmist.¹⁰⁶

¹⁰² RKTko nr 3-2-1-121-09, p 12.

¹⁰³ *Ibidem.*, p 14.

¹⁰⁴ RKTko nr 3-2-1-13-06, p 37.

¹⁰⁵ *Ibidem.*, p 37.

¹⁰⁶ *Ibidem.*, p 25.

Järgmise juhtumina võiks käsitleda olukorda, kus võõrandaja seab osaühingu osale pandi, aga enne pandi registreerimist võõrandab selle edasi. Sellele on tähelepanu pööranud ka ühinguõiguse revisjonikomisjon oma analüüsis ja muuhulgas püstitanud küsimuse mis on pandi heauskse omandamise võimalused pandipidaja seisukohast.¹⁰⁷ Ehk eelkirjeldatud juhtumi puhul on käsutustehingu eesmärgiks pandist vabaneda ja sellega pandipidaja õigusi rikkuda. Kui vaadata osa pandi seadmise regulatsiooni, siis vastavalt ÄS § 151 lg 2 peab pandi seadmise kohustustehing ja käsutustehing olema notariaalsed ning notari kohustus on saata teade pandi seadmise kohta äriregistrisse kahe tööpäeva jooksul alates osa pantimise käsutustehingu tõestamisest. See kehtib osade kohta, mis ei ole EVKs registreeritud. Juhul kui pandi seadmises on kokku lepitud ja pandileping sõlmitud, võib pantijal tekkida soov pandist vabaneda ja selleks on tal võimalus ette nähtud ÄS § 151 lg 5, mis sätestab, et panditud osa võõrandamisel jääb pandiõigus osale kehtima, välja arvatud juhul, kui osa omandaja tõendab, et pandiõigusest ei olnud võõrandamise ajaks äriregistri pidajale teatatud ja ta ei teadnud pandiõigusest ega olnudki võimalik sellest teada. Teisisõnu tähendab see, et juhul kui osa, millele on juba notariaalne pandileping sõlmitud, jõutakse võõrandada enne seda, kui notar saadab teate pandilepingu sõlmimise kohta registrisse, ei lähe selline pant osa omandajale üle. Sellist tehingut ja tehingu tegemise eesmärki saaks pidada vastuolus olevaks heade kommetega ja seega tühiseks. Selgelt soovitakse sellises olukorras kahjustada pandipidaja huve ja tekitada pandipidajale seeläbi kahju. See kehtib ainult osaühingute puhul, mille osad ei ole registreeritud EVKs, aga nendele osaühingutele, mille osad on EVKs registreeritud, ei kehti ÄS § 151 lg 5 tulenev erand ning pant jääb kehtima. Ühinguõiguse revisjonikomisjon on leidnud, et lisaks selle, et tuleks võimaldada osa heauskne omandamine tuleks võimaldada ka heauskne pandiõiguse omandamine.¹⁰⁸ See võiks aidata kaitsta pandipidaja õigusi, aga ilmselt kuna pandiga tagatud nõue on teise isiku vastu, siis on küsitav kui tõhus see siiski on. Samas oleks see üks alus heade kommetega vastuolus oleva käsutustehingu tuvastamiseks.

Seega vahekokkuvõttena saab öelda, et võttes arvesse eeltoodud kohtupraktikat on heade kommetega on vastuolus eelkõige käsutustehingud, mille eesmärk on vältida hääleõiguse piirangut ja selle läbi võtta vastu või mitte võtta vastu endale soodsamaid otsuseid või mõnel muul viisil kahjustada osanikke. Täiendavalt on võimalik pidada heade kommetega vastuolus olevaks tehingud, mille eesmärk on välistada või piirata ostueesõiguse teostamist või millega soovitakse pandipidajat kahjustada, võõrandades panditud osa enne pandi seadmist edasi

¹⁰⁷ Käerdi, M., Kärson, S., Kõve, V., Pavelts, A., Saare, K., Volens, U., Vutt, A., Vutt, M. Ühinguõiguse revisjoni analüüs-kontseptsioon. Tallinn 2018, lk 465. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/uhinguoiguse_revisjoni_analuus-kontseptsioon.pdf (26.04.2020).

¹⁰⁸ *Ibidem.*, lk 465.

kolmandale isikule. Oluline on välja tuua asjaolud kogumis, mis kahjustavad kolmandat isikut ja seeläbi võib käsutustehing olla vastuolus heade kommetega.

Saksa õiguses on ebamoraalsuse üle vaieldud näiteks seoses aktsiate hinnaga. Nimelt on hageja asunud seisukohale, et tema aktsiate võõrandamine esindaja kaudu on ebamoraalne põhjusel, et aktsiate tegelik väärtus on oluliselt suurem kui see, millega need loovutati, kusjuures võõrandamine toimus seotud isikute vahel. Probleemiks oli ka hääleõiguse kaotamine kuivõrd võõrandamise hetkel oli ta ainus hääleõiguslik aktsionär ja hageja kahtlustab, et tema aktsiate võõrandaja ja aktsiate omandaja tegid omavahel koostööd, et kahjustada hagejat. Mis puudutab käsutustehingut, siis aktsiad võõrandati selliselt, et aktsionär ise ei olnud tehingust üldse teadlik, kuna tehingu tegi tema usaldusisik, kellel oli esindusõigus volikirja alusel. Olulisena toob hageja välja veel selle, et aktsiate eest kokku lepitud hinda ei ole ka tegelikult hagejale makstud. Selliselt tõendas hageja endale tekitatud kahju. Kohus on aga leidnud, et kuivõrd sellist õiguslikku tagajärge nagu aktsiate võõrandamine on soovitud, siis ei saa olla tegemist tühise tehinguga. Kohus on jaatanud, et isegi kui tehingu hind on äärmiselt ebaproportsionaalne ja vastuolus heade kommetega, siis see võib mõjutada ainult kohustustehingut, kuivõrd käsutustehing on õiguslikult neutraalne.¹⁰⁹ On arusaadav, et ka Saksa õiguses eristatakse kohustustehingut käsutustehingut, aga kaasuses võib olla muid asjaolusid, mis võiksid tuua kaasa käsutustehingu tühisuse. Nimelt kui on tuvastatav, et tehingu eesmärk on kahjustada ühingat või teisi osanikke, siis võiks pidada heade kommetega vastuolus olevaks ka selliseid käsutustehinguid, mille puhul esindaja on kuritarvitanud oma esindusõigust ja andnud osa üle ilma sellest omanikku eelnevalt teavitamata ja tingimusi kokku leppimata. Nimetatud kaasuses olid tehingupooled ka seotud isikud, mis paratamatult tekitab küsimusi, miks anti aktsiad üle nii soodsatel tingimustel. Kui tegemist ei ole seotud isikutega, siis ei ole keelatud pooltel enda valikul määrata sobiv tehingu hind, kuid endiselt jääb asjaolu, et käsutustehingu tegemisest ei teavitatud omanikku. Samas on tekkinud aktsionärile, kes oma aktsiatest ilma jäi, ka kahju, kuivõrd ostuhind, isegi kui see oli äärmiselt ebaproportsionaalne, ei ole temani jõudnud, mis annab veelgi alust tuvastada heade kommetega vastuolu.

Teiseks näiteks Saksa õigusest on kaasus, mille asjaolude kohaselt on püütud heade kommetega vastuolus olevaks tuvastada sellist tehingut, millega kostja (ühing ise) püüdis vabaneda kohustustest tasuda hagejale rahasumma, ja seega kostja otsustas osa varast ühingust välja kanda teise ühingusse. Kokkulepe oli, et ühingule kuuluvatest põllumajandusega seotud tegevustest saadav kasum jaotatakse aktsionäride vahel. Käsutustehingu sisu oli maatükkide

¹⁰⁹ OLG Frankfurt am Main: Urteil vom 11.12.2012 - 5 U 106/11. Arvutivõrgus: <https://openjur.de/u/673764.html> (01.04.2020).

võõrandamine seotud isikutele (mõlema tehingupoole ühingu aktsionärid olid praktiliselt identsed). Kaasuse asjaolude pinnalt võib saada aru, et eesmärk võis olla see, et kui maatükid võõrandada teisele ühingule, siis kaob ära kohustus nendest saadud tulu hagejale maksta kuivõrd maatükid on üle viidud teise ühingusse. Kusjuures oluliseks ei peetud vastuväiteid, mille kohaselt maatükkide eest maksti õiglast hinda, ja seega teeniti hoopis kasumit kostjale, sest kaob ära võimalus tulevikus selle maatüki ülalpidamisest tulenevalt kasumit teenida ja hagejale lubatud 20% kasumilt aastas maksta.¹¹⁰ Kuivõrd kaasuse asjaolud ei olnud piisavalt selged, saadeti kaasus uueks arutamiseks ringkonnakohtule, et tuvastada, mis sellise maatüki võõrandamise tehingu tegelik eesmärk on.¹¹¹

Kolmandana analüüsitud Saksa kohtulahendi asjaolude kohaselt vaidlesid pooled selle üle, et hageja kui ühingu tegevdirektor ja ka vähemusaktsionär tõrjuti enamusaktsionäri poolt ühingust välja. Nimelt oli selline võimalus poolte kokkuleppe kohaselt olemas, et kui hageja tegevdirektori kohalt tagasi astub, peab ta oma aktsiad kostjale tagasi müüma. Äristruktuur oli selline, et emaettevõttel on palju tütarettevõtteid ning tütarettevõtete tegevdirektoritel oli õigus omada väikest protsenti emaettevõttest, et saada nii-öelda kasumieeliseid samuti.¹¹² Kohus on leidnud, et sellised lõpetamisklauslid üldjuhul rikuvad BGB § 138, kuivõrd luuakse oht, et üks partner allub täielikult teisele partnerile ja seega ei pruugi ta oma õigusi vabalt kasutada ega täida positsiooniga ette nähtud korraldusi, sest teda ähvardab kogu aeg väljajätmise.¹¹³ Kohus leidis, et selline kokkulepe võiks olla heade kommetega vastuolus, kui arvesse on võetud vaid kostja huve, kuid nii see polnud.¹¹⁴ Hagejal oli välistatud peaaegu igasugune vastutus, tema risk oli see, et kui ühing laguneb, siis jääb ta oma osalusest ilma, kostja samas jääb ilma suurtest investeeringutest, ning kostja oli andnud ka isiklikke tagatisi ja garantiisid, mis ületasid oluliselt hageja riski omakapitali osaluse kaotamise kaudu. Seega pidas kohus hageja võimalust osaleda kasumi jaotamises pigem väga kasulikuks eeliseks, mida kostja oli talle pakkunud.¹¹⁵ Samas kaasuses oli teiseks sisuliseks heade kommetega vastuolus olevaks aluseks hageja hinnangul see, et ta ei saanud aktsiate tagasiostu eest õiglast hüvitist. Kuivõrd kohtu poolt tehtud kalkultatsioonide kohaselt ei olnud hüvitise suurus, mida hageja nõuab ja mida kostja maksab suuremal määral, madalam, siis ei saa tagasiostuhinda pidada heade kommetega vastuolus olevaks. Seda ka põhjusel, et tegelikult sai hageja kogu tegevdirektori ametiaja jooksul iga-

¹¹⁰ BGH: Urteil vom 16.7.2019 – II ZR 426/17. Arvutivõrgus: <https://openjur.de/u/2180318.html> (01.04.2020).

¹¹¹ *Ibidem.*, p 35.

¹¹² OLG Düsseldorf: Urteil vom 16.01.2004 - I-17 U 50/03. Arvutivõrgus: <https://openjur.de/u/103018.html> (01.04.2020)

¹¹³ *Ibidem.*, p 38.

¹¹⁴ *Ibidem.*, p 43.

¹¹⁵ *Ibidem.*, p 44-46.

aastaselt kasumilt õiglasi väljamakseid ning ta oli teadlik enda aktsionärile kohalduvatest piirangutest.¹¹⁶

Kokkuvõtvalt, kui vaadata eelnevalt Eesti õiguspraktikas välja toodud seisukohti ja Saksa valitud lahendeid siis võib välja tuua selle, et heade kommetega vastuolus olevaks ja seega tühiseks saab pidada käsutustehinguid, mille eesmärk on kahjustada teisi aktsionäre, neid ühinguist välja tõrjuda või muul moel ebamoraalselt käituda. Samas nii Eesti kui Saksa praktika kohaselt on oluline see, et igal juhul peab olema tõendatud see, et soovitakse mõnda teist isikut kahjustada ning tehing rikub õiglaselt mõtlevate inimeste sündsustunnet.

2.2.2. Osa võõrandaja ja omandaja vahel seoste loomine kui tühisuse eeldus

Kui võtta arvesse asjaolu, et käsutustehing võib olla heade kommetega vastuolus, kui soovitakse näiteks vältida hääleõiguse piirangut ehk näiteks võõrandatakse osa isikule, kes on võõrandajaga seotud isik, siis tekib küsimus, milliste tunnuste pinnalt tuleb teha otsus, kas võõrandaja ja omandaja on omavahel piisavalt seotud isikud, et sellist lubamatut ja moraalsete väärtustega vastuolus olevat olukorda üldse saaks tuvastada.

Kui ei pöörataks tähelepanu sellele, et võõrandaja ja omandaja on omavahel seotud isikud, siis oleks väga keeruline üldse rääkida näiteks hääleõiguse piirangu kuritarvitamisest, sest võõrandamine iseenesest on lubatud, ja kui muud eeldused kehtivaks käsutuseks on olemas, siis ei teki küsimust tehingu kehtivuse suhtes. Kuivõrd seosed võõrandaja ja omandaja vahel on üheks olulisemaks aspektiks heade kommetega vastuolu tuvastamisel, siis on vajalik seda teemat ka eraldi punktis analüüsida.

Esiteks on vaja analüüsida, keda saab pidada omavahel seotud isikuteks. Võttes arvesse senist kohtupraktikat, mida on kasutatud käesoleva magistritöö teema raames, siis tihti on osade võõrandamise puhul uueks osanikuks saanud ühing, mille juhtorganite liikmed/osanikud on need samad isikud või osaliselt kattuvad isikud, kes osa võõrandavad. Sellisel juhul ei ole väga keeruline tuvastada seoseid, kas tegemist on seotud isikutega. Kuivõrd tegemist on samade isikutega ning ainult omandisuhete struktuur muutub keerulisemaks ja seega isikud ei ole mitte otse äriühingu osanikud, vaid teise äriühingu kaudu kaudselt, siis ei ole raske tõendada, et tegemist on seotud isikutega. Eeltoodust tulenevalt peaks seoste loomisel võõrandaja ja

¹¹⁶ OLG Düsseldorf: Urteil vom 16.01.2004 - I-17 U 50/03, p 70-73. Arvutivõrgus: <https://openjur.de/u/103018.html> (01.04.2020).

omandaja vahel olema kõige olulisem aspekt see, et on vaja tuvastada, kes on tehingus nii-öelda tegelik kasusaaja. Viimati toodud näite puhul jäävad tegelikuks kasusaajaks samad isikud.

Tegeliku kasusaaja mõiste on toodud hiljuti ka seadusesse. 1. septembril 2018 jõustus rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus¹¹⁷ ning tegeliku kasusaaja regulatsioon on toodud RahaPTS § 7. Viidatud paragrahvi esimese lõike kohaselt on tegelik kasusaaja füüsiline isik, kes teeb oma mõju ära kasutades tehingu või toimingu või omab muul viisil kontrolli tehingu, toimingu või teise isiku üle ja kelle huvides, kasuks või arvel tehing või toiming tehakse. Selle sätte kohaselt saaks teisisõnu öelda, et tegelik kasusaaja käesoleva magistritöö raames on isik, kes omab teise isiku üle võimu ja see teine isik teeb tegeliku kasusaaja nimel osaühingu osa võõrandamise tehinguid.

Mõiste sisustamine tuleneb EL Komisjoni määrusest nr 632/2010 lisa punktist nr 9, kus on nimekiri isikutest, keda peetakse seotud isikuteks ning keda mitte, ning ühtlasi on selgitatud, mida tähendab kontrolli omamine.¹¹⁸ Teadupoolest on ELi määrused liikmesriikidele tervikuna siduvad ja vahetult kohaldatavad, seega nii Eestile kui ka Saksamaale. Eesti õiguses on seotud isikute mõiste tulumaksuseadusesse üle võetud, kuigi mitte nii põhjalikult, aga vaidluse korral saab täiendavat abi EL Komisjoni määrusest nr 632/2010 lisa punktist nr 9, kus on pikk ja selge nimekiri, keda saab pidada seotud isikutest.

Hiljutises vaidluses leidis üks menetlusosaline näiteks, et osaühingu üle ei oma keegi kontrolli, kuivõrd kõigil osanikel on 33,3% hääleõigusest.¹¹⁹ Sellise tõlgendusega ei saa nõus olla. RahaPTS § 9 lg 3 esimese lause kohaselt on otsene omamine kontrolli teostamise viis, mille puhul omab füüsiline isik äriühingus 25% suurust osalust pluss üks aktsia või üle 25% suurust omandiõigust. RahaPTS § 9 lg 3 teise lause kohaselt on kaudne omamine kontrolli teostamise viis, mille puhul omab äriühingus 25% suurust osalust pluss üks aktsia või üle 25% suurust omandiõigust äriühing, mis on füüsilise isiku kontrolli all, või mitu äriühingut, mis on sama füüsilise isiku kontrolli all. Seega, võttes arvesse seadusest tulenevat, saab pidada lõigu alguses viidatud tsiviilasja raames kõiki kolme osanikku otseselt tegelikuks kasusaajaks osaühingus, kuivõrd nad omavad kõik kontrolli osaühingu üle.

¹¹⁷ Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus. RT I, 17.11.2017, 2...RT I, 31.12.2019, 20.

¹¹⁸ 19.07.2010. aasta Euroopa Komisjoni määrus nr 632/2010, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 1126/2008 (millega võetakse vastu teatavad rahvusvahelised raamatupidamisstandardid kooskõlas Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrusega (EÜ) nr 1606/2002) seoses rahvusvahelise raamatupidamisstandardiga (IAS) 24 ja rahvusvahelise finantsaruandlusstandardiga (IFRS) 8. – ELT L 186/1. Lisa punkt 9. Arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32010R0632> (10.04.2020).

¹¹⁹ RKTko nr 2-16-11216, p 2.

Kui käsitleda seoste loomist omandaja ja võõrandaja vahel, siis Eesti õiguses on seotud isikute mõiste toodud tulumaksuseaduses¹²⁰. TuMS § 8 lg 1 ütleb muuhulgas, et isikud on omavahel seotud, kui neil on ühine majanduslik huvi või kui ühel isikul on teise üle valitsev mõju. Täiendavalt on loetletud isikute nimekiri, keda peetakse igal juhul soetud isikuteks. Sellised isikud on tulumaksuseaduse kohaselt näiteks abikaasad, elukaaslased või otse- või külgjoones sugulased, ühte kontserni kuuluvad äriühingud, juriidilised isikud, kelle juhatuse või juhatust asendava organi kõik liikmed on ühed ja samad isikud jne. See loetelu on seaduses toodud välja oluliselt pikem, aga käesoleva magistritöö mahtu arvestades ei kirjeldata kõiki võimalikke juhtumeid, vaid peatutakse pigem kõige keerulisemal – olukorrad, kus ei ole võimalik tugineda seaduse selgele loetelule.

Keerulisemaks muutub olukord siis, kui seost omandaja ja võõrandaja vahel ei ole võimalik seaduse alusel nii selgelt tuvastada, st kus isikud tegutsevad varjatult kellegi teise mõju all. Selliste struktuuride tegelike kavatsuste ja varjatud isikute tuvastamine on praktikas äärmiselt keerukas. On vaja tuvastada, et tehingust tegelikult kasu saav isik kontrollib isikut, kelle soovil realselt tehingut tehakse. See tähendab seda, et on vaja minna tegeliku kasusaaja ahelas lõpuni välja, et mõista, kes lõplikult tehingult kasu teenib ja kelle huvides seda tehakse. Selliste ahelate tuvastamine on väga ajakulukas ning samuti võib olla rahaliselt väga kulukas.

Samas RahaPTS § 76 lg 1 teise lause kohaselt hoiab tegeliku kasusaaja andmeid eraõigusliku juriidilise isiku juhatuse äriregistri juures. Seega on iga osaühingu puhul äriregistris registreeritud andmed tegeliku kasusaaja kohta. Avalikult ei ole võimalik leida infot, kui palju tegelikult osaühingud sellist kohustust on täitnud, andmete esitamise tähtaeg oli ja selline võimalus on püsivalt avatud, et kas andmeid täiendada või muuta 30.10.2018.¹²¹

Andmed selle kohta, kes on tegelik kasusaaja, peavad osaühingu juhatusele andma osanikud ise RahaPTS § 76 lg-e 2 kohaselt. Samas on vastutus tegelike kasusaajate kohta info esitamata jätmise eest pandud lisaks osanikule ka juhatuse liikmele ja selle eest karistatakse alates 01.01.2019 vastavalt RahaPTS § 95 lg 1 rahatrahviga kuni 300 trahviühikut. Seega on ebaõiglane olukord, kus juhatusel on kohustus andmeid koguda ja neid hoida ning registrele teavitada, kuid andmeid peavad jagama osanikud ise. Juhul kui osanikud andmeid ei avalda, vastutab siiski ka juhatuse liige, sõltumata sellest, et tema peab andmed saama osanikelt.

¹²⁰ Tulumaksuseadus. RT I 1999, 101, 903... RT I, 28.02.2020, 14.

¹²¹ <https://www.rik.ee/et/ettevotjaportaal/tegelike-kasusaajate-maaramine>.

Tõenäoliselt vaidluse korral on võimalik, et juhatus peab olema võimeline tõendama, et tema tegi kõik endast oleneva, et tuvastada tegelik kasusaaja ja saada see informatsioon osanikelt.

Eelnevast tekib küsimus, et kui juhatus saab ühingu tegeliku kasusaaja info osanikult, siis kas keegi seda infot ka tegelikult kontrollib ja millal. Äriregistris olev info on olemuselt registriväline info ja ei ole seotud ÄS § 64 loeteluga ning seega ei ole sellel õiguslikku tähendust. Juhatusel ei ole pandud kohustust ka tegelikult läbi käia tegeliku kasusaaja ahel, et tuvastada, et just talle teada antud füüsiline isik või isikud on ka päriselt tegelikud kasusaajad. Seega on praegune lahendus tegeliku kasusaaja andmete esitamise kohta poolik, kuivõrd väga suur võimalus on, et andmed tegelike kasusaajate kohta ei vasta tegelikkusele, sest keegi neid ei kontrolli.

Seega ei ole äriregistris olevatele andmetele tuginemine kõige usaldusväärsem, veelgi enam, kui käsutustehingu pool ei olegi Eesti osaühing, vaid hoopis mõne teise riigi ühing. Mõne teise riigi puhul võib tegelike kasusaajate tuvastamine päädida ka sellega, et ahelas ei ole võimalik lõpuni minna, sest puudub kas vastav register või info, kes selliseid andmeid valdab või saab usaldusväärselt väljastada. Seega on käsutustehingu heade kommetega vastuolu tuvastamisel väga oluline suuta tõendada, et tegemist on olnud seotud osapooltega, ja sellised tõendid peavad olema usaldusväärsed, et neid oleks võimalik tühisuse tuvastamisel edukalt kasutada.

Eriti keerulise skeemiga võib olla tegemist siis, kus isikud ei ole mitte kuidagi majanduslikult seotud ehk omandaja kasusaajad ega juhtorgani liikmed ei lange võõrandaja omadega kokku. Sellistel puhkudel antakse omand üle näiteks tingimusel, et omandaja hoiab teatud aja osaühingu osa, teostab teatud viisil hääleõigust ja siis võõrandab algsele võõrandajale osa tagasi. Ehk tegemist ei ole tavapärase seotud isikute vahelise tehinguga, vaid tühisusele tugineval isikul on vaja leida muud eeldused, mis aitaks tühisust tuvastada, kuivõrd selliste kokkulepete avastamine on praktiliselt võimatu isikul, kes ei ole olnud ise tehingu pooleks.

Saksa õiguses on ehedalt ühes lahendis näha, kuidas seotud isikute vahel ka tehingud väga inetult võivad lõppeda, nimelt just sugulastevahelised ärid. Üksteise seljataga on võimalik välja antud üldiste volikirjade pinnalt ära võtta aktsionäri osalus ettevõttes ning kui aktsionär ei suuda tõendada, et volitused enam ei kehti ja kõik tehti tema selja taga, siis lõplik kohtuotsus on tehtud tema kahjuks ja ta on ilma jäänud enda aktsiatest.¹²² See näitlikustab hästi, kui oluline

¹²² OLG Frankfurt am Main: Urteil vom 11.12.2012 - 5 U 106/11. Arvutivõrgus: <https://openjur.de/u/673764.html> (01.04.2020).

on volikirjade väljaandmisel olla võimalikult täpne ja pigem üldisi volikirju vältida. Samas ei ole keegi kaitstud, kui keegi soovib pahatahtlikult esindusõigust ära kasutada.

Seega juhul kui osa käsutustehing tehakse seotud isikute vahel, tuleb olla väga tähelepanelik, mis tingimustel selline tehing tehti ning mis oli selle käsutustehingu tegelik eesmärk. Oluline on suuta tõendada, et pooltel oli ühine eesmärk sellist ebamoraalset tehingut teha. Seotud isikute tuvastamine võib osutuda väga raskeks, kui pooltel puudub selge ühine majanduslik huvi või andmed tegelike kasusaajate kohta ei ole kättesaadavad.

2.3. Formaalsed eeldused

2.3.1. Käsutustehingu tühisusele tuginemiseks õigustatud isikud ja tühisuse tuvastamine

Esmalt vajab analüüsimist, millised isikud võivad käsutustehingu tühisusele tugineda. TsMS¹²³ § 368 lg 1 kohaselt võib hageja esitada hagi õigussuhte olemasolu või puudumise tuvastamiseks, kui tal on sellise tuvastamise vastu õiguslik huvi. Seega on käesoleva punkti peamine eesmärk välja selgitada, mida on seadusandja silmas pidanud ja kuidas on Riigikohus tõlgendanud õigusliku huvi olemasolu. Selgitada ka välja, kas ühing, mõni ühingu teine osanik või juhatuse liige võiks esitada kohtule tuvastusnõude või tugineda vastuväitena kahe isiku vahel sõlmitud osa käsutustehingu tühisusele.

Riigikohtu kolleegium on märkinud: „Lepingu tühisusele saab tugineda isik, kelle õigusi ja kohustusi leping mõjutab. Üldjuhul on selleks lepingupool ja vaid erandjuhul võib lepingupoolte vahel sõlmitud lepingu tühisusele tugineda ka kolmas isik (vt selle kohta nt Riigikohtu 10. detsembri 2012. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-156-12, p 12; 2. novembri 2011. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-95-11, p 11; 16. septembri 2015. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-74-15, p 11). Kolmas isik saab tehingu tühisusele tugineda juhul, kui tal on tühisuse tuvastamise vastu õigustatud huvi ja tehingu kehtivusest sõltuvad tema õigused ja kohustused.“¹²⁴ Kui tõlgendada viidatud lahendit osaühingu osa käsutustehingu mõttes, võiks öelda, et igasugune kolmas isik võiks tugineda käsutustehingu tühisusele kui tehingu kehtivusest sõltuvad tema õigused ja kohustused.

Sarnasele järeldusele on Riigikohus jõudnud ka hiljutises lahendis.¹²⁵ Nimelt leidis eelviidatud lahendis kolleegium: „Kuna hageja ei ole kõnealuste käsutustehingute pooleks, siis peab tal nende tehingute tühisusele tuginemiseks olema õigustatud huvi. Käsutustehingu pooleks

¹²³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. RT I 2005, 26, 197... RT I, 19.03.2019, 23.

¹²⁴ RKTKo nr 2-16-9415, p 14.

¹²⁵ RKTKo nr 2-16-11216.

mitteolev isik saab erandina tugineda sellise tehingu tühisusele, mis mõjutab tema õigusi (vt ka Riigikohtu 10. detsembri 2012. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-156-12, p 11; 13. veebruari 2008. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-140-07, p-d 13 ja 14; 15. jaanuari 2007. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-132-06, p 20). Aktsiate üleandmise käsutustehingu heade kommete vastasusele saab tugineda lepingupooleks mitte olev aktsionär, kelle õigusi aktsionäride üldkoosolekul otsustatu mõjutas, kuna tal on õigustatud huvi teada, kas aktsionäride üldkoosoleku otsus on kehtivalt vastu võetud (Riigikohtu 10. detsembri 2012. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-156-12, p 11). Kolleegium jääb selle seisukoha juurde ja leiab, et sama kohaldub ka osaniku õigustatud huvi kohta¹²⁶. Seega tulenevalt Riigikohtu selgitustest võib järeldada, et käsutustehingu tühisusele saab kindlasti tugineda ka käsutustehingu pooleks mitteolev osanik, kuivõrd osanikul on õigus teada, kas otsused on kehtivalt vastu võetud.

Riigikohus on täiendavalt öelnud: „Kuna sellest, kas aktsiate omandiõiguse üleandmise käsutustehing on heade kommetega vastuolus ja seetõttu tühine, võib sõltuda, mida aktsionärid üldkoosolekul otsustavad ja kas aktsionäride üldkoosoleku otsused kehtivad, siis saab sellise käsutustehingu tühisusele tugineda ka tehingu pooleks mitteolev aktsionär, kelle õigusi aktsionäride üldkoosolekul otsustatu mõjutas“.¹²⁷ Sellest tulenevalt on vaja tõendada osanikul, kes soovib tugineda käsutustehingu tühisusele, milles ta ise lepingupool ei olnud, et üldkoosolekul otsustatu mõjutas tema õigusi. Teisisõnu peab isik valmis olema piisavalt põhjendama ja tooma tõendeid, et koosolekul otsustatu mõjutab teda selliselt, et tuleb kaaluda omandiõiguse üleandmise tehingu vastuolu heade kommetega. Ainuüksi sellest ei piisa, et ta on osanik ja ta soovib teada, kas otsus on vastu võetud kehtivalt. Näiteks võib olla rikutud vähemusosaniku õigusi sooviga võtta vastu otsuseid hääleõiguse piirangut rikkudes.

Riigikohus on õigusliku huvi tuvastamiseks andnud järgmisi suuniseid ringkonnakohtule: „Ringkonnakohtul tuleb tuvastada, kas hagejal, kes ei ole vaidlusaluse müügilepingu pooleks, on sellist kaitstavat õigust, mis annaks hagejale õiguse nõuda nimetatud lepingu tühisuse tuvastamist ja sellele toetuda oma õiguse kaitsmisel“.¹²⁸ Seega käsutustehingu tühisusele tuginemiseks tuleb ära näidata, milliseid tühisusele tugineva isiku õigusi see käsutustehinguga kaasnenud olukord rikub. Selliseks võib olla olukord, kus kahjustatud isik ei saa oma häältega enam teatud otsuseid läbi suruda, kuna uuele omanikule ei laiene hääleõiguse piirang. Näiteks kui osa käsutatakse enne osanike koosolekut enamuse poolt selleks, et vältida vähemuse poolt senise enamusosanikust juhatuse liikme vastu kahjunõude maksmapanekut. See on olukord, kui

¹²⁶ RKTko nr 2-16-11216, p 17.

¹²⁷ RKTko nr 3-2-1-156-12, p 11.

¹²⁸ RKTko nr 3-2-1-161-04, p 16.

osaühingus enamus hääli omavatest isikutest võõrandavad ühiselt oma osa usaldusisikule, kellel justkui hääleõiguse piirang ei kehti, kes siis saab blokeerida vähemuse poolt enda vastu kahjunõuete otsustamist. Seega peaks kahjustatud isik ära näitama, et selline otsus on tema õigusi kahjustanud ja see oleks üheks tõendiks käsutustehingu tühisuse tuvastamiseks.

Nagu eelnevast käsitlusest juba selgus, siis TsMS § 368 lg 1 kohaselt saab õigustatud isik esitada osaühingu osa käsutustehingu heade kommetega mittevastavuse tuvastamiseks tuvastushagi. See tähendab seda, et õigustatud isik saab nõuda, et tuvastatakse käsutustehingu tühisus osa omandaja ja üleandja vahel. Sellise nõude esitamiseks tuleb pöörduda kohtusse, esitades hagi käsutustehingu poolteks olnud isikute vastu ehk osa üleandja ja osa omandaja vastu.

Oluline asjaolu hagi esitamisega seoses on see, et Riigikohus on selgelt asunud seisukohale, et näiteks osaniku hagemisõigust ei välista see, kui ta ei ole osa omandamise ega otsuse vormistamise ajal äriregistrisse kantud, vaid tähtsust omab, et hageja on osanik hagi esitamise ajal.¹²⁹ Ehk hageda võivad ka hiljem osanikuks saanud teised osanikud.

Käsutustehingu tühisuse tuvastamise eesmärk peaks olema see, et soovitakse tuvastada õigussuhte puudumist omandaja ja võõrandaja vahel.¹³⁰ Käsutustehingu tühisuse tuvastamine tagab küll selguse tegelike asjaolude suhtes ja taastab õige suhte osanike nimekirjas, kuid sellest tulenevalt võivad olla tekkinud täiendavad nõuded, mille täitmist tuleb nõuda eraldi ning selliseid nõudeid on käsitletud magistritöö peatükis 3. Käsutustehingu tegeliku eesmärgi aitavad välja selgitada tegevused, mida on uus osanik teinud, näiteks milliseid otsuseid vastu võtnud ja kas sellised otsused on teisi ühingu liikmeid või kolmandaid isikuid kuidagi kahjustanud.

Märkimist väärib see, et ka tuvastushagi esitamine võib olla vastuolus näiteks TsÜS § 138 lg-st 1 tuleneva hea usu põhimõttega, kui hagi esitamise eesmärk on kahju tekitamine kostjale.¹³¹ Seega olenemata hagi esitamise alustest tuleb alati jälgida, mis on hagi esitamise või tehingu tegemise motiivid. Põhirõhk on sellel, mis on eesmärgid tehingu või toimingute tegemisel ja kas selline eesmärk võib olla vastuolus heade kommetega.

Magistritöö käigus tuvastati, et juhtorgani liikmed ja osanikud saavad tugineda käsutustehingu tühisusele. Samas võib õiguslik huvi olla ka osaühingul endal. Kui mõelda, milliseid osaühingu

¹²⁹ RKTko nr 3-2-1-76-14, p 22.

¹³⁰ Kõve, V., Järvekülg, I., Ots, J., Torga, M. Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Kommenteeritud väljaanne. § 368, komm 3.1.1., lk 398.

¹³¹ RKTko nr 3-2-1-76-14, p 22.

õigusi võidakse rikkuda, siis peamiselt on see seotud kasumi väljamaksmisega seotud probleemidega. Näiteks olukord, kus tühise käsutustehingu alusel osanikuks saanud isik on hääletanud otsuse poolt, millega makstakse osanikele välja kasum, aga tegelikult kasumit välja jaotada ei ole võimalik. Kuivõrd käsutustehingu tühisuse tuvastamine on seotud ka selle käsutustehingu alusel tehtud otsusega ehk otsusega kasumit jaotada, siis tekib küsimus, kas ühing saab tugineda otsuse tühisusele. Riigikohus on asunud seisukohale, et osanike otsuse tühisuse tuvastamise hagi esitatakse sama osaühingu vastu.¹³² See tähendab seda, et osaühing oleks menetluses nii hageja kui ka kostja, mis ei saa olla võimalik. Seega ei saa osaühing iseseisvalt nõuda otsuse tühisust. Küll aga võiks olla võimalik, et kahjustatud ühing esitab hagi käsutustehingu poolte vastu käsutustehingu enda tühiseks tuvastamiseks, kui ühingul on piisavalt alust arvata ning tõendeid, et käsutustehing on vastuolus heade kommetega ja kahjustab ühingat, kasutades ühe tõendina näiteks otsust kasum välja jaotada. Juhul kui kohus tuvastab käsutustehingu tühisuse, siis ei ole ka enam kehtivat kasumi jaotamise otsust.

Viimaseks vajab analüüsi, kas lisaks sellele, et ise kohtu poole pöörduda käsutustehingu tühisuse tuvastamiseks, peaks saama tugineda ka vastuväite vormis esitatud hagile vastava tehingu tühisusele. Selliseks olukorraks võib olla näiteks juhtum, kui tühise käsutustehingu alusel osa omandanud osanik esitab ise teise osaniku vastu hagi tulenevalt osanikevahelisest suhtest, siis kas see kostja saab öelda hagejale, et tehing, mille alusel omandati osa, on tühine, ja hageja ei ole üldse kostjaks. Probleem tekib selles, et kas kohus saab hakata kostja vastava vastuväite esitamisel tuvastama hageja ja osa üleandja käsutustehingu tühisust. Kostja saab esitada vastuväite, et käsutustehing on tühine, ja kohtul on kohustus asjaolude pinnalt selline tühisus tuvastada, kui see on tõendatud. Riigikohus on jaatanud, et samamoodi nagu tüüptingimuste tühisuse arvestamisel, isegi juhul kui sellele asjaolule ei ole menetluses tuginetud, on kohtul kohustus omal algatusel arvestada ka muude tehingu tühisuse alustega, sh osa käsutustehingu heade kommetega vastasuse.¹³³ Seega on kostjal võimalik selline vastuväide esitada ja isegi kui ta ei esita sellist vastuväidet, siis kohus võib ka omal algatusel tuvastada sellise tühisuse.¹³⁴

Kokkuvõtvalt saab käsutustehingu tuvastamiseks esitada hagi kohtule ning nende isikute vastu, kelle vahel käsutustehing tehti. Tuvastusnõude esitamise õigus on kõigil isikutel, keda selline heade kommetega vastuolus olev käsutustehing puudutab, oluline on ära põhjendada kohtule õiguslik huvi. Kohus on leidnud, et tehingupooleks mitteolev osanik eelduslikult omab huvi,

¹³² RKTko nr 3-2-1-135-02, p 13.

¹³³ RKTko nr 3-2-1-106-13, p 24; RKTko nr 3-2-1-122-08, p 19; RKTko nr 3-2-1-32-06, p 14.

¹³⁴ RKTko nr 3-2-1-122-08, 19.

kuivõrd tema soov on saada teada, kas osanike otsus on vastu võetud, juhul kui käsutustehingu järgselt on vastu võetud otsuseid. Kindlasti on hagi esitamise õigus tehingupooltel ise. Eelduslikult ei tugine tehingupooled ise osa käsutustehingu tühisusele selle heade kommetega vastuolu tõttu, vaid mõni sama ühingu teine osanik, kelle õigusi on kahjustatud.

2.3.2. Tehingu tühisusele tuginemise tähtaeg ja piirangud

Eelmises peatükis jõuti järeldusele, et osaühingu osa käsutustehingu tühisuse tuvastamiseks on vaja esitada tuvastushagi. Järgnevalt on vaja analüüsida, millised on tuvastushagi esitamise tähtajad ning kas esineb mingeid erisusi või muid piiranguid, millele tuleb tuvastushagi esitamisel tähelepanu pöörata.

M. Vutt on kohtupraktika analüüsis öelnud järgmist: „Nagu nähtub TsÜS-i sõnastusest, alluvad aegumisele nõuded, millega nõutakse teo tegemist või sellest hoidumist ehk nõudeõigused. Tuvastusnõuded seevastu ei aegu, kuid vaatamata sellele võib tuvastusnõude õigeaegne esitamine omada kohtumenetluses tähtsust. Kui teatud õiguslik asjaolu või olukord on tuvastatud, siis annab see võimaluse panna maksma sellest asjaolust või olukorrast tulenevaid nõudeid. Neid on aga võimalik maksma panna ikkagi vaid aegumistähtaaja jooksul.“¹³⁵ Seega juhul kui tuvastatakse osaühingu osa käsutustehingu tühisus ja sellest tulenevad omakorda muud nõuded, siis nendele teistele nõuetele kohalduvad siiski aegumistähtajad ning nende järgimisel tuleb olla eriti hoolas.

Riigikohtu kolleegium mõnab lahendis 3-2-1-73-08: „kuigi õigussuhte tuvastamine ei allu aegumisele, võib teatud juhtudel õigussuhte tuvastamiseks tuvastushagi esitamine olla põhjendamatult. TsMS § 368 lg 1 järgi võib hageja esitada hagi õigussuhte olemasolu või selle puudumise tuvastamiseks, kui tal on sellise tuvastamise vastu õiguslik huvi. Kui tuvastavast õigussuhtest tulenevad nõuded on aegunud, võib hageja olla kaotanud õigusliku huvi õigussuhte tuvastamise vastu.“¹³⁶ Seega võib järeldada, et olenemata sellest, et tuvastushagid ei allu üldistele aegumise tähtaegadele, siis võib olla muid põhjuseid, miks selliseid hagisid esitada ei saa. Keskseks küsimuseks osutub siin õigusliku huvi ehk tuvastushuvi olemasolu. Seadusandja ja kohtute eesmärk on olnud tõenäoliselt see, et ära hoida perspektiivitute hagide esitamine, mis koormab kohtuid.

Tühisuse tuvastamise nõude sisustamisel on suureks abiks näiteks Riigikohtu lahend nr 3-2-1-84-06. Viidatud lahendis on Riigikohus asunud seisukohale, et „hagejal puudub tuvastushuvi,

¹³⁵ Vutt, M. Aegumine tsiviilõiguses. Kohtupraktika analüüs, lk 5.

¹³⁶ RKTko nr 3-2-1-73-08, p 16.

kui tuvastamisele järgneda võivad nõuded on ilmselgelt lõppenud, aga ka siis, kui need on ilmselt aegunud ja kostja sellele tugineb. Kui hageja soovib põhjendada oma tuvastushuvi sellega, et esitada kostja vastu võimalike puuduste kõrvaldamise või kahju hüvitamise nõudeid, ei peaks hagi rahuldama, kui nende nõuete esitamine ei ole ilmselgelt enam võimalik. Materiaalõiguslike nõuete kaotamise vältimiseks ja samuti kohtukulude kokkuhoidmiseks (TsMS § 134 lg 3) on hagejatel mõistlik tuvastusnõuete esitamisele eelistada sellises olukorras sooritusnõuete esitamist¹³⁷. Tulenevalt eelnevast Riigikohtu lahendist ja M. Vutti seisukohast saab järeldada, et igas olukorras ei pea siiski tuvastushagi rahuldama ning eelkõige juhul kui tuvastada palutakse osa käsutustehing, millest tuleneb näiteks mõni nõu alusetu rikastumise sätete alusel, aga tähtaeg selliste nõuete esitamiseks on möödunud ehk selliseid nõudeid ei saa enam esitada. Sellises olukorras ei ole tuvastushagi esitamine mõistlik, kuivõrd sellega seotud nõudeid ei ole enam tegelikult võimalik esitada. See võib tuua kaasa olukorra, kus tuvastushagi esitav isik käitub ise vastuolus heade kommetega, esitades hagi mitmeid aastaid hiljem eesmärgiga tekitada kahju osaühingule või teistele osanikele.

Mõistmaks, millise tähtaja jooksul on võimalik tehingu tühisusele tugineda, on vaja vaadata aegumistähtaegade regulatsiooni. TsÜS § 84 lg 1 teise lause kohaselt tühise tehingu alusel saadu tagastatakse vastavalt alusetu rikastumise sätetele, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Alusetu rikastumise nõuete esitamise tähtaeg on üldjuhul kolm aastat vastavalt TsÜS § 151 esimesele lausele.

Vastavalt VÕS § 1028 lg 2 p 2 üleandja ei või saajalt saadut tagasi nõuda, kui õigus nõuda kohustuse täitmist oli üleandmise hetkeks aegunud. Ehk kui on möödunud kolm aastat osa käsutustehingu tegemisest, siis ei saa tühisest käsutustehingust tulenevaid nõudeid enam esitada, sest need nõuded on aegunud. Täiendavalt on TsÜS § 151 lg 2 ette näinud, et igal juhul aegub alusetust rikastumisest tulenev nõue kümne aasta jooksul alusetu rikastumise toimumisest. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse kommentaaride kohaselt on selle sätte alusel võimalik, et nõue võib aeguda ka juhul, kui õigustatud isik üldse sellest teada sai, ning sätte üheks eesmärgiks on see, et lihtsustada kohtute tööd vältimaks hinnata subjektiivseid keerulisi asjaolusid.¹³⁸

Täiendavalt on oluline mõista, kas on oluline, millal aegumistähtaeg algab. Nõude esitamise aegumise algusaja kindlakstegemine võib osutuda üsna keeruliseks. Vastavalt TsÜS § 147

¹³⁷ RKTko nr 3-2-1-84-06, p 16.

¹³⁸ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne, § 151 kumm 3.2.3., lk 488.

algab aegumistähtaeg nõude sissenõutavaks muutumisest. Väga lihtne on näiteks võlanõuete puhul määrata, millal nõue muutub sissenõutavaks. Laen muutub sissenõutavaks siis, kui on saabunud laenu tasumise tähtaeg ehk aegumine algab sellest hetkest, kui on laenu tasumise tähtaeg ja võlausaldaja võib nõuda võlgnikult laenu tagasi. Tehingu tühisuse korral tuleb saadu tagastada üldjuhul alusetu rikastumise sätete alusel ning nende nõuete aegumistähtaeg on kolm aastat. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse kommentaarides on öeldud, et tehingu tühisuse korral algab rikastumise väljaandmise nõue kohe pärast lepingu täitmist, mitte sellest hetkest, kui kohus tühisuse tuvastab.¹³⁹

Küsimus on veel selles, kas käsutustehingu pooleks mitteolevaid huvitatud isikuid piirab see, kas tühise tehingu pooled saavad teineteise suhtes esitada veel alusetust rikastumisest tulenevaid nõudeid, mis aeguvad kolme aasta möödudes. Kui vaadata TsÜS § 151 lg 1 sätet, siis võib öelda, et selliseid nõudeid saab esitada tehingu pooleks mitteolev isik kolme aasta jooksul alates ajast, kui ta sai teada, et tal on selline nõue. Arvesse tuleb muidugi võtta TsÜS § 151 lg 2 tulenevat kümne aasta piirangut.

Kokkuvõtvalt saab järeldada, et tuvastushagi osa käsutustehingu tegemiseks saab esitada üldjuhul tähtajatult. Oluline on, et osa käsutustehingu tühisuse korral ei ole asja omandit vaja eraldi tagastada, kuna see, kes soovis omandada, pole osanikuks saanud. Uus isik peab andma nõusoleku enda kustutamiseks osanike nimekirjast ning andma tegelikule omanikule välja selle, mille ta osast on saanud. Kõik saadud kasu tagastamine, mis tühise käsutustehingu alusel soovitakse välja nõuda, toimub alusetu rikastumise sätete alusel ning sellele kehtib kolmeaastane aegumistähtaeg.

¹³⁹ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne, § 151 komm. 3.2.1., lk 487.

3. OSA TÜHISE KÄSUTUSE JA KÄSUTUSTEHINGU TAGAJÄRJED

3.1. Osa käsutuse ja osa käsutustehingu tühisuse üldised tagajärjed

Eristada tuleb osaühingu osa õiguslikku kuuluvust vastavalt asjaõiguslikele reeglitele ja käsutustehingule ning teisalt osa kuuluvust ühingu suhtes vastavalt ühinguõiguslikele reeglitele. Vastavalt TsÜS § 84 lg 1 ei ole tühisel tehingul algusest peale mõju. TsÜS § 85 kohaselt ei too tehingu ühe osa tühisus kaasa teiste osade tühisust, kui tehing on osadeks jagatav ja võib eeldada, et tehing oleks tehtud ka tühise osata. P. Varul on rõhutanud enda artiklis, et kui tehingu mõni osa on vastuolus heade kommetega, peaks see üldjuhul kaasa tooma kogu tehingu tühisuse TsÜS § 86 olemusest lähtudes, kuid võimalikud on ka erandid, kus näiteks laenulepingu intressi suurus on vastuolus heade kommetega, kuid laenuleping ise mitte, ja seega sedasorti tehingut on võimalik osadeks jaotada.¹⁴⁰ Kui vaadelda osaühingu võõrandamistehinguid, siis on küsitav, kas tühise käsutustehingu puhul on võimalik, et teine osa võõrandamistehingust ehk siis kohustustehing saab jääda kehtima, kui käsutustehing on vastuolus heade kommetega. M. Vutt on kohtupraktika analüüsis toonud välja, et heade kommetega vastuolus olev tehing on TsÜS § 86 lg 1 järgi tervikuna tühine.¹⁴¹ Seega kui vaadelda neid lahutamispriinitsiibist tulenevalt eraldi ja kohustustehing peaks jääma kehtima, siis tekitaks see väga ebaselge olukorra, kuivõrd osa ei saa käsutustehinguga üle anda, sest see on vastuolus heade kommetega, samas kui kohustustehing on kehtiv. Sellist olukorda on raske ette kujutada, kus käsutustehing on tühine, aga kohustustehing mitte. Seega juhul kui käsutustehingu eesmärk on vastuolus heade kommetega, siis on seda ka sellise käsutuse tegemise kohustuse võtmine ehk juhul kui tuvastatakse käsutustehingu vastuolu heade kommetega ja seega tehingu tühisus, siis on tühine ka kohustustehing ehk võõrandamistehing tervikuna. Ehk kuna ka võlaõiguslik leping on tühine, siis ka sellest tulenevalt võib olla alust erinevate nõuete esitamiseks.

Nagu eelnevalt tuvastasime, siis käsutustehing on vastuolus heade kommetega, kui see kahjustab mõnda teist isikut.¹⁴² Eeltoodust tulenevalt on heade kommetega vastuolus oleva käsutustehingu tagajärjeks tühine tehing ja omand ei ole üle läinud. Kui õiguslik käsutustehing on kehtetu, tõusetub küsimus, kas ja millal omab see tühine käsutustehing mõju ühingu enese ning kolmandate isikute suhtes. Analüüsimist vajab, kelle suhtes see kohtulahend, millega on

¹⁴⁰ Varul, P. Tühine tehing. Juridica 2011 nr 1, lk 44.

¹⁴¹ Vutt, M. Tehingu heade kommete vastasus TsÜS § 86 alusel. Kohtupraktika analüüs, lk 4.

¹⁴² RKTko nr 3-2-1-56-09, p 12.

tuvastatud käsutustehingu tühisus, toimet omab, mis on selle tühisuse üldine tagajärg ning kas tehingu pooled saavad seda tühisust omapoolsete tahteavalduste alusel kuidagi kõrvaldada.

„Tühine tehing õiguslikke tagajärgi ei tekita, st sellest ei teki tehingu eesmärgiks olnud õigusi ja kohustusi, küll võivad kaasneda mitmed muud tagajärjed.“¹⁴³ Käsutustehingu tühisus iseenesest ei tekita õiguslikke tagajärgi ehk see tähendab, et osa üleandja on endiselt osanik, vaatamata sellele, mis on nähtav näiteks äriregistris.

Võib tekkida küsimus kas tehingupooltel endal on võimalik selline heade kommetega vastuolus olev osa käsutustehing muuta kehtivaks. Ehk kas tahteavalduste tegemisega saab ikka kehtiva käsutustehingu teha olenemata sellest, et tehing oli heade kommetega vastuolus. Seda ei saa pidada võimalikuks kuivõrd tehingupoolte eesmärk jääb endiselt samaks ja sellist tühist tehingut ei saa kehtivaks enam muuta. See olukord erineb sellest kui näiteks tehingu tühisus tuleneb vorminõuete rikkumisest või esindusõiguse puudumisest, mida vastupidiselt on võimalik kehtivaks muuta vastavate rikkumiste kõrvaldamise teel. Kui võrrelda Saksa õigusega seda, siis H. Köhler toob välja, et tegelikult ei ole võimalik isegi selliseid heade kommetega vastuolus olevaid tehinguid nii-öelda kehtivaks muuta, sest see oleks vastuolus selle sätte kaitsefunktsiooniga, sest sätte eesmärk on ju hoiduda heade kommetega vastuolus olevate tehingute tegemisest.¹⁴⁴

TsÜS § 84 lg 1 teise lause kohaselt tühise tehingu alusel saadu tagastatakse vastavalt alusetu rikastumise sätetele, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Tagasitäitmise nõude alus tuleneb VÕS § 1028 lg 1, mille kohaselt juhul kui isik (saaja) on teiselt isikult (üleandja) midagi saanud olemasoleva või tulevase kohustuse täitmisena, võib üleandja saadu saajalt tagasi nõuda, kui kohustust ei ole olemas, kohustust ei teki või kui kohustus langeb hiljem ära. Alusetust rikastumisest tuleneva nõude täitmise sisu määravad VÕS § 1032-1035.¹⁴⁵ Tehingu tühisuse korral võib kaaluda ka VÕS § 15, mis võimaldab nõuda kahju hüvitamist.¹⁴⁶ Eristada on võimalik kahte liiki alusetust rikastumisest tulenevaid nõuded: soorituskondiktsioon (VÕS § 1028 - 1035) ja mittesoorituskondiktsioon (VÕS § 1036 - 1042).¹⁴⁷ Osa käsutustehingu puhul on erisuseks see, et osaühingu osa puhul pole tegemist asjaga ning asja tagasta ei ole vaja. Osa omandit tagastada pole vaja, kuna see pole üle läinud, ja parandamist vajavad üksnes andmed osanike nimekirjas. Ka Riigikohus on öelnud, et tühise tehingu alusel ei saa esitada nõudeid

¹⁴³ Varul, P. Tühine tehing. Juridica 2011 nr 1, lk 45.

¹⁴⁴ Köhler, H., Tsiviilseadustik. Üldosa. Tallinn, Juura 1998, lk 215.

¹⁴⁵ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus III. Kommenteeritud väljaanne, § 1027, lk 585.

¹⁴⁶ Varul, P. Tühine tehing. Juridica 2011 nr 1, lk 45.

¹⁴⁷ Tampuu, T. Alusetu rikastumise õigus võlaõigusseaduses. Lühülevaade. Juridica 2002 nr 7, lk 454.

tulenevalt tehingu täitmisest või täitmata jätmisest.¹⁴⁸ Uue osaniku poolt osast saadu tuleb tal välja anda alusetu rikastumise sätete alusel vastavalt VÕS § 1032 lg 1 esimese lause kohaselt, sest uus osanik on osa üleandjale eelduslikult andnud üle näiteks raha kokkulepitud osa eest. Kui võlaõiguslik leping on tühine, tuleb selle alusel tagastada üleantud raha. Täiendavad nõuded sõltuvad sellest, milline isik sai kahjustatud seoses heade kommetega vastuolus oleva käsutustehinguga. Selliseid juhtumeid käsitletakse käesoleva peatüki alapeatükkides ja punktides, et selgitada, kas ja millised on võimalikud nõuded tehingupooltel, ühingul või kolmandatel isikutel.

Välja tuleb tuua ka erand, mis tuleneb VÕS § 1028 lg-st 2 p-st 3, mille kohaselt ei saa saadut tagasi nõuda kui tühise tehingu täitmisena saadu tagasinõudmine oleks vastuolus tehingu tühisust ettenägeva sättega või sellise sätte eesmärgiga. See tähendab, et tagasitäitmine võib olla samamoodi omakorda vastuolus heade kommetega ja sellisel juhul on tagasitäitmine välistatud.¹⁴⁹ Tagasitäitmise hindamisel on vaja uuesti analüüsida TsÜS § 86 eesmärke. M. Kuurberg on Juridica artiklis öelnud järgmist: „Kuna tehingu tühisusega on otseselt seotud tehingu täitmine ja tagasitäitmine, siis lisaks peaks sätte eesmärgiks olema tagasitäitmise küsimuses õiglase lahenduse tagamine. TsÜS § 86 puhul ei saa üheselt öelda, et alati oleks õiglane tagajärg tagasinõude keelamine, või vastupidi, tagasinõude lubamine, ja seda põhjusel, et heade kommete vastasust tingivad alused on väga erinevad.“¹⁵⁰ Sellest arvamusest lähtudes võib järeldada, et heade kommete vastuolus oleva käsutustehingu puhul tuleb vaadata iga tehingut samamoodi eraldi, kui on jõutud tagasitäitmiseni, siis tuleb hinnata, mis on konkreetset hetkel moraalne tagasitäita. Ei ole välistatud, et tagasitäitmine oleks vastuolus heade kommetega ja seega tühine.

Kui analüüsida, milliste isikute suhtes heade kommetega vastuolus olev käsutustehing toimet omab, siis eelkõige saab välja tuua tehingupooled. Kindlasti vajab analüüsi, kuidas tühine käsutustehing tehingupooli mõjutab. Täiendavalt omab heade kommetega vastuolus olev käsutustehing toimet ühingu enda ja selle liikmete ning osanike suhtes. Näiteks juhatuse liikmetele on oluline teada, kes on tegelikud osanikud, sest muidu ei tea juhatus saata osanike koosoleku kutset õigele isikule.

Oluline on välja tuua, et selliste tühiste käsutustehingute mõju ulatub ka kolmandate isikuteni, kes ei ole sisesuhetest tegelikult üldse teadlikud ning on ilmselt kõige haavatavamad. Näiteks

¹⁴⁸ RKTko nr 3-2-1-35-10, p 14.

¹⁴⁹ Tampuu, T. Lepinguvälised võlasuhted. Juura 2017, lk 101.

¹⁵⁰ Kuurberg, M. Heade kommetega vastuolus olevad tehingud kui tühised tehingud. Juridica 2005 nr 3, lk 208.

omab see olulist mõju neile isikutele, kes soovivad sellist osa võõrandada, mis on saadud tühise käsutustehingu alusel. Täiendavalt omab see mõju kindlasti isikutele, kes näiteks ühingu äripartneritena tuginevad andmetele, mis on äriregistris, aga need on sinna kantud sellise osanike otsuse alusel, mille vastuvõtmisel osales õigustamata isik.

Et analüüsida järgmistes alapeatükkides mõjude olulisust sise- ja välissuhetele, määratletakse, milliseid suhteid peetakse käesoleva töö teemat arvestades sisesuheteks ning millal on tegemist välissuhetega. Sisesuhted tekivad üldjuhul seadusjärgse esindusõiguse korral ning sellisteks on näiteks osaühingu ja seda esindama õigustatud juhtorgani liikme vahel.¹⁵¹ Juhtorgan on osaühingus juhatus ja ka nõukogu selle olemasolu korral. Käesolevas magistritöös peetakse sisesuhete all silmas organi liikmete omavahelisi suhteid ning organi liikmete suhteid ühinguga. Välissuhted on kõik need suhted, kus osapoolteks on mõni kolmas, ühingu sisestruktuuriga mitteseotud isik, sh nii ühingu lepingupartner kui ka osanikuga tehingut tegev kolmas isik. Näiteks Saksa BGBs ei eristata tehingupoolte vahelisi suhteid ning suhteid kolmandate isikutega.¹⁵²

Kokkuvõtvalt on heade kommetega vastuolus oleva tehingu tagajärjeks selle tühisus ja õiguslikke tagajärgi sellel ei ole. See tähendab, et osa üleandja ei ole osa üle andnud ja on endiselt osa omanik ja käsutaja. Üldiselt tuleb tühise tehingu alusel saadu välja anda alusetu rikastumise sätete alusel ja selliseid võimalikke nõudeid on ka järgnevates peatükkides käsitletud. Tühine käsutustehing omab mõju nii tehingupooltele, ühingu sisesuhetele kui ka kõige vähem kaitstud kolmandatele isikutele. Kusjuures võlaõigusseaduse kommenteeritud väljaande kohaselt võõrast asja kasutades eeldatakse, et sellest saadakse alati kasutuseeliseid.¹⁵³

3.2. Osa käsutustehingu mõjud

3.2.1. Osa käsutustehingu tühisuse mõju tehingu pooletele

Nagu ilmnes teisest peatükist, siis käsutustehingu puhul on omandaja ja võõrandaja üldjuhul seotud isikud, kes on käsutustehingu tegelikus eesmärgis kokku leppinud. See tähendab seda, et nad teadlikult kahjustavad kellegi teise huve. Tekib küsimus, kas ja millal saab üks lepingupool teiselt midagi nõuda. Tühine tehing on tühine algusest peale ja üldjuhul ei oma

¹⁵¹ Käerdi, M. Sise- ja välissuhte eristamine esindusõiguse teostamisel. *Juridica* VII/2010, lk 518.

¹⁵² Wolf, M. *Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*. Band 2. Allgemeiner Teil 2 § 102 – 240. Wissenschaftliche Redaktion Universitätsprofessor Dr. Manfred Wolf. Verlag w. Kohlhammer. Stand: 1999, S 61-62.

¹⁵³ Varul, P., Kull, I., Köve, V., Käerdi, M. *Võlaõigusseadus III. Kommenteeritud väljaanne*, § 1032, komm 3.2., lk 594.

mingeid õiguslikke tagajärgi. Samas võib tühise tehingu alusel olla tehtud muid toiminguid ja saadud hüvesid, mille tagasitäitmist oleks võimalik nõuda, näiteks välja nõuda saadud kasu.

Seega kui tuvastatakse käsutustehingu tühisus, mis toob kaasa tervikuna võõrandamistehingu tühisuse, saavad need samad pooled omavahel esitada nõudeid, et nii-öelda taastada algne olukord. Nõudeid saab esitada alusetu rikastumise sätete alusel, nagu tuvastati eelmises alapeatükis. Samas on see pooletele kindlasti ka vastuoluline, kuivõrd nende tahe ja eesmärk oli käsutustehing teha, kuigi see oli vastuolus heade kommetega. Millised nõuded võivad olla tehingupooltel ühtse vastu võttes arvesse, et tegelik osanik ehk üleandja ei ole osaniku staatust kaotanud, sest käsutustehing oli tühine? VÕS § 1032 lg 1 alusel saab rikastumisvõlgnikult nõuda mis tahes toimingut, et taastada algne olukord.¹⁵⁴

Esimese asjana saab osa võõrandaja osa omandajalt nõuda enda tagasi kandmist osanike nimekirja. See tähendab seda, et andmed osanike kohta on ebaõiged ning kohustatud isik peab need parandama. Seega saab tegelik osanik nõuda tühise tehingu alusel osanikuks saanud isikult nõusolekut osanike nimekirja parandamiseks.

Juhul kui käsutustehing tehti raha eest või mitterahalise sissemaksena, tuleb tegelikul osanikul teisele poolele tagastada ka see saadu VÕS § 1032 lg 1 alusel. Vastasel juhul tehakse küll muudatus osanike nimekirjas õigeks, aga osa omandaja ei saa tagasi enda poolt üle antut, mille vastutasuks ta selle osa sai. Juhul kui näiteks üle antud mitterahalise sissemakse esemega on vahepealsel ajal midagi juhtunud ning seda ei ole võimalik tagastada osa omandajale, oleks võimalik nõuda vastavalt VÕS § 1032 lg-le 2 hüvitada selle mitterahalise sissemakse harilik väärtus.

Kui kehtetu tehingu alusel osanikuks saanud isik on saanud mingisugust kasu ühingust selle aja jooksul, kui ta oli osanik formaalselt, siis saab osa üleandja ka selle kasu väljaandmist nõuda. T. Tampuu selgitab oma raamatus, et kasu all mõeldakse üksnes kasu, mida osa üleandja oleks korrapärase majandamise reegleid järgides ise saanud, kui alusetut rikastumist poleks aset leidnud.¹⁵⁵ Selliseks tuluks või kasuks võib olla näiteks dividendide väljamakse osanikule, kellel tegelikult selleks õigust ei olnud, kuivõrd tuvastati käsutustehingu tühisus. Ehk kui tühise tehingu järgselt osaühingule teatavaks tehtud uuele osanikule on tehtud väljamakseid osaühingust, siis sellisel juhul võiks osa üleandja need temalt välja nõuda VÕS § 1032 lg 1 alusel, kuivõrd need on tehtud isikule, kes ei ole tegelikult osanik. Kui osaühing on teinud

¹⁵⁴ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus III. Kommenteeritud väljaanne, § 1032, komm 3.1. lk 593.

¹⁵⁵ Tampuu, T. Lepinguvälised võlasuhted. Juura 2017, lk 133.

maksed sellele, kelle osas on talle teatatud, et ta on osanik ja on tõendatud osa omandi üleminek, siis ei nõua ühing tehtud väljamakset tagasi, et seda õigele osanikule maksta, vaid tegelik osa omanik ise peab selle välja nõudma isikult, kes omandas osa tühise käsutustehingu alusel ja ei ole saanud osanikuks.

Juhul kui osa omandaja osanike nimekirjas oleku ajal on ühing suurendanud või vähendanud kapitali, siis sellest tulenevalt võivad tehingu pooltel samuti olla üksteise vastu nõuded. Näiteks on osa omandaja teinud osakapitali suurendamisega seotud sissemakseid ühingusse. See võib olla juhtum, mille tulemusel võiks osa omandaja osa üleandjalt nõuda sellise tehtud sissemakse hüvitamist kuivõrd osa üleandja osa on sellevõrra suurenenud ja seeläbi rikastunud osa omandaja arvel. Sama olukord kehtiks ka vastupidi, kui osakapitali on vähendatud ja sellest tulenevalt tehtud väljamakseid osa omandajale ehk tegu oleks osa omandaja saadud kasuga, siis võiks osa üleandjal olla kasu väljaandmise nõue, mille saaks esitada sarnaselt dividendide väljamaksmise nõudega.

Oluline on pidada silmas, et vastavalt VÕS § 1034 lg-le 3 peavad tehingupooled tühise lepingu puhul nende poolt saadu välja andma või selle väärtuse hüvitama samaaegselt. Võlaõigusseaduse kommenteeritud väljaande kohaselt võivad mõlemad lepingupooled kasutada VÕS § 111 omapoolse kohustuse vastuväidet.¹⁵⁶ Sellest tulenevalt kui käsutustehingu pooltel on üksteise vastu näiteks rahalised nõuded, siis saab need saldeerida ning nõuete vahe jääb selle poole kande, kelle kahjuks nõude jääk jääb ilma eraldi tasaarvestusavaldust tegemata.¹⁵⁷ Seega saldeerimise eelduseks ei ole tasaarvestuse avalduse tegemine teisele poolele, vaid piisab kui huvitatud poole esitab kohtumenetluses VÕS § 1034 lg-st 3 tuleneva vastuväite.¹⁵⁸ Selle sätte kohaldamine ei tule kõne alla kui nõue on ainult ühel tehingupoolel.

Osa omandaja võimalike vastuväidete esitamise tulenevalt VÕS § 1033 välistab eelkõige see, kui osa omandaja oli VÕS § 1035 lg 1 mõttes pahauskne ehk ta teadis saadu üleandmise ajal asjaoludest, mis annavad osa üleandjale võimaluse saadu tagasinõudmiseks.¹⁵⁹ Oluline on see, et osa omandaja teadis, et ta sai osa ilma õigusliku aluseta.¹⁶⁰ Osaühingu osa käsutustehingu korral, mis on heade kommetega vastuolus, saab eeldada, et tehingupooled olid teadlikud sellise tehingu tagajärgedest, kuivõrd sellise tehingu eesmärk oli kahjustada teisi isikuid.

¹⁵⁶ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus III. Kommenteeritud väljaanne, § 1035, komm 3.4., lk 601.

¹⁵⁷ RKTko nr 3-2-1-136-05, p 27.

¹⁵⁸ Tampuu, T. Lepinguvälised võlasuhted. Juura 2017, lk 151.

¹⁵⁹ RKTko nr 2-15-13695, p 14.

¹⁶⁰ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Võlaõigusseadus III. Kommenteeritud väljaanne, § 1035, komm 3.1.1., lk 602.

Juhul kui osa omandaja on vahepeal osa edasi käsutanud, siis võiks tulla kohaldumisele VÕS § 1037 reguleeritud rikkumiskondiktsioon, mis puudutab omaniku nõudeid isiku vastu, kes tema omandit ilma õigusliku aluseta käsutab ehk nii-öelda edasivõõrandamise juhtumid. Sel juhul saab osa tegelik omanik nõuda tema osa käsutanud isiku poolt edasivõõrandamise kaudu saadud hariliku väärtuse hüvitamist, kui edasikäsutus on kehtiv VÕS § 1037 lg 1 alusel. Samas saab eeltoodu kõne alla tulla ainult EVKs registreeritud osade puhul kuivõrd EVKs registreerimata osa heauskselt omandada ei saa ja seega selline edasikäsutus on kehtetu. Seega võiks kaaluda pigem VÕS § 1037 lg 2 alust, kuid see eeldab sellise edasivõõrandamise käsutustehingu heakskiitmist tegeliku omaniku poolt.

Täiendavalt võiks osa omandajal olla osa võõrandaja vastu nõudeid juhul, kui osa väärtus on vahepeal oluliselt tõusnud. See tähendab, et alates ajast, millal käsutustehing tehti, on osa väärtus oluliselt kõrgem võrreldes sellega, mis osa väärtus oli käsutustehingu tegemise ajal. Samamoodi võib olla osa üleandjal osa omandaja vastu nõue juhul, kui osa väärtus on vähenenud võrreldes sellega, mis oli see käsutustehingu ajal. Kahju arvestamisel peavad mõlemad pooled ka tõendama, kuidas nende tegevus sellist kahju või kasu kaasa tõi ehk kas nemad mõjutasid osa väärtust. Teisisõnu kas osa väärtuse muutus on õigustatud ühe poole nõuet teise poole vastu, näiteks juhul kui see väärtuse muutus oleks juhtunud ka siis kui osa üleandja oleks ise omanik olnud. Kõik taandub selliste nõuete esitamisel sellele, mida saab omastada ühele või teisele tehingu poolele, mis võis kaasa tuua väärtuse tõusu või vähendamise selle isiku tõttu.

Selliseid tehingupoolte vahelisi nõudeid saab pidada samal ajal vastuolulisteks, kuivõrd nemad on tühise käsutustehingu ise teinud. Arvestades asjaolu, et tõenäoliselt on tegemist ka seotud isikutega, siis tegelikult muutub olukord vaid formaalselt, kuigi ebaõiglane olukord peatub ja taastub algne, kui näiteks käsutustehingu tulemusena saavutati mõne kahju hüvitamise nõude vältimine enda vastu või mõni muu ühingut või selle liikmeid kahjustav tulemus. Tähelepanu tuleb juhtida, et käsutustehingu poolte omavahelises suhtes omab tähendust VÕS § 15 lg 3, mille kohaselt ei ole võimalik kahju hüvitamist nõuda, kui leping on vastuolus heade kommetega. Seega kuivõrd käesoleva magistritöö raames on uuritud eelkõige heade kommetega vastuolus olevaid käsutustehinguid, siis tehingupooltel VÕS § 15 alusel nõudeid esitada ei ole võimalik. Üldjuhul on mõlemad tehingu pooled teadlikud heade kommete vastasest eesmärgist ja seega ei saa olla üheks nõude aluseks VÕS § 15. Juhul kui üks tehingu pool on heauskne, siis tekib küsimus, kas selline tehing saab üldse olla vastuolus heade kommetega. Pigem ei ole väga tavapärane olukord kuivõrd praktika näitab, et peamiselt on poolte eesmärk näiteks hääleõiguse piirangut vältida ja teisi isikuid käsutustehingu tegemisel

kahjustada. Üldjuhul on käsutustehingu poolteks seotud isikud, kes omavad ühist eesmärki ning saavad sellest mõlemad kasu. Juhul kui ainult osa üleandja oli pahatahtlik ja näiteks soovis vabaneda pandist ning osa omandaja ei olnud sellest teadlik, siis võiksid võimalikud kahju hüvitamise nõuded olla lubatud VÕS § 15 lg 2 alusel, sest teoreetiliselt võiks olla sellise käsutustehingu puhul tegemist eksimuse või pettusega, mis on tehingu tühistamise aluseks.

Võttes arvesse eeltoodut, saab järeldada, et osa võõrandajal on eelkõige nõue enda kandmiseks osanike nimekirja ja välja nõuda osa omandaja saadud võimalikud kasud ühingust alusetu rikastumise sätete alusel. Osa omandajal võib olla nõue osa võõrandaja vastu, et talle tagastataks osa eest makstud raha. VÕS § 15 alusel tulenevaid kahju hüvitamise nõudeid pooled üksteise vastu esitada ei saa kuivõrd selle välistab VÕS § 15 lg 3, sest üldjuhul on osa käsutustehingu vastuolu heade kommetega tulenevalt sellest, et osa omandajal ja osa üleandjal on ühine ebamoraalne eesmärk ning soov selle tehinguga kolmandaid isikuid kahjustada.

3.2.2. Osa käsutustehingu tühisuse mõju ühingu sisesuhetele

EVKs registreerimata osade osaühingute juhatusel on pandud suur vastutus, tema ülesanne on pidada osanike nimekirja ning see on otseselt seotud osa käsutuste tegemisega. Seega vajab analüüsi, kas ja millist pädevust omab osaühingu juhatus hindamaks temale esitatud osa käsutustehingu kehtivust. Oluline on mõista, kas vormikohase lepingu esitamisel peab osaühing alati lähtuma tehingu kehtivusest ja tegema vajalikud muudatused osanike nimekirjas. Siinkohal selgitatakse välja, kas ja mis tingimustel võib juhatus keelduda osanike nimekirja muutmisest. Täiendavalt käsitletakse, mis saab uue osaniku poolt sisesuhetes tehtud muudest toimingutest, sh tema osalusel vastuvõetud otsustest.

Riigikohus on öelnud: „Äriseadustiku §-dest 149 ja 150 järeldub, et osa võõrandamisel toimub osast tulenevate õiguste üleminek (osa käsutatakse) omandaja ja võõrandaja kokkuleppel. Osaühingule osa võõrandamisest teatamine või teiste osanike nõusolek võõrandamiseks ei ole osa võõrandamise (käsutustehingu) kehtivuseks vajalik, v.a ÄS § 149 lg-s 3 nimetatud juhul. Osaühingu suhtes loetakse osa võõrandamine toimunuks ja osanik vahetunuks ÄS § 150 lg 1 järgi siiski alles pärast osaühingule võõrandamisest teatamist ja osa ülemineku tõendamist. Osaühingu juhatus muudab ÄS § 150 lg 3 esimese lause kohaselt osa võõrandamisteate saamisel võõrandamisest tulenevalt viivitamata osanike nimekirja kanded. Erinevalt ÄS § 229 lg 4 teisest lausest aktsiaseltsi aktsia ülemineku kohta ei seo seadus aga osaühingu osa üleminekut ka osaühingu enese suhtes kandega osanike nimekirjas (nagu see oli enne 1. jaanuarit 2006 kehtinud ÄS § 150 lg 2 teise lause kohaselt), selleks piisab vaid võõrandamisest

teatamisest ja osa ülemineku tõendamisest. Kolleegiumi arvates peab võõrandamisest teatama osaühingule ÄS § 150 lg 1 mõttes esmajoones osa senine omaja või peab olema vaieldamatult tõendatud tema tahteavaldus osa tingimusteta võõrandamiseks (tingimusteta käsutustehingu esitamisega). Osa omandaja võib nõuda võõrandajalt võõrandamisteate esitamist osaühingule ja TsÜS § 68 lg 5 alusel ka vastava tahteavalduse asendamist, kui võõrandamise aluseks olevast õigussuhtest ei tulene teisiti. Osaühingu juhatuse võimalused "vahetada" osaühingu osanikke nende tahteta ja teadmata peavad olema välistatud ning tema otsustusõigus piiratud. Saades teate osa võõrandamise kohta või kui talle esitatakse teadet asendav kohtulahend, peab osaühing ÄS § 150 lg 3 järgi muutma viivitamata ka osaniku kande osanike nimekirjas.¹⁶¹ Riigikohus selgitas eelnimetatud lahendis täiendavalt, et kui osaühingule on teatatud osa omaja vahetumisest ja see on tõendatud, siis peab osaühingu juhatus sellest lähtuma. Riigikohus lisas, et osaühingu osanike nimekirja kannetel on osaühingu enda jaoks oluliselt väiksem õiguslik tähendus kui aktsiaseltsi aktsiaraamatu kannetel.¹⁶² Seda põhjusel, et aktsiaseltside puhul saab lähtuda sellest, kes on kantud aktsiaseltsi väärtpaberioomanike nimekirja, mille pidaja on EVK. Seega ei ole juhatuse liikmel endal pädevust tehingu vastuolu heade kommetega hinnata ja isegi kui ta seda teeks, tooks see kaasa juhatuse liikme vastutusega seotud probleemid, kuivõrd tal on seadusest tulenev kohustus teha muudatus viivitamatult, kui on esitatud teade osanike andmete muutmise kohta ja tõendatud üleandmist.

Eeltoodust tulenevalt ei ole osaühingu juhatusele antud pädevust hindamaks seda, kas käsutustehing on kehtiv või mitte, nagu eelmises peatükis selgus, siis see ainupädevus on antud kohtule. Osaühingu juhatusel on kohustus teha kanne osanike nimekirja, kui ta on saanud olemasolevalt osanikult teate ja üleandmislepingu. Täiendavalt saab osaniku tahteavaldust asendada kohtulahend.¹⁶³ See tähendab, et juhul kui käsutustehing on vastuolus heade kommetega, siis esmalt peab selle tuvastama kohus. Kui käsutustehingu tühisus on tuvastatud, siis sellise jõustunud kohtulahendi alusel on juhatuse liikmel kohustus viivitamata teha vastav muudatus ka osanike nimekirjas.

Käsutustehingu tühisuse mõju avaldub ühingule alles siis, kui sellekohase lahendi on kohus teinud. Varem ei ole võimalik juhatusel keelduda osaniku info kohta muudatuste tegemisest osanike nimekirja, kuivõrd osa võõrandamise käsutustehingu kehtivus ei sõltu osa võõrandamise teavitamisest juhatusele. Seega olukorras, kus näiteks on käsutustehingu pooled püüdnud vältida hääleõiguse piirangut, siis sellisel juhul peaksid need otsused uuesti

¹⁶¹ RKTko nr 3-2-1-65-08, p 23.

¹⁶² RKTko nr 3-2-1-65-08, p 25.

¹⁶³ *Ibidem.*, p 23.

hääletusele minema õiges osanike koosseisus, kus näiteks kahju hüvitamise nõude esitamisel osaniku vastu sellele konkreetsele osanikule kohalduks ÄS § 177 lg 1 tulenev hääleõiguse piirang ning saavutatakse õiglane olukord.

Ühingule võib olla üks kahjustav tagajärg see, kui tühise käsutustehingu alusel osanikuks saanud isik või temaga seotud isik on ligi pääsenud siseinfole, ärisaladusele või muule olulisele informatsioonile, mille avalikkusele kättesaadavaks tegemine võib oluliselt kahjustada seda ühingut. Kuivõrd osaühingud on väiksemate liikmete ringiga kui aktsionäride ring, siis tavapäraselt on osanikel ka rohkem õigusi pääseda ligi ühingut puudutavale siseinfole. Selline kahju võib avalduda näiteks saamata jäänud tulus, kui osanik otsustab saadud info pinnalt ise sarnase alaga tegelema hakata või jagab seda infot ühingu konkurentidele.

Kui analüüsida seda, mis saab sellistest otsustest, mis on tehtud tühise käsutustehingu alusel osanikuks saanud isiku häältega, siis kui tühise käsutustehingu alusel osanikuks saanud osanik on teostanud juba osanikuõigusi, näiteks osalenud osanike koosolekul ja seal hääleõigust teostanud, siis on küsimus, kas sellised otsused on kehtivad. Lahendis nr 2-16-11216 pidas ringkonnakohus võimalikuks, et osad otsused on vastu võetud ja osad mitte. Selle kohta põhjendas Riigikohus, et selliselt ei ole võimalik asja lahendada, sest kui juhatuse liikmed ei ole saanud kehtivalt osanikuks, siis ei ole ka otsuseid üldse vastu võetud tervikuna.¹⁶⁴ „Kollegium on varasemas praktikas leidnud, et sarnaselt muude tehingutega saab otsusest kui tehingust TsÜS § 67 lg 1 järgi rääkida, kui selles sisalduvad otsuse vastuvõtmiseks õigustatud isikute vastavasisulised tahteavaldused. Olukorras, kus otsusena esitatu ei sisalda nõutavas ulatuses otsuse vastuvõtmiseks õigustatud isikute tahteavaldusi, otsusest üldjuhul rääkida ei saa. Selline on olukord eelkõige siis, kui aktsionäride üldkoosoleku otsust ei ole vastu võtnud aktsionärid või kui otsuse vastuvõtmist ei ole nõuetekohaselt kindlaks tehtud (vt Riigikohtu 11. juuni 2014. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-55-14, p 21). Kollegium jääb selle seisukoha juurde ja märgib, et eeltoodu kohaldub ka osanike otsuse olemasolu hindamisel.“¹⁶⁵ Riigikohus pidas vajalikuks täpsustada, et kui kohus käsutustehingu tühisuse tuvastab, on tühiste käsutustehingute tagajärg see, et omandaja ei ole saanud osanikuks, kuna osad ei ole üle läinud. Seega ei nõustu Riigikohus ringkonnakohtu seisukohaga, et vastu võtmata jäid vaid mõned otsused. Kui osa omandaja ei ole kehtivalt osanikuks saanud, siis ei ole tema häältega ühtegi otsust vastu võetud, sest otsuste tegemisel osales isik, kes tegelikult ei olnud osanik.¹⁶⁶ See tähendab sisuliselt seda, et kui käsutustehing on vastuolus heade kommetega ja seega tühine

¹⁶⁴ RKTko nr 2-16-11216.

¹⁶⁵ *Ibidem.*, p 15.

¹⁶⁶ *Ibidem.*, p 22.

ning sellise käsutustehinguga seoses on vastu võetud osanike otsuseid, siis selliste otsuste puhul on tegemist mitteotsustega, kuivõrd ei ole õigustatud isikute ehk tegelike osanike tahteavaldusi selliste otsuste tegemiseks. Selle seisukoha pinnalt saab ka järeldada, et tegelikule osanikule ei saadetud ka koosoleku kutset ehk tal puudus võimalus osanikuõigusi ka teostada, isegi kui selleks peaks soov olema. Sõltuvalt sellest, mis osanike koosolekul otsustati, tuleb vajadusel parandada kanded ka äriregistris. Näiteks kui otsustati vahetada juhatuse või nõukogu liikmeid, muuta põhikirja, osakapitali suurust jne. Selliste otsuste mõju kolmandatele isikutele on analüüsitud järgmistes alapeatükkides.

Kusjuures mõju ei oma see, kui suurt osa sellised tegelikult hääleõiguseta „osanikud“ omavad ehk kui suurt mõju suudab tühise käsutustehingu alusel osa omandanud osanik otsusele anda. Otsused on tühised just eelkõige sellel põhjusel, et ei ole kaasatud tegelikku osanikku ja sellisel juhul on tegemist koosoleku kokkukutsumise olulise rikkumisega ning seega on otsus tühine vastavalt TsÜS § 38 lg 2. See tähendab, et juhatus ei ole osanike koosoleku kutset saatnud tegelikule osanikule, nagu tuleneb ÄS § 172 lg-st 1, ja seega ei saagi ta olla kaasatud, kuivõrd ta ei olnud teadlik koosoleku toimumisest.

Analüüsi vajab ka olukord, kus otsus on küll tühine põhjusel, et ei ole kaasatud tegelik osanik, aga kas sellist otsust oleks võimalik kinnitada tegeliku osaniku poolt. Ehk kas võiks tulla kohaldamisele ÄS § 172¹ teine lause põhjusel, et koosoleku kokkukutsumise korda on rikutud, kuivõrd pole kaasatud tegelik osanik. Nimetatud säte kehtib eelkõige juhul, kui on rikutud koosoleku kokkukutsumise korda. Olukorras, kus juhatuse liikmele on teatatud osanike andmed, isegi kui need on omandatud tühise käsutustehingu alusel, siis juhatus ei ole rikkunud koosoleku kokkukutsumise korda, kuivõrd tema saatis teate koosoleku toimumise kohta osanikule, kellest oli talle teada antud. Osahingu suhtes tuvastatakse osanik vastavalt ÄS § 150 lg 1 alusel ehk juhatus juhindub koosoleku kokkukutsumisel sellest, millest on teda teavitatud. Seega ei ole kokkukutsumise korda rikutud kuivõrd kutsed saadeti juhatusele teadaolevatele osanikele, millest tulenevalt omakorda ei ole võimalik ÄS § 172¹ teise lause kohaselt neid ka heaks kiita tegeliku osaniku poolt.

Märkimist vajab ka see, et Riigikohus on leidnud lahendis nr 3-2-1-145-08, et tühist otsust ei saa kinnitada. Otsuse kinnitamine tähendab TsÜS § 84 lg 3 alusel olukorda, kus tühisuse kaasa toonud asjaolude äralangemisel avaldab tehingu teinud isik, et ta soovib tehingu kehtivust. Kinnitamise asemel saab hiljem vastu võtta sisult samasuguse otsuse, kui selles on varasema otsuse tühisuse alused kõrvaldatud.¹⁶⁷ See kinnitab asjaolu, et tühisel tehingul ei ole algusest

¹⁶⁷ RKTko nr 3-2-1-145-08, p 12.

peale mõju. Samas osaühingu käsutustehingu puhul võib see olla kaasa toonud muid tühise käsutustehingu tulemusel tehtud tehinguid, näiteks vastu võetud osanike otsused, mis on ka tühised kui nende otsustamisel osales tühise käsutustehingu alusel osanik mitte tegelik osanik. Samas kui osanikud soovivad, saab selle otsuse siiski kehtivalt teha. Selleks tuleb teha uus otsus. Kuigi TsÜS § 84 lg 4 lubab tehingu kinnitamist, siis see ei kehti osanike otsusele. Riigikohus kinnitab lahendis 3-2-1-155-12, et uue otsuse vastuvõtmisega ei muutu varasem otsus kehtivaks, vaid uue samasisulise otsuse vastuvõtmisel on õiguslik mõju uuel otsusel ning vana otsus on endiselt tühine.¹⁶⁸ Seega ei ole tühise käsutustehingu alusel osanikuks saanud isiku poolt tehtud otsuseid olemas ehk neid ole saanud vastu võtta, sest hääletanud on isik, kellel tegelikult hääleõigus puudus ning pole kaasatud tegelik osanik.

Eeltoodust tulenevalt omab kõige enam osaühingu enda osas tähtsust see, mis saab otsustest, mida tegi isik, kes tegelikult ei ole saanud osanikuks. Kui otsuse tegemisel on osalenud isik, kes pole osanik, ja õiget osanikku pole kaasatud, siis on selline otsus tühine. Eelkõige on see tühine siis põhjusel, et ei olnud kaasatud tegelik osanik, kellel on osa käsutusõigus. Kui sellise otsuse alusel on tehtud toiminguid, siis tuleb need tagasi pöörata ja taastada algne olukord. Isegi juhul kui ühingu juhatusel on kahtlusi tehingu kehtivuses, siis tal puuduvad alused, et keelduda osanike andmete muutmise osanike nimekirjas. Juhatusel on kohustus muudatus teha, kui talle on esitatud sellekohane teave ja käsutustehingut tõendav dokument.

3.2.3. Osa käsutustehingu tühisuse mõju kolmandatele isikutele

3.2.3.1. Heausksed osa omandajad

Kui on tuvastatud, et käsutustehing on vastuolus heade kommetega ehk tühine, siis kas ja milliseid mõjusid see toob kaasa kolmandatele isikutele? Kolmandad isikud on eriti kaitsetud, kuivõrd nemad ei ole teadlikud sisesuhetest tulenevatest erireeglitest või kokkulepetest, seega neil on kõige vähem informatsiooni ning neid võib pidada kõige vähem kaitstud isikuteks. Kindlasti ei vaja kaitset selliseid kolmandad isikud, kes on ise olnud heade kommetega vastuolus oleva käsutustehinguga seotud ja sellest teadlikud. Alati ei pruugi need olla ainult tehingupooled, vaid ka mõni muu isik, kes sellisest käsutustehingust kasu võib saada. Selles punktis on analüüsitud, kuidas on kaitstud sellised kolmandad isikud, kes soovivad omandada osa isikult, kes sai selle tühise käsutustehingu alusel ehk edasivõõrandamise juhtumid, ja millised on selle tehingu tagajärjed.

¹⁶⁸ RKTko nr 3-2-1-155-12, p 12.

Nagu varasemalt käesolevas töös selgus, siis heauskne omandamine EVKs registreerimata osade puhul võimalik ei ole ja kuivõrd suurem osa osaühingu osadest on EVKs registreerimata, siis üldjuhul heauskne omandamine ei ole võimalik. See toob kaasa olukorra, et kehtetu tehingu alusel saadu peab heausksele kolmandale isikule tagastama alusetu rikastumise sätete alusel, eelkõige osa eest tasutud summa. Selle tagajärjena taastub algne olukord, ehk osa omandaja ei ole saanud osanikuks ning algne võõrandaja kantakse juhatuse poolt peetavasse osanike nimekirja.

Osa võõrandamine heausksele kolmandale isikule ei tohiks olla keelatud ning heausksed omandajad peaksid olema sellistes tehingutes kaitstud. Varasemalt see nii ka oli TsÜS kohaselt, kuid siis viidi heauskse omandamise sätted kõik eriseadustesse.¹⁶⁹ Osaühingu osa käsutustehingu puhul äriseadustikus selline heauskse omandaja säte puudub. Küll aga on see olemas EVKS, mille § 9 lg-st 2 tuleneb, et EVKs registreeritud osade puhul saab heauskne omandaja tugineda EVKs olevatele andmetele osanike kohta. Märkimist vajab, et selliste osaühingu osade, mida ei ole kantud EVKsse, heauskne omandamine ei ole võimalik, sest omandamine toimub õiguste loovutamise alusel, mis hea usu kaitset ette ei näe.¹⁷⁰

Heausksus ja vastuolu heade kommetega on mõnes mõttes sarnased mõisted ja mõlemad seotud moraaliga. TsÜS § 139 tuleneb heausksuse eeldus ehk eelkõige tuleb eeldada, et tegemist ei olnud pahatahtlikkusega. Kui kõigi osa käsutustehingute puhul kasutada eeldust, et see võis olla vastuolus heade kommetega, siis see halvaks tugevalt ettevõtlust ja tehingute tegemist ning omaks olulist mõju üldiselt ühiskonnale ja ka kohtute töökoormusele. Kuivõrd osanike andmete kohta kandeid äriregistrisse ei tehta, siis EVKs registreerimata osaühingu osade puhul ei saa rääkida ka heausksest omandamisest, kuivõrd ÄS § 34 lg 2 eeldus kehtib registrikannete kohta, mitte registriväliste andmete kohta. See tähendab, et sellise osaühingu osa omandaja on oluliselt kaitstum, kui osad on EVKs registreeritud, sest vastasel juhul võib tulevikus selguda, et käsutustehing on olnud tühine ja seega ei olnud heauskse omandajaga tehtud tehing kehtiv ja ta ei ole saanud osanikuks. Ta küll saab tagasi nõuda alusetu rikastumise sätete alusel näiteks osa eest tasutud raha, aga tihti ei pruugi see olla tema jaoks piisav ja soov on saada siiski osanikuks.

Sama probleemi on analüüsinud ka ühinguõiguse revisjonikomisjon ning tõstatanud küsimused, kas äriseadustik peaks võimaldama osade heauskset omandamist ning kas osade heauskse

¹⁶⁹ Kook, K. Näilik tehing kui tühine tehing. Magistritöö. Tartu 2014, lk 45.

¹⁷⁰ Rammo, K., Koll, K., Niklus, I. Osaühingu osanike nimekirja õiguslik tähendus ja selle pidamine.

Justiitsministeerium: Tallinn 2011, lk 12. Arvutivõrgus:

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/osauhingu_osanike_nimekirja_oiguslik_tahendus_ja_selle_pidamine_0.pdf (05.03.2020).

omandamise võimalus peaks olema tagatud ka muude kui EVKs registreeritud osade puhul.¹⁷¹ Ühinguõiguse revisjonikomisjon on pakkunud välja, et õiguskäibe kindluse tagamiseks oleks otstarbekas ka EVKs registreerimata osade puhul võimaldada heauskne omandamine. Komisjon lisab, et heauskse omandamise aluseks peaks olema usaldusväärne register osanike andmetega. Pakutakse seega välja, et võiks äriseadustikku muuta selliselt, mis võimaldaks ka heausksel isikul osa osanike nimekirja andmetel tuginedes omandada õigustamata isikult.¹⁷² Ühinguõiguse revisjonikomisjon pakkus välja, et osanike nimekirja võiks hakata pidama notarid Eestis, et tekiks nii-öelda notariaalregister, mis on usaldusväärne ning millele heausksed kolmandad isikud saaksid toetuda.¹⁷³ Nende samade ettepanekutega on juba jõutud ka seaduse eelnõuni, kuid kahjuks need ettepanekud ei leidnud toetust.¹⁷⁴ Täpsemalt on osanike nimekirja problemaatikat analüüsitud käesoleva töö punktis 1.2.3.

Vastukaaluks Eesti õigusele on Saksa õiguse kohaselt heauskne omandamine GmbHG § 16 lg 3 alusel võimalik, see toodi seadusesse koos Gesetz zur Modernisierung des GmbH-Rechts und zur Bekämpfung von Missbräuchen (MoMiG)¹⁷⁵ jõustumisega 1. november 2008. Saksa õiguse kohaselt saab tugineda sellele, mis on kantud osanike nimekirja äriregistris. Kusjuures ei ole tehtud vahet sise- ja välissuhtel ehk registris olevale osanike nimekirjale saavad tugineda kõik. Heauskse omandamise tingimusteks on seatud, et (i) andmed, millele omandaja tugineb, on olnud registris valed vähemalt kolm aastat ning (ii) ebaõigsus ei ole omistatav õigustatud isikule ehk tegelikule omanikule. Täiendavalt ei ole nimetatud sätte kohaselt Saksa õiguses heauskne omandamine võimalik ka siis, kui omandajale oli teada volitustega seotud puudused (kui omandaja teadis, et kanne osaniku kohta ei ole õige) või polnud ta puudustest teadlik omapoolse raske hooletuse tõttu või kui osanike nimekirja kohta on esitatud vastuväide.¹⁷⁶ Seega on Saksa õigusele tuginedes heauskne omandamine võimalik, kui registriandmed on olnud valed vähemalt kolm aastat ning selles osas küsimusi ei teki. Samas paneb see osanikele endile kohustuse kontrollida, et registris oleks andmed alati õiged, et ei tekiks olukord, kui keegi ootab

¹⁷¹ Käerdi, M., Kärson, S., Kõve, V., Pavelts, A., Saare, K., Volens, U., Vutt, A., Vutt, M. Ühinguõiguse revisjoni analüüs-kontseptsioon. Tallinn 2018, lk 464. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/uhinguoiguse_revisjoni_analuus-kontseptsioon.pdf (01.04.2020).

¹⁷² *Ibidem.*, lk 516.

¹⁷³ Käerdi, M., Kärson, S., Kõve, V., Pavelts, A., Saare, K., Volens, U., Vutt, A., Vutt, M. Ühinguõiguse revisjoni analüüs-kontseptsioon. Tallinn 2018, lk 517. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/uhinguoiguse_revisjoni_analuus-kontseptsioon.pdf (27.04.2020).

¹⁷⁴ Äriseadustiku muutmise seadus (osa võõrandamine) 148 SE, seletuskirja lk 8. Arvutivõrgus: [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20\(osa%20v%C3%B5%C3%B5randamine\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20(osa%20v%C3%B5%C3%B5randamine)) (01.03.2020).

¹⁷⁵ Arvutivõrgus:

https://www.bgb1.de/xaver/bgb1/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGB1&jumpTo=bgb1108s2026.pdf#__bgb1__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgb1108s2026.pdf%27%5D__1585809752571 (01.04.2020).

¹⁷⁶ GmbHG § 16 lg 3.

ära kolmeaastase tähtaja ja siis saab tugineda heausksusele. Kolmeaastase tähtaja seadmine on piisav aeg, mille jooksul peaks igal osanikul olema võimalus kontrollida, kasvõi kord aastas, kas andmed tema kohta on ikka endiselt õiged.

Küsimusi tekitab Saksa õigusest tulenev teine võimalus tugineda heausksele omandamisele, mille kohaselt on võimalik heauskne omandamine, kui andmete ebaõigsus on omandatav tegelikult omanikule. Ei ole võimalik aru saada, mida see konkreetselt tähendab ehk millal saab öelda, et tegelik omanik on andmete ebaõiguse põhjustanud. Selgitatud on, et üks võimalus, millal saaks pidada andmete ebaõigsust tegeliku omandaja põhjustatuks, on siis, kui tegelik omanik ei ole näiteks nõudnud enda kandmist registrisse.¹⁷⁷

Näiteks on ühes Saksa lahendis välja tulnud olukord, kus aktsionär on oma aktsiatest ilma jäänud, kuna esindusõiguslik isik kuritarvitas talle antud volikirja ning võõrandas aktsiad aktsionäri teadmata omal äranägemisel. Kohus on pidanud siiski õigeks kaitsta aktsia omandajat, kuivõrd tema ei pea teadma aktsionäri ja esindusõigusliku isiku sisesuhetest ja kokkulepetest.¹⁷⁸ Seega on Saksa õiguses paremini kaitstud kolmandad isikud.

Eeltoodust võib järeldada, et Eestis EVKs registreerimata osaühingute puhul kolmanda isiku ja tühise käsutustehingu alusel osanikuks saanute vaheline käsutustehing on kehtiv, kuid et seda tehingut ei teinud osa omanik ehk puudus isik, kellel oleks käsutusõigus, siis ei ole sellel kehtiva käsutuse tagajärgi, st omand ei ole kolmandale isikule üle läinud, isegi kui ta oli nii-öelda heauskne, kuivõrd heauskne omandamine ei ole võimalik, v.a EVKsse registreeritud osaühingu puhul, mille osanike andmed omavad avalikku usaldatavust. Heauksel omandajal on võimalik nõuded esitada, näiteks osa eest makstud raha nõude, alusetu rikastumise sätete alusel. Kuivõrd kehtivas seaduses on EVKs registreeritud osaühingute puhul heausksete kolmandate isikute kaitse olemas, siis tuleks kaaluda sellise võimaluse reguleerimist ka EVKs registreerimata osade puhul. Selleks vajaks lahendamist eelkõige osanike nimekirja usaldatavuse probleem, sest äriregistris olevad andmed osanike kohta on registrivälised andmed ning neil puudub avalik usaldatavus.

¹⁷⁷ MoMiG. Begründung, S. 88. Arvutivõrgus:

[https://www.bgb1.de/xaver/bgb1/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGB1&jumpTo=bgb1108s2026.pdf#__bgb1__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgb1108s2026.pdf%27%5D__1585809752571. \(01.04.2020\).](https://www.bgb1.de/xaver/bgb1/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGB1&jumpTo=bgb1108s2026.pdf#__bgb1__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgb1108s2026.pdf%27%5D__1585809752571. (01.04.2020).)

¹⁷⁸ OLG Frankfurt am Main: Urteil vom 11.12.2012 - 5 U 106/11, p 22. Arvutivõrgus: <https://openjur.de/u/673764.html>.

3.2.3.2. Muud heausksed kolmandad isikud

Käesolevas punktis on analüüsitud tagajärgi isikule, kes on tühise käsutustehingu alusel saanud mõne asjaõiguse (pandi), samuti isikule, kes tuginevad heauskselt äriregistris olevatele andmetele näiteks juhatuse liikmete kohta. Sellisteks isikuteks võivad olla ametiasutused, äripartnerid või muud lepingupooled, kes teevad ühinguga koostööd või tehinguid. On vaja analüüsida, mis saab selliste isikute tehtud toimingutest ja tehingutest, kui nad on tuginenud andmetele, mis on sisse kantud sellise otsuse alusel, mille vastuvõtmisel hääletas isik, kes tegelikult ei olnud osanik, ja sellist otsust ei ole vastu võetud üldse ehk tegu on mitteotsusega ning andmed registris on ebaõiged.

Kolmandate isikute jaoks, kes teevad ühinguga tehinguid, näiteks sõlmivad lepinguid, on kõige olulisem, kes on esindusõiguslik isik. Nad tuginevad sellele, kes on ühingut esindama õigustatud äriregistri andmetel ja on küsitav, kas nende jaoks omab see mõju, kui hiljem tuleb välja, et isik, keda nad pidasid esindusõigust omavaks, on tegelikult valitud osanike otsusega, mida pole nii-öelda tegelikult olemas, kuivõrd see võeti vastu osanike hääletage, kes pole tegelikult osanikud ja selline otsus on tegelikult tühine. Käesoleva magistritöö punktis 1.2.3 on selgitatud osanike nimekirja tähendust kolmandate isikute suhtes, mis puudutab osanike andmeid äriregistris. Juhatuse liikmete andmetel on teistsugune tähendus äriregistris kui osanike andmetel. Nimelt vastavalt ÄS § 34 lg 2 esimesele lausele kehtib kanne kolmanda isiku suhtes õigena, välja arvatud, kui kolmas isik teadis või pidi teadma, et kanne ei ole õige. Loetelu kannetest on toodud ÄS § 65 ning seal on ka näiteks andmed juhatuse liikmete kohta, mis tähendab seda, et kolmanda isiku jaoks omavad need andmed avalikku usaldatavust ja juhatuse liikmete andmete õigsusele saavad nad tugineda. Ehk kui mõni tehingupartner või muu isik soovib mõne toiminguga jaoks teada, kes on esindusõiguslik isik, siis tema saab tugineda äriregistris registrikaardile kantud andmetele. Juhul kui hiljem selgub, et sellisel isikul tegelikult esindusõigus puudus, kuivõrd teda polnud valitud juhatuse liikmeks kehtiva otsuse alusel, siis tehtud toimingud ja tehingud jäävad endiselt kehtima isegi kui kanded juhatuse liikmete kohta hiljem kustutatakse, sest heausksed kolmandad isikud saavad tugineda ÄS § 34 lg 2. Ühingul endal võivad nõuded tekkida selle juhatuse liikme vastu, kui ta sõlmis ühingule ebasoodsaid tehinguid või kuidagi muul viisi kahjustas ühingut või selle liikmeid.

Ette võib tulla olukordi, kus kehtetu käsutustehingu alusel osanikuks saanud isik on seadnud pandi omandatud osale ja laseb selle kohta teha märke osanike nimekirja. Osa pantimise võimalus peab olema ette nähtud põhikirjas vastavalt ÄS § 151. Tekib küsimus, kas selline pant jääb kehtima, kui selle seadis isik, kes ei ole kehtivalt saanud osanikuks ja ta on jõudnud selle

osa juba omakorda edasi võõrandada. EVKs registreerimata osade puhul on vaja pandi seadmine teha notaris vastavalt ÄS § 151 lg 2 ning notar edastab äriregistripidajale teate pandi seadmisest kahe tööpäeva jooksul. Probleem siin seisneb just selles teate esitamises. Nimelt sätestab ÄS § 151 lg 5, et panditud osa võõrandamisel jääb pandiõigus osale kehtima, v.a kui osa omandaja tõendab, et pandiõigusest ei olnud võõrandamise ajaks äriregistripidajale teatatud ja osa omandaja ei teadnud pandiõigusest ega pidanudki sellest teadma. Seega on teoreetiliselt võimalik olukord, kus pandipidaja jääb tagatisest ilma, kuna osa on vahepeal võõrandatud omakorda järgmisele isikule enne, kui notar jõudis äriregistrisse teate saata pandi registreerimise kohta. See võib olla üks põhjus, miks EVKs registreerimata osade pantimist väga sagedasti ei kasutata, kuivõrd pandipidaja seisukohast on need üsna ebakindlad.¹⁷⁹ Selliseid olukordi on võimalik tõlgendada samuti vastuolus olevaks heade kommetega, kuivõrd need ei ole ühiskonnas kooskõlas moraaliga, ehk siis sellist käsutustehingut, mille eesmärk oli vabaneda seatud pandist. Seda olukorda on käsitletud täpsemalt ka magistritöö teises peatükis. Sarnaselt sellega, et ei ole võimalik EVKs registreerimata osa heauskselt omandada, ei ole võimalik ka EVKs registreerimata osa pantida heauskselt ning seega ei ole pandipidajad väga hästi kaitstud seaduse tasandil. Ühinguõiguse revisjonikomisjon on teinud ka ettepaneku võimaldada sarnaselt heausksele osa omandamisele ka pandiõiguse omandamist osa suhtes heauskse pandipidaja poolt. Komisjon lisas, et pandiõiguse heauskse omandamise eeldused peaksid kattuma osa heauskse omandamise eeldustega.¹⁸⁰

Täiendavalt, isegi kui kehtetu käsutustehingu alusel osanikuks saanud isik seab EVKs registreerimata osaühingu osale pandi ja see ka registreeritakse, siis tegelikult sellist panti ei teki, kuivõrd seda ei ole seadnud isik, kes on osa omanik ehk tal puudub osa käsutusoigus ehk ka pandi seadmise õigus. Seega on samamoodi pandipidaja olukorras, kus ta jääb enda tagatisest ilma. Mõnevõrra paremas seisus on osaühingud, mille osad on EVKs registreeritud. Kõik eelnev väljatoodu pandi kohta ei kehti EVKs registreeritud osade puhul vastavalt ÄS § 151 lg-le 6, sest EVKs registreeritud osadele ei kehti ÄS § 151 lg 2, 4 ja 5. EVKs registreeritud pandi puhul läheb pant uuele omandajale üle. Ehkki on EVKs registreeritud osade puhul võimalik ka heauskne omandamine, siis pandi olemusest tulenevalt ei ole see siiski võimalik ilma, et üle läheks ka pandiga tagatav nõue.¹⁸¹ Seega isegi EVKs registreeritud osade puhul juhul kui pant

¹⁷⁹ Rammo, K., Koll, K., Niklus, I. Osaühingu osanike nimekirja õiguslik tähendus ja selle pidamine.

Justiitsministeerium: Tallinn 2011, lk 13 Arvutivõrgus:

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/osauhingu_osanike_nimekirja_oiguslik_tahendus_ja_selle_pidamine_0.pdf (05.03.2020).

¹⁸⁰ Käerdi, M., Kärson, S., Kõve, V., Pavelts, A., Saare, K., Volens, U., Vutt, A., Vutt, M. Ühinguõiguse revisjoni analüüs-kontseptsioon. Tallinn 2018, lk 516. Arvutivõrgus:

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/uhinguoiguse_revisjoni_analuus-kontseptsioon.pdf (27.04.2020).

¹⁸¹ Rammo, K., Koll, K., Niklus, I. Osaühingu osanike nimekirja õiguslik tähendus ja selle pidamine.

läheb üle, siis tegelikkuses nõue, mille tõttu pant seati ei ole selle isiku vastu, kes on osanik vaid isiku vastu, kes osa üle andis.

Nagu eelnevalt selgus, siis heauskne omandamine Eestis on võimalik EVKs registreeritud osade puhul, mis tuleneb EVKS § 9 lg-st 2. Seega nõuded selles peatükis ei kohaldu, kui tegemist on heauskse omandajaga. Kui on tuvastatud, et tegemist oli heauskse omandajaga, siis temale on osaühingu osa üle läinud ja temast saab osanik. Rõhutada tuleb, et osa käsutustehingu puhul või pandi kehtivuse seisukohalt on heauskus võimalik vaid EVKs registreeritud osade puhul.

Kolmandad heausksed isikud, keda veel tühised käsutustehingud mõjutada võivad, on ühingute võlausaldajad pankrotimenetluses. Näiteks siis, kui pankrotimenetluse käigus püütakse varasid ühingust välja viia, tehes käsutustehinguid, mis on vastuolus heade kommetega. Selle kohta on olemas ka Riigikohtu praktika. Nimelt on ühes kaasuses käsitletud olukorda, kus enne pankrotimenetluse algust on püütud välja viia kaks kinnistut selliselt, et asutatakse mitterahalise sissemaksega kaks uut tütarühingut, mis siis hiljem omakorda edasi võõrandatakse lähikondsetele ja lõpuks välismaise päritoluga isikule. Sellise tegevusega tekitati olukord, kus võlausaldajatel ei olnud võimalik enda nõudeid võlgniku vastu enam maksma panna.¹⁸² Kuivõrd hageja on nõudnud ainult selliste käsutustehingute tühistamist, mis puudutas tütarühingute asutamist, siis on asunud kohus järeldusele, et need tehingud on kehtivad, kuivõrd need ei kahjusta kuidagi võlausaldajaid, sest asutatud on 100% osalusega tütarühingud ja seega ei ole võlausaldajate kahjustamine võimalik.¹⁸³ Kolleegium lisas, et ei nõustu ringkonnakohtu seisukohaga, mille kohaselt võib võlausaldajaid kahjustada ka selline tehing, millele järgnevad muud tehingud, nt kirjeldatud kaasuses tütarühingu osade edasivõõrandamine. Kolleegium täpsustas, et huve peab kahjustama see tehing, mille tagasivõitmist nõutakse, ja kuivõrd selliste tehingute tagasitäitmist ei ole nõutud, siis ei saa ka seda rahuldada.¹⁸⁴ Ehk kaasuses ei nõutud mitte tütarühingute osaluste müügi tagasitäitmist, vaid kinnistute mitterahalise sissemaksena üleandmist. Seega on võlausaldajatele väga oluline olla nõuete esitamisel täpne ja põhjendada, millised konkreetsed tehingud ahelas põhjustavad neile kahju ning mis alustel soovitakse nende tühistamist nõuda.

Justiitsministeerium: Tallinn 2011, lk 11 Arvutivõrgus:

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/osauhingu_osanike_nimekirja_oiguslik_tahendus_ja_selle_pidamine_0.pdf (05.03.2020).

¹⁸² RKTko nr 2-16-18267.

¹⁸³ *Ibidem.*, p 18.

¹⁸⁴ *Ibidem.*, p 20.

Kui võrrelda Eesti õigust Saksa õigusega osa pandi seadmise teemal, siis ka Saksa õiguse kohaselt on pandi seadmine lubatud ja samas vormis on osa käsutustehingu tegemine ehk notariaalne vorm.¹⁸⁵ Samas ei leia Saksa õigusest viiteid selle kohta, kuidas pant kajastub ehk kuidas on teada, et osale on seatud pant. Tekib küsimus, kui hea tagatis see pandipidajale on, ja seega on siin mõnevõrra sarnane olukord Eestiga, kuigi Eestis on lahendatud seaduse tasandil see paremini, sest vähemalt kantakse pant osanike nimekirja. Täiendavalt on küsimusi tekitav, kuidas Saksa õiguses suhtuda osa võõrandamisel pandi püsimisse jäämisele, kui pant kuskilt ei kajastu.

Seega ühingu äripartnerid kui kolmandad isikud on vähemalt äriregistris olevate andmete kohta, mis puudutab juhatuse liikmete esindusõigust, kaitstud, kuivõrd nemad saavad tehingute tegemisel tugineda sellele, kes on kantud registrikaardile, ning ei pea olema teadlikud sisesuhetest. Kaitsetumas olukorras on pandipidajad, kellele jääb risk, et enne pandi seadmist võõrandatakse osa edasi ja pant ei jää nõuet tagama. Seega tasuks kaaluda seaduse muudatusi, mis sarnaselt osa heausksele omandamisele võimaldaksid ka pandiõiguse omandamist osa suhtes heauskse pandipidaja poolt.¹⁸⁶ Täiendavalt võib pidada kaitsetumateks isikuteks ühingu võlausaldajaid, kui käsutustehinguid tehes püütakse ühingust vara välja viia ja seeläbi võlausaldajaid kahjustada.

¹⁸⁵ BGB § 1274.

¹⁸⁶ Käerdi, M., Kärson, S., Kõve, V., Pavelts, A., Saare, K., Volens, U., Vutt, A., Vutt, M. Ühinguõiguse revisjoni analüüs-kontseptsioon. Tallinn 2018, lk 516. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/uhinguoiguse_revisjoni_analuus-kontseptsioon.pdf (27.04.2020).

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk oli välja selgitada sellised moraalinormide rikkumised, mida on peetud piisavalt raskeks rikkumiseks, et see tooks kaasa käsutustehingu tühisuse. Lisaks analüüsiti kes ja millal saab tugineda osade käsutustehingu tühisusele heade kommetega vastuolu tõttu ning millised on selle käsutustehingu tühisuse tagajärjed.

Esimese peatüki üldised eesmärgid oli välja selgitada millised on käsutustehingu tegemise üldised eeldused ja mis on osa käsutustehingu tagajärjed. Kehtivaks käsutustehinguks on kindlasti vajalik, et seda teeb teovõimeline õigustatud isik, ehk osanik isiklikult, kellel on osa käsutusõigus. Täiendavalt saab kehtivat käsutustehingut teha ka õigustamata isik, juhul kui käsutusõigust omav isik selle hiljem heaks kiidab TsÜS § 114 lg 2 kohaselt. Osanikul on õigus ka volituse alusel volitada kedagi teist hääleõigust või osalemisõigust teostama. Volituse puhul peab olema selgelt volituse sisu piiritletud, et esindaja teaks, milline on osaniku tegelik tahe. Samuti tuleb meeles pidada seda, et juhul kui EVKs registreeritud osa hoitakse esindajakontol, tuleb väga selgelt reguleerida esindajakonto ja tegelike osanike vahelised suhted, kuivõrd juriidiliselt on osanik see, kes on kantud EVK registrisse ehk siis esindajakonto omanik.

Selleks, et käsutustehing saaks kehtida, peavad olema täidetud ka vorminõuded. Praegu on kehtiva käsutustehingu tegemiseks vaja seda, et EVKs registreerimata osad oleks võõrandatud notari juures. See on ebavõrdne olukord, kuivõrd EVKs registreeritud osade puhul vorminõuded puuduvad ehk osaühingu osa käsutustehingu võib teha ka suulise kokkuleppe alusel väärtpaberiülekanne kaudu. Seadusandja on otsustanud sellist ebavõrdset olukorda muuta ning alates augustist 2020 hakkavad kehtima uued äriseadustiku sätted, mille kohaselt on võimalik EVKs registreerimata osasid võõrandada kirjaliku taasesitamist võimaldavas vormis. See ei ole küll võrdne EVKs registreeritud osadega, kuid lihtsustab oluliselt tehingute tegemist ning muudab atraktiivsemaks Eesti osaühingute osadega tehingute tegemise. Mis vorminõuete muutmise võib kaasa tuua on see, et kuna käsutustehingute arv tõenäoliselt tõuseb, siis elavnevad ka pahatahtlikud isikud, kes hakkavad olukorda ära kasutama ja suureneb heade kommetega vastuolus olevate käsutustehingute arv, kuivõrd tehingute tegemine muutub oluliselt lihtsamaks, kuna teatud tingimustel on seda võimalik teha lihtkirjalikus vormis.

Täiendavalt on esimeses peatükis analüüsitud, milliseid tagajärgi kehtiv käsutustehing kaasa toob ühingule endale ja seejärel, millised mõjusid see avaldab kolmandatele isikutele. Keskseks probleemiks osutus siin osanike nimekirja tähendus üldiselt. Täpsemalt, milliseid andmeid äriregistris saab pidada siduvaks ja milliseid mitte. Kuivõrd osanike andmed on äriregistris vaid

informatiivsed, siis siin on suur probleem, kuivõrd eriti kolmandate isikute puhul on keeruline leida alus, millele nad peavad tuginema ja mida saavad pidada õigeks. Äriregistris ei ole kuidagi eristatud registrikanded registrivälistest kannetest ehk ei ole võimalik aru saada, millised neist on siduvad ja millised ainult informatiivse tähendusega. Riigikohtu praktikat analüüsidest oli ka lahendeid, kus maakohus või ringkonnakohus ise oli ekslikult tuginenud äriregistri andmetele osanike kohta, kuigi need on ainult informatiivsed ja seaduse kohaselt peab osanike nimekirja ühingu juhatus või EVK. Juhul kui osaühingu osad on EVKs registreeritud, saab tugineda sellele, mis on EVKs registreeritud, ja pidada osanikuks isikut, kes on seal kirjas. Registreerimata osaühingu osade puhul peab osanike nimekirja ühingu juhatuse liige, kes peab pidama korrektset nimekirja ja tegema muudatuse korral sinna paranduse.

Magistritöö teises peatükis analüüsiti, millist käsutustehingut saab pidada heade kommetega vastuolus olevaks käsutustehinguks. Esmalt käsitleti käsutustehingu heade kommete vastasuse kriteeriume ehk mida peetakse vastuolus olevaks heade kommetega ning püüti sisustada selle mõistet. Järelduse kohaselt, kuivõrd puudub kinnine loetelu olukordadest või juhtumitest, millele tugineda, siis õiguskirjandust lugedes selgus, et heade kommetega on vastuolus see, mida ühiskonnas peetakse ebamoraalseks ning taunitavaks. Seega ei tulene selgelt seadusest, mida saab pidada heade kommetega vastuolus olevaks ja lihtsasti sellele praktikas tugineda. Samas ei ole vajadust seaduse muudatusteks, mis puudutab heade kommetega vastuolus olevate tehingute mõistet või selle sisustamist. Heade kommetega vastuolu on oma sisult määratlemata õigusmõiste. Ei ole võimalik kirja panna seadusesse kinnist loetelu olukordadest, mida saab lugeda heade kommetega vastuolus olevaks ja mida mitte. Sellest tulenevalt tuleb heade kommetega vastuolus olev tehing tuvastada üksikjuhtumi põhiselt. Eesti kohtusüsteemi ning kohtunikesse tuleb uskuda, kuivõrd nemad on võimelised hindama, mis konkreetsetel ajahetkel on moraalne ja mis mitte. Selles osas ei ole vaja senist praktikat muuta, vaid pigem tugineda varasemale kohtupraktikale lahendite tegemisel ja see kindlasti täiustub aja jooksul.

Materiaalsete eelduste ehk osa käsutustehingu sisust tulenevate eelduste puhul tuli analüüsida kohtupraktikat. Osaühingute osa käsutustehingu tühisusest heade kommete vastuoluga seoses saab olemasoleva praktika puhul rääkida peamiselt juhtudel, kui selline käsutustehing on eesmärgilt heade kommetega vastuolus. Nii Eesti kui Saksa praktika kohaselt saab sarnaseks pidada seda, et igal juhul peab olema tõendatud asjaolu, et soovitakse mõnda teist isikut kahjustada ning selline tehing peab rikkuma õiglaselt mõtlevate inimeste sündsustunnet. Läbivalt mitmes lahendis on Riigikohus asunud seisukohale, et eelkõige on osa käsutustehingu eesmärk vastuolus heade kommetega, kui sellega soovitakse vältida ÄS § 177 tulenevat hääleõiguse piirangut. Taolisi lahendeid oli mitmeid, seega on hääleõiguse piirangu suhtes välja

kujunenud üsna kindel praktika, mis puudutab osa käsutustehingu tühisuse tuvastamist heade kommete vastuolu alusel. Täiendavalt on peetud heade kommetega vastuolus olevaks selliseid käsutustehinguid, mille eesmärk on vältida näiteks ostueesõigust. See tähendab, et kui on võimalik tõendada, et sellise käsutustehingu eesmärk oli kahjustada teist osanikku, et ta ei saaks ostueesõigust kasutada, siis saab siin tuvastada heade kommetega vastuolu. Veel võiks kaaluda heade kommetega vastuolus olevaks käsutustehingut, kui selle eesmärk on seada osale pant ning enne pandi registreerimist võõrandada osa kolmandale isikule. ÄS § 151 lg 5 kohaselt, kui osa omandaja tõendab, et pandiõigusest ei olnud võõrandamise ajaks äriregistrile teavitust tehtud, siis pant omandaja suhtes ei kehti. See tekitab aga olukorra, kus pandipidaja jääb enda tagatisest ilma. Seega tasub ka seaduses võib-olla kaaluda muudatuse tegemist, sest sellisel kujul ei ole osa pant väga tõhus tagatis.

Osa käsutustehingu heade kommetega vastuolu tuvastamisel tulenevalt tehingu eesmärgist oli vajalik analüüsida, millised seosed peavad olema loodud osa käsutustehingu võõrandaja ja omandaja vahel, et oleks võimalik tõendada, et nad on seotud isikud ja seega teadlikud ning kokku leppinud tehingu tegelikus eesmärgis. Üldjuhul tehakse selliseid heade kommetega vastuolus olevaid tehinguid just seotud osapoolte vahel, kuivõrd neil on ühine majanduslik huvi tehingut teha. Kui tulumaksuseaduses on välja toodud seotud isikute mõiste, siis tegelikkuses võivad tänapäeval olla tehingute struktuurid oluliselt keerulisemad ja ulatuda ka välismaiste ühinguteni, kus tegeliku kasusaaja tuvastamine on oluliselt keerulisem või isegi võimatu. Analüüsiti, kuidas oleks võimalik tuvastada, et isikud on seotud isikud. Esmalt on võimalik analüüsida, kas näiteks on teinud pereliikmed omavahel tehinguid, juriidilised isikud, kus on samad juhtorgani liikmed jne. Lõppfaasis on oluline see, et omandaja ja võõrandaja huvid oleksid samad ja nende eesmärk on tekitada kahju osatühingule või selle liikmetele. Seega on tõendamisel vajalik leida võõrandaja ja omandaja vahel selline seos, mis võimaldaks tõendada nende sarnased huvid ja eesmärgid. Probleemina toodi töös välja see, et Eesti ühingute puhul peavad tegelikud kasusaajad olema registreeritud äriregistris ja seega saab need andmed äriregistrist vajadusel kätte, kui sellist kohustust on täidetud. Küsitavusi tekitab see, kui õigeks neid andmeid saab pidada, ja see võiks olla mõne järgmise uurimistöö teema. Oluliselt keerulisem on tuvastada tegelikku lõplikku kasusaajat, kui osa käsutustehingu pool on välismaine ühing, mille struktuur on keeruline ja kasusaajate kohta info saamine praktiliselt võimatu. Kui praegu küsib EVKs registreerimata osa võõrandamise puhul andmeid tegelike kasusaajate kohta notar osa käsutustehingu tegemisel ja tavapäraselt peab selleks esitama kuni ahela lõpuni registrikaardid või muud dokumendid, millelt nähtub ühingu omanik või tegelik

kasusaaja, siis ilmselt kui augustis tuleb seadusemuudatus, tekib küsimus, kellele see kohustus lasub, kui üldse, ja kui keeruliseks tegelikult võib minna seotud isikute tuvastamine.

Formaalseid eeldusi osa käsutustehingu heade kommete vastuolu tuvastamisel käsitleti magistritöö teises peatükis. Osa käsutustehingu tühisuse tuvastamiseks on vaja esitada tuvastushagi õigustatud isikul. Õigustatud isik on see, kellel on olemas õigustatud huvi sellist hagi esitada ehk kelle õigusi on rikutud osa käsutustehinguga. Tõenditena saaks näiteks kasutada käsutustehingu alusel tehtud muid tehinguid, milleks võivad olla osanike otsused. See tähendab seda, et kuna käsutustehing saab olla vastuolus heade kommetega oma eesmärgist tulenevalt, siis selle eesmärgi sisustamiseks on vaja kas osanike otsust, mille alusel on võimalik tõendada, et algse käsutustehingu eesmärk oli teisi osanikke või osaühingut kahjustada. Näiteks võib olla osanike otsuse sisu seotud hääleõiguse piirangu vältimisega, mille tulemusel kahjustatakse nii teisi osanikke kui ka ühingut ennast. Seega on võimalik läbi selle otsuse tõendada, et käsutustehing on tehtud eesmärgiga teisi kahjustada.

Magistritöös leiti, et seadus ja kohtupraktika ei sea piiranguid tuvastushagi esitamise tähtajale. Oluline on, et käsutustehingu tühisuse korral ei ole asja omandit vaja eraldi tagastada, kuna see, kes soovis omandada, pole osanikuks saanud. Uus isik peab andma nõusoleku enda kustutamiseks osanike nimekirjast ning andma tegelikule omanikule välja selle, mille ta osast on saanud. Kõik saadud kasu, mis tühise käsutustehingu alusel soovitakse välja nõuda, toimub alusetu rikastumise sätete alusel ning sellele kehtib kolmeaastane aegumistähtaeg.

Magistritöö viimases peatükis käsitleti, kas ja kuidas heade kommetega vastuolus olev käsutustehing ja selle alusel tehtud otsused mõjutavad käsutustehingu pooli, ühingu sise- ja välissuhteid. Esmalt analüüsiti, milliseid võimalikke nõudeid käsutustehingu pooled saaksid üksteise vastu esitada lisaks sellele, et osa üleandja muudatus tuleb teha osanike nimekirjas. Nõuete alused olid seotud nii alusetu rikastumise sätetest tulenevalt kui ka analüüsiti võimalikke kahju hüvitamise nõudeid. Leiti, et lõpptulemusena peab taastuma algne olukord.

Osaühingu mõjude puhul on tähtsaim see, mis saab osanike otsusest, mille tegemisel on hääletanud isik, kes ei ole kehtivalt saanud osanikuks ehk kellel puudus osa käsutusõigus. Kui kohus on käsutustehingu tühisuse tuvastanud, siis ka tehtud otsustel ei ole mõju ning neid ei ole vastu võetud, isegi kui isik, kellel puudus otsustusõigus, ei oma piisaval hulgal hääli, et selliseid otsuseid vastu võtta. Rikkumine seisneb just selles, et otsuse tegemisele ei olnud kaasatud tegelik osanik. Kui sellise otsuse alusel on tehtud toiminguid, tuleb need tagasi pöörata ja taastada algne olukord. Isegi juhul kui ühingu juhatusel on kahtlusi tehingu kehtivuses, siis tal

puuduvad alused, et keelduda osanike andmete muutmisest osanike nimekirjas. Juhatusel on kohustus muudatus teha, kui talle on esitatud sellekohane teave ja käsutustehingut tõendav dokument.

Kõige suurem probleemkoht, mis töö käigus selgus, on kaitsetud kolmandad isikud. Näiteks sellised isikud, kes teevad käsutustehingu isikuga, kes on osanikuks saanud tühise käsutustehingu alusel. Praegu seadusest neile kaitset ei tulene, käsutustehing on küll kehtiv, kuid see ei too kaasa käsutuse tagajärgi ehk heauskne omandaja ei saa osa omanikuks. Analüüsi tulemusel leidis kinnitust, et selline võimalus on ainult EVKs registreeritud osade puhul. Kanne EVKs tekitab avaliku usaldatavuse, mis annab aluse heauskseks omandamiseks, EVKs registreerimata osaühingu puhul paraku mitte, kuivõrd osanike andmetel puudub avalik usaldatavus. Olukorra võiks lahendada see, kui ka EVKs registreerimata osade puhul antaks osanike andmetele kannete tähendus ja võimalus heauskseks omandamiseks.

Teiseks probleemkohaks kolmandate isikutega seoses käsutustehingu tagajärgedega on osa pantimine. Pandipidajatele ei taga seaduses sätestatu pandi kestmist, kuivõrd kui pandi seadmise teade ei jõua äriregistrisse piisavalt kiiresti, siis on võimalik, et osa võõrandatakse vahepeal ning pant ei teki uue omaniku suhtes. Ehk kui osa käsutustehing tehakse aja jooksul, millal ei ole jõutud veel äriregistrisse pandi seadmise teadet esitada, siis see kuidagi ka uut omanikku ei mõjuta. Sellist käsutustehingut saab aga pidada vastuolus olevaks heade kommetega, kuivõrd selle eesmärk on pandist vabanemine ja seega pandipidaja kui kolmanda isiku kahjustamine. Seetõttu võib olla vajalik läbi vaadata pandi seadmise regulatsioon, et ka tegelikult osale pandi seadmine täidaks ettenähtud eesmärgi ja välistaks pahausksete isikute toimingud. Nii heauskse omandamise kui ka pandipidajate õiguste kaitsega seoses on ühinguõiguse revisjonikomisjon teinud samuti asjakohaseid ettepanekuid seadusemuudatusteks.

Magistritöös leiti, et on oluline mõista, millistel juhtudel ja milliste eelduste täitumisel on võimalik heade kommetega vastuolule tugineda käsutustehingu puhul ning mida selline käsutustehingu tühisus kaasa toob. Eriliselt kaitsetud tühiste käsutustehingute puhul on heausksed kolmandad isikud. Töös on välja toodud asjaolud, mida on vaja tõendada ning milliseid seoseid luua, et saaks tõendada tehingu vastuolu heade kommetega.

Invalidity of the share transfer and its impact on the company's internal and external relations.

Abstract

The aim of the master's thesis was to find out who can rely on the nullity of a share transaction due to the contrary of good morals and what are the consequences of such transaction. The master's thesis is mainly aimed at private limited companies. Both material and formal assumptions were analysed. In addition, the consequences of such invalid transactions and the positions reached by the courts and the development of the existing case law was analysed. The most important was the analysis of the impact of the nullity of share transaction on the company's internal and external relations.

The topicality of the master's thesis is expressed in the fact that more and more people are trying to find ways to take advantage of the ambiguity arising from the law in their interests. As the law does not clearly list the conditions under which a transaction is certainly contrary to good morals and therefore void, malicious people are tempted to experiment with boundaries. It is also not clear when and who can invoke the invalidity of a share transaction, and it is confusing in which cases a share transaction contrary to good morals affects the company's internal and external relations. As transactions that are contrary to good morals are difficult to identify in practice, this is the reason why the topic of this master's thesis has been chosen.

The concept of conflict with good morals, what is not moral in the opinion of society is considered to be contrary to good morals. An issue that is moral has always been important to humanity. The philosopher R. Dworkin has already discussed the subject of morality and justice and has pointed out that morality is closely linked to law. What is moral at some point in time may not be in ten years, and vice versa. Perceptions of morality change over time and also vary from country to country. Morality can also be related to religious views. Thus, the laws do not clearly state what is contrary to good morals, i.e. moral, and what is not.

In the master's thesis the data collection method and the data processing method have been used. The master's thesis has analysed the relevant specialist literature and case law, provided examples of both Estonian and German law. The obtained results have been interpreted and the content is an analytical study. Examples of German law are given in particular, in order to understand what is considered in German law to be part of share transactions that is contrary to good morals. The master's thesis is divided into three chapters, in which each subchapter has its own research questions.

The general objectives of the first chapter were to find out what are the general preconditions for making a share transaction and what are the consequences of a share transaction. For a valid share transaction, it is necessary that it is performed by a legally entitled person, i.e. a shareholder personally, who has a right to transfer the share. In addition, a valid share transaction can also be performed by an unjustified person, if the person with the right of transfer subsequently approves it in accordance with § 114 (2) of the General Part of the Civil Code Act. A shareholder also has the right to authorize another person to exercise the right to vote or participate based on an authorization. In the case of a power of attorney, the content of the power of attorney must be clearly defined so that the representative knows the real will of the shareholder. It must also be remembered that if the share registered in the Estonian register of securities (ERS) is kept in a nominee account, the relationship between the nominee account holder and the actual shareholders must be regulated very clearly, as the shareholder is legally who is entered in the ERS register, i.e. the owner of the share is nominee account holder.

For a share transaction to be valid, the formal requirements must also be met. In order to perform a valid share transaction, it is necessary that the shares not registered in the ERS has to be transferred at notary. This is an unequal situation, as there are no formal requirements for the shares registered in the ERS, i.e. the share transaction of a private limited company's share can also be performed based on an oral agreement through securities transfer by banks. The legislator has decided to change this unequal situation, and from August 2020 new provisions of the Commercial Code will come into force, according to which parts not registered in the ERS can be transferred simply in a form that can be reproduced in writing. Although it is still not equal to the shares registered in the ERS, it significantly simplifies transactions and makes transactions with shares of Estonian private limited companies more attractive. The change in formalities may lead to the fact that as the number of share transactions increases, there is a high probability that malicious persons will start to take advantage of the situation and the number of share transactions contrary to good morals will increase. The reason for the increase in the number of transactions is that it becomes much easier to make transactions. This possibility does not automatically extend to all shares not registered in the ERS, but only to those whose articles of association allow it and whose share capital is at least 10,000 euros and fully paid.

If the share transaction of a private limited company has been performed by an entitled person, following the formal requirements, then the first chapter analyses how it affects the company and third parties. The central issue here was the significance of the list of shareholders in general. Specifically, which data in the commercial register can be considered binding and

which cannot. As the shareholders' data in the commercial register are only informative, there is a big problem here, as it is difficult to find a basis, especially for third parties, on which they must rely, and which can be considered correct. The Commercial Register does not in any way distinguish between registry entries and entries outside the register, i.e. it is not possible to understand which of them are binding and which are only for information purposes. Analysing the case law of the Supreme Court, there were also decisions where the county court or the circuit court itself had erroneously relied on the data of the commercial register on shareholders, although they are only informative and according to law the list of shareholders is maintained by the company's management board or ERS. If the shares of a private limited company are registered in the ERS, it is possible to rely on what is registered in the ERS and consider a person who is listed there as a shareholder. In the case of unregistered shares of a private limited company, the list of shareholders is maintained by a member of the management board of the company, who must maintain a correct list and make corrections in the event of a change.

The second chapter of the master's thesis analysed which part of the share transaction can be considered as a share transaction contrary to good morals. First, the criteria of contrary to good morals, i.e. what is contrary to good morals, were addressed. According to the conclusion, in the absence of a closed list of situations or cases to rely on, a reading of the legal literature revealed that good morality is contrary to what is considered immoral and reprehensible in society. Thus, it does not clearly follow from a law what can be considered contrary to good morals and can easily be relied on in practice. At the same time, there is no need for amendments to the law concerning the concept or furnishing of transactions contrary to good morals. Contradiction to good morals is an indefinite legal concept. It is not possible to write in law a closed list of situations that can be considered contrary to good morals and which cannot. Consequently, a transaction contrary to good morals must be identified on a case-by-case basis. In this respect, there is no need to change the current practice, but rather to build on previous case law in reaching decisions, and this will certainly improve over time.

In the second chapter the material assumptions were analysed. The assumptions arising from the content had to be examined, and for this purpose the case law of the Estonian Supreme Court was analysed and examples of German law were given. The invalidity of a private limited company's share transaction in connection with a conflict of good morals can be said in the current practice, mainly in cases where such a transaction is contrary to good morals for its purpose and with desire to harm other person. The views expressed in Estonian legal practice are similar to German legal practice, because it is stated that, in any event, it must be established that there is a desire to harm another person and this kind of a transaction must infringe on the

sense of decency of people who think fairly. Throughout several decisions, the Supreme Court has taken the position that, in particular, the purpose of a share transaction is contrary to good morals if it is intended to avoid the restriction of voting rights arising from § 177 of the Commercial Code. There were a number of such solutions, so there is a fairly well-established practice with regard to the restriction of voting rights, which concerns the determination of the invalidity of share transaction on the basis of a conflict of good morals. In addition, transactions aimed at avoiding, for example, a right of first refusal have been considered contrary to good morals as well. This means that if it can be shown that the purpose of such a share transaction was to harm another shareholder so that he could not exercise the pre-emption right, then a breach of good morals can be established here. A third option that could be considered for a share transaction contrary to good morals is to pledge a share and transfer the share to a third party before registering the pledge. Pursuant to § 151 (5) of the Commercial Code, if the acquirer of the share proves that the right of pledge had not been notified to the commercial register at the time of the share transfer, the pledge does not apply to the acquirer. However, this creates a situation where the pledgee loses his collateral. Therefore, it may be worth considering an amendment to the law, as the current pledge is not a very effective guarantee.

In order to identify a breach of good morals, it was necessary to analyse the links that must be established between the transferor and the transferee of share transaction in order to demonstrate that they are related parties and therefore aware of and agreed on the actual purpose of the transaction. As a general rule, such transactions, contrary to good morals, are carried out between related parties in so far as they have a common economic interest in concluding the transaction. While the Income Tax Act introduces the concept of related parties, in reality today, transaction structures can be significantly more complex and extend to foreign companies, where identifying the beneficial owner is significantly more difficult or even impossible. It was analysed how it could be established that the parties are related parties. First, it is possible to analyse whether, for example, family members have entered into transactions with each other, legal entities with the same members of the management body, etc. In the final stage, it is important that the interests of the transferee and the transferor are the same and that their purpose is to cause damage to the private limited company or its members. Therefore, in the course of proof, it is necessary to find a connection between the transferor and the transferee which would enable to prove their similar interests and objectives. The problem was pointed out in the work that in the case of Estonian companies the actual beneficiaries must be registered in the commercial register and thus these data can be obtained from the commercial register if necessary, if such an obligation has been fulfilled. The question arises as to how accurate this data can be, and this could be the subject of some future research. It is significantly more

difficult to identify the actual final beneficiary if part of the share transaction is a foreign company, the structure of which is complex, and it is practically impossible to obtain information about the beneficiaries. If the notary currently asks for information on the beneficial owners when making a transaction and normally has to provide register cards or other documents showing the owner or beneficial owner until the end of the chain, the question will probably arise, if at all, and how difficult it may actually be to identify the persons involved if the new law enters into force in August.

The formal preconditions for identifying a conflict with the good morals of a share transaction were also addressed in the second part of the master's thesis. In order to establish the invalidity of the share transaction, it is necessary to file an action for identification with the entitled person. However, the entitled person is the one who has a legitimate interest in bringing such an action, i.e. whose rights have been violated with the share transaction. In order to prove that rights have been violated, it is certainly helpful to have evidence on which to rely. Such evidence includes, for instance, other transactions under a share transaction, which may be decisions of shareholders. This means that since a share transaction may be contrary to good morals precisely because of its purpose, a resolution of the shareholders is required to establish that purpose, on the basis of which it can be interpreted that the original share transaction was intended to harm other shareholders or the private limited company. For example, the content of a shareholders' resolution may relate to the avoidance of a restriction on voting rights, to the detriment of other shareholders as well as to the company itself.

It was found in the master's thesis that the law and case law do not impose restrictions on the term of an action for a declaration. It is important that in case of the invalidity of the share transaction, it is not necessary to return the ownership of the thing separately, because the person who wanted to acquire has not become a shareholder. The new person must give his consent to his removal from the list of shareholders and issue to the beneficial owner what he has received from the share. Any benefit obtained which is sought to be recovered under a void share transaction shall be subject to the provisions on unjust enrichment and shall be subject to a limitation period of three years.

The last chapter of the master's thesis dealt with whether and how a share transaction contrary that is contrary to good morals and the decisions made on the basis thereof affect the internal and external relations of the company. It was first analysed what possible claims the parties of such transaction could make against each other, in addition to the fact that the change of the transferor of the share must be entered in the list of shareholders. The bases of the claims were

related both due to the provisions on unjust enrichment and claims for damages. As a result, a fair situation must be restored, for example, if it was desired to avoid a restriction of voting rights, for example, claims for damages can be made against that shareholder and he is subject to a restriction of voting rights under the Commercial Code and his votes are not taken into account. Thus, the original situation is restored, and the association and its members can manage the association and make decisions in such a way that the circle of shareholders corresponds to reality.

In the case of the effects of a private limited company, the most important thing is what becomes of the resolution of the shareholders, in the making of which the person who has not validly become a shareholder has voted. If the court finds that the transaction is void, the decisions taken have no effect and have not been adopted, even if the person without the right to decide does not have sufficient votes to take such decisions. The infringement consists precisely in the fact that the actual shareholder was not involved in the decision making. If actions have been taken on the basis of such a decision, they must be reversed, and the original situation restored. Even if the company's management board has doubts about the validity of the transaction, it has no grounds to refuse to change the shareholders' information in the list of shareholders. The management board member is obliged to make the change in the list of shareholders if he or she has been provided with the relevant information and a document certifying the share transaction.

The biggest problem that became clear during the work are vulnerable third parties. For example, persons who enter into a share transaction with a person who has become a shareholder on the basis of a void share transaction. At present, the law does not provide them protection, the share transaction is valid, but it does not lead to the consequences of the transaction, i.e. the bona fide acquirer does not become the owner of the share. As a result of the analysis, it was confirmed that such a possibility exists only for the shares registered in the ERS. An entry in the ERS creates public credibility, which provides a basis for acquisition in good faith, unfortunately not in the case of a private limited company not registered in the ERS, as there is no public credibility.

Another problem with third parties regarding the consequences of a share transaction is certainly the issue of share pledging. Pledgors are not guaranteed the duration of a pledge provided by law, as if the notice of pledge does not reach the commercial register quickly enough, it is possible that the share will be transferred in the meantime to another person and the pledge will not arise against the new owner. In other words, if a share transaction is made

during a period when the notice of establishment has not yet been submitted to the commercial register, then the new owner will not be affected in any way. However, such a transaction can be regarded as contrary to good morals - so far as its purpose is to release the pledge and thus to the detriment of the pledgee as a third party. Therefore, it may be necessary to review the regulation of pledging so that the actual pledging of a part also fulfils the intended purpose and excludes the actions of persons in bad faith. In connection with both, the acquisition of good faith and the protection of the pledgees' rights, the Company Law Audit Committee has also proposed amendments to the law.

In the master's thesis, it was found that in company law, the study of the conflict of good morals of a share transaction was beneficial to society in general, especially the effect of a negligible share transaction. It is important to understand in which cases and under which conditions it is possible to rely on a conflict of good morals in a share transaction and what such nullity entails. Bona fide third parties are particularly vulnerable to void share transactions. The master's thesis outlines the circumstances that need to be proven and what connections need to be made in order to conclude that a transaction is counter to good morals, and how vulnerable certain third parties are to such transactions.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Avi, A. Tühine tehing. Magistritöö. 2004.
2. Bramberger, H. G., Roth, H. Kommentar Zum BGB §1-610. Aufl 2. München 2008.
3. Dworkin, R. Õiguse Impeerium. Valgus 2015.
4. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Kolmas täiendatud trükk. Tallin, Juura 2012.
5. Flume, W. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches. Band 2: Das Rechtsgeschäft. 4. Aufl. Berlin, Heidelberg, New York: Springer 1992.
6. Hoffman, T., Kelli, A., Värvi, A. Abstraktsioonipõhimõtte Eesti ja Saksa intellektuaalse omandi õiguses. Juridica 2012 nr 7, lk 535-542.
7. Kook, K. Näilik tehing kui tühine tehing. Magistritöö. Tartu 2014.
8. Kuurberg, M. Heade kommentega vastuolus olevad tehingud kui tühised tehingud. Juridica 2005 nr 3, lk 200-208.
9. Kuurberg, M. Heade kommentega vastuolus olevad tehingud kui tühised tehingud. Magistritöö. 2004.
10. Kõve, V. Varaliste tehingute süsteem Eestis. Doktoritöö. Tartu 2009.
11. Kõve, V., Järvekülg, I., Ots, J., Torga, M. (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2017.
12. Käerdi, M. Sise- ja välissuhte eristamine esindusõiguse teostamisel. Juridica 2010 nr 7, lk 517-522.
13. Köhler, H., Tsiviilseadustik. Üldosa. Tallinn, Juura 1998.
14. Laub, G., Promet, K. Väärtpaberist tulenevate õiguste teostamiseks õigustatud isik. Juridica 2017 nr 8, lk 567-575.
15. Löbbe, M., Hrsg von Ulmer, P., Habersack, M., Winter, M. GmbHG. Grosskommentar. Ergänzungsband. Mohr siebeck: 2010.
16. Michalski, L., Heidinger, A., Leible, S., Schmidt, J. Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (GmbH-Gesetz), Band I: Systematische Darstellungen, §§ 1-34 GmbHG. Aufl 3. München 2017.
17. Palandt, O. Bürgerliches Gesetzbuch. Band 7. Aufl. 74. München 2015.
18. Saare, K. Hääleõiguse piirang kapitaliühingu huvide kaitse abinõuna. Juridica 2016 nr 9, lk 621-634.
19. Saare, K., Volens, U., Vutt, A., Vutt, M. Ühinguõigus I. Kapitaliühingud. Tallinn: Juura 2015.
20. Zweigert, K., Kötz, H. Introduction to Comparative Law. Vol. II. Oxford 2011.

21. Tampuu, T. Alusetu rikastumise õigus võlaõigusseaduses. Lühütlevaade. Juridica 2002 nr 7, lk 454 – 466.
22. Tampuu, T. Lepinguvälised võlasuhted. Juura 2017.
23. Varul, P. Tahteavaldus ja selle tegemine. Juridica 2010 nr 7, lk 497-507.
24. Varul, P. Tühine tehing. Juridica 2011 nr 1, lk 35-46.
25. Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. (koost). Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2010.
26. Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. (koost). Võlaõigusseadus III. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2009.
27. Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M., Puri, T. (koost). Asjaõiguse seadus I. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2014.
28. Veerpalu, A. Shareholder Ledger using distributed Ledger technology: the estonian perspective. Masaryk University Journal of Law and Technology. Volume 13 number 2, 2019, lk 277–310. Arvutivõrgus: <https://journals.muni.cz/mujlt/article/view/11500/10860>.
29. Wolf, M. Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Band 2. Allgemeiner Teil 2 § 102 – 240. Wissenschaftliche Redaktion Universitätsprofessor Dr. Manfred Wolf. Verlag w. Kohlhammer. Stand: 1999.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

Kasutatud Eesti õigusaktid

30. Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.
31. Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus. - RT I, 17.11.2017, 2 ... RT I, 19.03.2019, 78.
32. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I 2005, 26, 197 ... RT I, 19.03.2019, 23.
33. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. - RT I 2002, 35, 216 ... RT I, 06.12.2018, 3.
34. Tulumaksuseadus. - RT I 1999, 101, 903 ... RT I, 23.12.2019, 17.
35. Võlaõigusseadus. - RT I 2001, 81, 487 ... RT I, 08.01.2020, 10.
36. Väärtpaberite registri pidamise seadus. - RT I 2000, 57, 373 ... RT I, 04.12.2019, 18.
37. Äriseadustik. - RT I 1995, 26, 355 ... RT I, 28.02.2019, 11.

Kasutatud teiste riikide õigusaktid

38. 19.07.2010. aasta Euroopa Komisjoni määrus nr 632/2010, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 1126/2008 (millega võetakse vastu teatavad rahvusvahelised

raamatupidamisstandardid kooskõlas Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrusega (EÜ) nr 1606/2002) seoses rahvusvahelise raamatupidamisstandardiga (IAS) 24 ja rahvusvahelise finantsaruandlusstandardiga (IFRS) 8. – ELT L 186/1. Arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32010R0632>.

39. Bürgerliches Gesetzbuch. Arvutivõrgus <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html>.
40. Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung. Arvutivõrgus: <https://www.gesetze-im-internet.de/gmbhg/>.
41. Gesetz zur Modernisierung des GmbH-Rechts und zur Bekämpfung von Missbräuchen (MoMiG). Arvutivõrgus: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&jumpTo=bgb1108s2026.pdf#_bgbl_%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgb1108s2026.pdf%27%5D_1585809752571.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Kasutatud Eesti kohtupraktika

42. RKTKo nr 2-15-13695.
43. RKTKo nr 2-16-11216.
44. RKTKo nr 2-16-18267.
45. RKTKo nr 2-16-18531.
46. RKTKo nr 2-16-7090.
47. RKTKo nr 2-16-9415.
48. RKTKO nr 3-2-1-106-13.
49. RKTKo nr 3-2-1-110-11.
50. RKTKo nr 3-2-1-121-09.
51. RKTKo nr 3-2-1-122-08.
52. RKTKo nr 3-2-1-127-13.
53. RKTKo nr 3-2-1-13-06.
54. RKTKo nr 3-2-1-133-11.
55. RKTKo nr 3-2-1-135-02.
56. RKTKo nr 3-2-1-136-05.
57. RKTKo nr 3-2-1-140-07.
58. RKTKo nr 3-2-1-141-14.
59. RKTKo nr 3-2-1-145-08.

60. RKTko nr 3-2-1-155-12.
61. RKTko nr 3-2-1-156-12.
62. RKTko nr 3-2-1-161-04.
63. RKTko nr 3-2-1-163-11.
64. RKTko nr 3-2-1-29-02.
65. RKTko nr 3-2-1-32-06.
66. RKTko nr 3-2-1-35-10.
67. RKTko nr 3-2-1-55-14.
68. RKTko nr 3-2-1-56-09.
69. RKTko nr 3-2-1-65-08.
70. RKTko nr 3-2-1-73-08.
71. RKTko nr 3-2-1-76-14.
72. RKTko nr 3-2-1-80-02.
73. RKTko nr 3-2-1-80-05.
74. RKTko nr 3-2-1-84-06.

Kasutatud teiste riikide kohtupraktika

75. BGH: Urteil vom 25.01.1973 – II ZR 139/71.
76. OLG Düsseldorf: Urteil vom 16.01.2004 - I-17 U 50/03.
77. OLG Frankfurt am Main: Urteil vom 11.12.2012- 5 U 106/11.
78. BGH: Urteil vom 15.10.2013 – VI ZR 124/12.
79. BGH: Urteil vom 16.7.2019 – II ZR 426/17.

KASUTATUD MUUD MATERJALID

80. Eesti Statistikaamet. ER029: Statistilisse profiili kuuluvad ettevõtted õigusliku vormi ja tegevusala (EMTAK 2008) järgi. Arvutivõrgus: <http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=ER029>.
81. Käerdi, M., Kärson, S., Kõve, V., Pavelts, A., Saare, K., Volens, U., Vutt, A., Vutt, M. Ühinguõiguse revisjoni analüüs-kontseptsioon. Tallinn 2018. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/uhinguoiguse_revisjoni_analuus-kontseptsioon.pdf.
82. Rammo, K., Koll, K., Niklus, I. Osaühingu osanike nimekirja õiguslik tähendus ja selle pidamine. Justiitsministeerium. Tallinn 2011. Arvutivõrgus:

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/osauhingu_osanike_ni_mekirja_oiguslik_tahendus_ja_selle_pidamine_0.pdf.

83. Vutt, M. Aegumine tsiviilõiguses. Kohtupraktika analüüs. Tartu 2009. Arvutivõrgus: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analyysid/2009/aegumine_margit_vutt.pdf.
84. Vutt, M. Tehingu heade kommete vastasus TsÜS § 86 alusel. Kohtupraktika analüüs. Tartu 2012. Arvutivõrgus: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analyysid/2012/teinguheadekommetevastanus_margitvutt.pdf.
85. Äriseadustiku muutmise seadus (osa võõrandamine) 148 SE (koos seletuskirjaga). Arvutivõrgus: [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20\(osa%20v%C3%B5randamine\).](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a771f589-ef25-4298-802b-2532822eb4b9/%C3%84riseadustiku%20muutmise%20seadus%20(osa%20v%C3%B5randamine).)

KASUTATUD LÜHENDID

BGB – Bürgerliches Gesetzbuch

EVK – Eesti väärtpaberite keskreister

EVKS – Väärtpaberite registri pidamise seadus

GmbH – Gesellschaft mit beschränkter Haftung

GmbHG – Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung

MoMiG – Gesetz zur Modernisierung des GmbH-Rechts und zur Bekämpfung von Missbräuchen

RahaPTS – Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus

TsMS – Tsiviilkohtumenetluse seadustik

TsÜS – Tsiviilseadustiku üldosa seadus

TuMS – Tulumaksuseadus

VÕS – Võlaõigusseadus

ÄS – Äriseadustik